ELEMENTA Iurisprudentiæ,

DEFINITIONIBVS, REGVLIS, ET SENTENtijs Selectioribus Iuris Civilis Illustrata.

Autore R. Z. P. R. Oxon.

OXONIÆ,
Excudebat Iohannes Lichfield
Anno Dom. 1629.
Cum Privilegio.

Rec'd. June 15, 1911.

ILLVSTRISSIMO
ET EXCELLENTISSIMO
GVLIELMO HERBERT
PEMBROCHIÆ COMITI,
ET MAGNO AVLÆ MAGISTRO, REGIÆ MAIESTATI A SANCTIORIBVS CONSILIIS, EXIMII ORDINIS PERISCELIDIS, EQVITI, ACADEMIÆ OXONIENSIS CANCELLARIO, DOMINO COLENDISSIMO.

R. Z. Obſervantiæ

Ergo tenue hoc opuſculum dicat, conſecratq;.

IVVENTVTI

Magnæ Britanniæ

Iuris Studioſæ.

A Iuris Civilis cognitione, quam alibi gentium ſtudioſi non minus ad vſum quam ornatum ambiunt, duo mihi videntur, noſtrates deterrere. Primum quod vtilitatis parum præ ſe ferat, cum ab hujus regni inſtitutis aliena habeatur, Alterum quod admodum difficilis appareat, cum Legum, & Conſtitutionum Libri, non

non exigui, per tot, & tanta volumina ingenia interpretum exercuerint.

Itaq; in eorum gratiam qui Civili prudentiæ ſtudent, Romanæ tamen expertes ſunt, hæc Elementa & Commentariolos adornavi. In quibus propoſitum fuit Idæam, Iuris, in quo cum hæc noſtra, tum aliæ gentes vt plurimum conveniunt, oratione ſimplici, & ordine quantum potui perſpicuo proponere, deinde exipſo Iuris Civilis contextu aliqua, quæ noſtris etiam vſui eſſe poſſint vel obſervatu digna, nec difficilia accommodare. Mihi

vero

vero pro voto ſuccedet ſatis, ſi hâc meâ quantumvis tenui operâ, deſignatis prudentiæ Romanæ venis, ſtudioſi juvenes, ad vberiores ſedes, induſtriâ propriâ, viam ſibi fecerint.

Dat. ex Aulâ Alban:
pridie Cal: Iun. 1629.

SECT. PARS 1ª

1 *De Iurisprudentia.*
2 *De Iustitia.*
3 *De Iure naturali.*
4 *De Iure gentium.*
5 *De Iure Civili.*
6 *De Communione humana.*
7 *De Personis.*
8 *De Rebus.*
9 *De Actibus humanis.*
10 *De Obseruatione Iuris & Iudicij.*

SECT. PARS 2ª

1 *De Iure in genere.*
2 *De Iusta Personarum potestate & de vita hominis.*
3 *De ætate Hominis.*
4 *De Valetudine Hominis.*

5 De

5 *De iusta Rerum Conditione & de Rei essentia.*
6 *De Rei Certitudine.*
7 *De Rei valore.*
8 *De Iusto Actuum humanorum Modo & de Actus intentione.*
9 *De Actus executione.*
10 *De Actus Probitate.*

SECT. PARS 3ª

1 *De Iure privato.*
2 *De Iure status & de iure hominis liberi.*
3 *De iure Civis.*
4 *De iure Patrisfamilias.*
5 *De iure Possessionis & de Iure Dominij.*
6 *De Iure usus siue seruitutis.*
7 *De iure Patrimonij.*
8 *De Iure Obligationis, & de Iure Contractus.*

9 De

9 *De Iure delicti.*
10 *De Iure Officij.*

SECT. PARS 4ª

1 *De Iure publico.*
2 *De Iure Status publici & de Iure subditi.*
3 *De Iure Magistratus.*
4 *De Iure Principis.*
5 *De Iure Possessionis pub. & de Iure Rei publicæ.*
6 *De Iure Loci publici.*
7 *De Iure fisci siue Patrimonij pub.*
8 *De Iure Obligationis pub. & de Iure Conuentionis pub.*
9 *De Iure Criminis siue delicti pub.*
10 *De Iure Officij pub.*

SECT.

SECT. PARS 5ª

1 *De Iudicio in genere,*
2 *De Personis Iudicialibus & de Partibus.*
3 *De assistentibus.*
4 *De Iudicibus.*
5 *De Rebus Iudicialibus & de Durationе Causæ.*
6 *De Euidentia causæ.*
7 *De Merito causæ.*
8 *De Actibus Iudicialibus & de Conuentione partium.*
9 *De disceptatione causæ.*
10 *De Decisione Litis.*

SECT. PARS 6ª

1 *De Iudicio priuato.*
2 *De Iudicio status, & De Iudicio Libertatis.*
3 *De Iudicio Ciuitatis.*

3 De

4 *De Iudicio Familiæ.*
5 *De Iudicio Poſſeſſionis, & De Iudicio dominij.*
6 *De Iudicio vſus ſiue ſervitutis.*
7 *De Iudicio Patrimonij.*
8 *De Iudicio Obligationis, & de Iudicio Contractus.*
9 *De Iudicio Delicti.*
10 *De Iudicio Officij.*

Sect. PARS 7ª

1 *De Iudicio publico.*
2 *De Iudicio ſtatus pub. & De Iudicio ſubiectionis.*
3 *De Iudicio Magiſtratus ſiue Iuriſdictionis.*
4 *De Iudicio Principatus ſiue Maieſtatis.*
5 *De Iudicio poſſeſſionis publicæ & De Iudicio Rei pub.*
6 *De Iudicio Loci pub.*
7 *De Iudicio fiſci ſiue patrimonij pub.*

8 De

8 *De Iudicio Obligationis pub. & De Iudicio Conuentionis pub.*

9 *De Iudicio Criminis siue delicti pub.*

10 *De Iudicio Officij publici.*

ELEMENTA Iuriſprudentiæ,

PARS PRIMA.

SECTIO. I.

De Iuriſprudentiâ.

Iuriſprudentia eſt diſciplina rectè agendi in communione humanâ: cuius, Finis, Subiectum, & Media ſunt perpendenda. Iuriſprudentiæ Finis eſt id ad quod dirigit, ſcilicet Iuſtitia, Iuriſprudentiæ Subiectum id eſt in quo verſatur, ſcilicet Communio humana. Iuriſprudentiæ Media, ſunt per quæ ad Finem ſuum perducit nimirum, Iuris & Iudicij obſervatio.

Iuriſprudentia, quæ et (*a*) Civilis Sapientia, et (*b*) Ars æqui et boni dicitur, (*c*) Rerum divinarum atq; humana-

a D.50.13.1.5
b D.1.1.1.
c I.1.1.

humanarũ notitia, iusti atq; iniusti scientia definitur. (*d*) Eius scientiã Plurimi et maximi viri professi sunt. Et (*e*) Quintus mutius Servio Sulpitio cum de iure respondentem parum intellexisset, Turpe est, inquit, Patritio, et Nobili, et causas oranti, ius in quo versatur ignorare. De eius Professoribus ita Imperator Fredericus; Dignum, inquit, (*f*) existimamus, vt cúm omnes bona facientes nostram Laudem et protectionem mereantur, tum sacrarum legum professores, quorum scientiâ totus illuminatur mundus, et ad obedientiam Deo et nobis eius ministris vita subditorum informatur, quâdam speciali dilectione ab omni iniuriâ defendamus.

d D.1.2.2.35.
e D.1.2.2.43.
f C.4.13.*Auth. Habita.*

SECT. 2.

De Iustitiâ

Iustitia est virtus rectè agendi cum alijs estq; vel Commutatiua, vel Distributiua. Iustitia Commutativa est quæ in paria paribus, in Commercio, referendo consistit. Iustitia distributiva est, quæ in Regimine, in aqualia aqualibus

æqualibus distribuendo exercetur. Vtriusq; Iustitiæ Normæ sive Regulæ sunt Ius naturale, Ius Gentium, & Ius Civile.

CVm Iurisprudentia sit disciplina practica, eius Finis primùm ratio habenda est. Finis vero Iurisprudentiæ est (*a*) Iustitia, quæ est constans & perpetua voluntas ius suum cuiq; tribuendi. Et quatenus in Commercio versatur, Commutativa dicitur, & absq; respectu personarum ad proportionem Arithmeticam dirigitur: quatenus in Regimine adhibetur, distributiva appellatur, & pro differentiis hominum præmia, & pœnas secundùm proportionem Geometricam constituit. Vtraq; à Iureconsulto in Iurisprudentiæ studio & officio continetur, vbi, (*b*) Iustitiam, inquit, colimus, & boni & æqui notitiam profitemur, æquum ab iniquo separantes, licitum ab illicito discernentes, bonos, non solùm metu pœnarum, verùm etiam præmiorũ quoq; exhortatione, efficere cupientes.

a D.1.1.1.

b D.1.1.1.

SECT. 3.

De Iure Naturali.

Ius Naturale eſt Norma rectè agendi quam Natura tradit, & à naturali Affectione, & Ratione profluit. Naturalis Affectio eſt quæ ſuggerit quid vnumquodq; expetit; Naturalis Ratio eſt quæ oſtendit quid cuiq;, conuenit.

Prima rectè agendi Regula eſt Ius Naturæ. A Naturâ autem ſunt, cùm συγγενικὰ φυσικά, id eſt Naturales Affectus, tùm, κοιναὶ ἔννοιαι, id eſt. Communes notitiæ quæ omnibus à naturâ ſunt inditæ. Ius quod prioris generis eſt, etiam in brutis reperitur; vnde definitur
a D.1.1.1.3. (a) Ius Naturale quod natura omnia animalia docuit. A quo profluit, vitæ ſuæ defenſio, maris & fœminæ coniunctio, liberorum procreatio, & ſimilia. Ius poſterioris generis, omnium hominum eſt commune,
b I.1.2 1. (b) quod naturalis ratio inter omnes homines conſtituit; cuiuſmodi eſt, ergaDeum religio; vt Patriæ, & Parentibus pareamus; nemi-

ni

ni iniuriam facere. Et hoc Ius, primùm perfectum eſt; nam (c) quod ſemper bonum eſt & æquum, id eſt, Ius naturæ. Deinde, eſt immutabile; quod (d) naturalia Iura quæ apud omnes gentes peræquè obſervantur divinâ quâdam providentiâ ſemper firma atq; immutabilia permanent.

c D.1.1.11.

d I.1.2.11.

SECT. 4.

De Iure Gentium.

Ius Gentium eſt rectè agendi Norma, quæ Gentium, vel Hominum plerorumq; iudicio comprobatur: Eaq; vel Ratiocinatione, vel Moribus introducta eſt. Ratiocinatio eſt quæ per diſcurſum Rationis quid ſit vtile humano generi excogitavit. Mores Gentium ſunt qui quid conveniens ſit humano generi Experientiâ communi comprobârunt.

SEcunda Iuſtitiæ Regula eſt Ius Gentium. Nam vltra ea quæ Natura præcipit, diſcurſus & experientia communis multa, quæ ad benè viven-

dum conducunt, adinvenerunt. De hoc
a D.1.1.1.4. Iure Vlpianus: (a) Ius gentium, inquit, est quo gentes humanæ vtuntur, quod propter vtilitatem, & necessitatem in-
b I.1.2.2. troductum fuit. Nam, (b) vsu exigente, & humanis necessitatibus, gentes humanæ iura quædam sibi constituerunt. Ita, ex hoc iure, Dominia sunt distincta, Commercia & obligationes institutæ.

SECT. 5.

De Iure Civili.

Ius Civile est recte agendi norma quam civilis authoritas constituit: & cùm Lege, tùm Consuetudine continetur. Lex est Ius civile quod scriptis promulgatur. Consuetudo est Ius civile quod diuturno vsu invaluit.

TErtia Iustitiæ Regula est Ius civi-
a D.1.1.9. le; de quo Gaius: (a) quod quisq; populus ipse sibi ius constituit, id ipsius proprium Civitatis est, vocaturq;
b D.1.1.6. Ius Civile. Et (b) Ius Civile neq; in totum à naturali vel Gentium iure recedit, nec per omnia ei servit. Eius ratio,

tio, aliquando non apparet: quippe, (*c*) Non omnium quæ à maioribus constituta sunt ratio reddi potest. Aliquando valet etiam cùm causa deficit quâ introductum fuit. Vnde, (*d*) Non est novum vt quæ semel vtilitèr constituta sunt, durent, licet ille casus extiterit à quo incipere non potuerunt. Generale vero est Ius Ciuile, & ad ea quæ communitèr contingunt ordinatum: (*e*) Iura generalitèr non in singulas personas constituuntur; Et (*f*) Iura constitui oportet in his quæ vt plurimum non ex inopinato accidunt: Nam (*g*) Quod semel aut bis existit prætereunt Legislatores. Deniq; Ius Ciuile est mutabile; cum (*h*) Ea Iura quæ quæq; Ciuitas ipsa sibi constituit sæpè mutari solent, vel tacito consensu populi, vel postea lege latâ. Nec tamen temerè mutare oportet; sed (*i*) In rebus nouis constituendis euidens vtilitas esse debet, vt ab eo iure recedatur, quod diu æquum visum est.

c D.1.3.20.

d D.50.17.85.

e D.1.3.8.

f D.1.3.3.

g D.1.3.6.

h I.1.2.11.

i D.1.4.2.

Ius Ciuile aut Lex est, aut Consuetudo. (*k*) Lex est commune præceptum, virorum prudentum consultum,

k D.1.3.1.

delictorum quæ ſponte vel ignorantiâ contrahuntur coercitio, communis Reip. ſponſio. Vel, (*l*) Lex eſt cui omnes obtemperare convenit, & ad cuius præſcriptum omnes qui in Rep. ſunt vitam inſtituere debent. (*m*) Legis virtus eſt, imperare, vetare, permittere, punire. Sed (*n*) Leges futuris dant formam negociis, non ad facta præterita revocantur; Conſuetudo Ius eſt quod (*o*) vſus approbavit. Nã diuturni mores conſenſu vtentium approbati Legem imitantur. Et tum præcipuè valet cùm lex deficit. Nam (*p*) De quibus cauſis ſcriptis legibus non vtimur, id cuſtodiri oportet quod conſuetudine introductum eſt. Conſuetudinis vero initium debet eſſe rationabile. Quippe (*q*) Quod non ratione introductum eſt, ſed errore primùm, deindè conſuetudine obtentum eſt, in aliis ſimilibus non obtinet. Deinde conſuetudo debet eſſe antiqua: Scilicet, (*r*) Diuturna conſuetudo pro iure & lege in his quæ non ex ſcripto deſcendunt obſervari ſolet. Deniq; firmiſſima eſt conſuetudo quæ in Iudicio obtinuit. Vnde (*ſ*) cùm de conſuetudine

D.1.3 2.

m D.1 3.7.

n C.1.14.7.

o I.1.2.9.

p D.1.3.32.

q D.1.3.39.

r D.1.3.33.

D.1.3.34.

Conſuetudine conſulere quis videtur, primum explorandum eſt, an in contradictorio iudicio aliquando firmata ſit. Nec ſolum pro lege eſt conſuetudo, ſed et interpretatur, legem; (*c*) Optima legum interpres eſt conſuetudo: immo & legem abbrogare ſolet; ita, (*u*) Receptum eſt vt leges non ſolum ſuffragio Legiſlatoris, ſed etiam tacito conſenſu omnium per deſuetudinem abrogentur.

c D.1.3.37.

u D.1.3.32.

Hæc de Fine Iuriſprudentiæ, Iuſtitiâ ſcilicet eiuſq; Regulis, Iure naturali, Gentium, & Civili.

SECT. 6.

De communione humanâ.

Communio humana eſt plurium perſonarum inter ſe de Rebus ad ipſas pertinentibus negotiatio. Eaq; vel Ordinaria, vel Extraordinaria. Commmunio ordinaria eſt, in quâ omnes verſantur: qualis eſt quæ privatis hominibus cum privatis, & quæ ſubditis cum Principe vel Repub. intercedit. Extraordinaria eſt communio

munio, quæ ad aliquos tantùm pertinet: qualis est communio in certo aliquo Ordine, vel societate, & diversorum Principum vel Rerumpub. inter se. Quælibet verò communio constat Personis, Rebus, & Actibus humanis.

POst Iurisprudentiæ Finem, Subiectum in quo versatur est considerandum. Illud autem est communio humana vniversa, quæ virtute Iurisprudentiæ sustinetur, Quod primum cernitur in Cómunione privatâ quæ circa res, & negotia singulorum inter privatos, sive eiusdem Principis subditos occurrit. Deinde, in Co nmunione publicâ, quæ circa res & munera publica inter subditos & Principes suos existit. Tum, in communione speciali, quæ est inter eos qui iure aliquo singulari vtuntur, vt qui Rei sacræ, Rei militari, & Rei nauticæ studeant. Et denique; in communione generali, quæ inter Diversos Principes & Respublicas per Legationes, Fœdera, & Bella exercetur. In qualibet vero communione, concurrunt

runt, perſonæ, res, & actus: humani vnde, (*a*) Omne Ius vel ad Perſonas, vel ad Res, vel ad Actiones pertinet. *a* D.1.5.1.

SECT. 7.

De Perſonis.

Perſonæ ſunt Homines, ſcilicet viri & mulieres, cum Singuli, tum in Corpus aliquod collecti. Perſonæ ſingulæ ſunt viri & mulieres provt ſeorſim ſubſiſtunt. Perſonæ in Corpus aliquod collectæ ſunt homines plures qui quaſi in vnum convenerunt, vtpote in Collegium vel Vniverſitatem congregati.

IN communione primo occurrunt perſonæ, quæ agunt inter ſe, id eſt viri & mulieres, qui hominis appellatione continentur. Nam (*a*) Hominis appellatione tam fœminam quam maſculum contineri non dubitatur. (*b*) Hermaphroditus vero eius ſexûs eſt æſtimandus qui in eo prævalet. Atq; huiuſmodi ſunt perſonæ naturales. Sed & Perſonæ civiles ſive Corpora Politica ſunt *a* D.50.16.15. *b* D.1.5.10.

ſunt collegia, vniverſitates, & ſimilia. De quibus Iureconſultus (c) Collegia Romæ certa ſunt. Et (d) Neratius Priſcus exiſtimat tres facere Collegium. Vlpianus vero ait Vniverſitatem etiam in vno conſervari. (e) In vniverſitatibus, inquit, nihil refert vtrum omnes iidem maneant, an pars maneat, vel omnes mutati ſint: ſed & ſi vniuerſitas ad vnum redit, ius omnium in vno reſidet, & ſtat nomen vniuerſitatis.

c D.3.4.1.

d D.50.16.85.

e D.3.4.7.

SECT. 8.

De Rebus.

Res ſunt quæ extra hominem exiſtunt; cum Corporales, id eſt Res ipſæ, ſive Mobiles ſunt, vt Equus, Argentum; ſive Immobiles; vt Res ſoli & Res ſolo coherentes: tum Res Incorporales, id eſt rerum Emolumenta. Quarũ vtriusq; generis aliæ ſeparatæ ſunt, aliæ in vniverſitate poſitæ. Res ſeparatæ ſunt res ſingulæ, & Rerum emolumenta ſeorſim habita. Res in vniverſitate poſitæ ſunt Res plures ſimul, aut rerum emolumenta aggregata.

Secundo

SEcundo in communione humanâ, Res adhibentur de quibus homines agunt, id est quæcunq; extra hominem sunt. Nomen enim rei latissime patet. (*a*)Rei appellatione & causæ, & iurà continentur. In specie vero (*b*) Quædam Res corporales sunt, quædam incorporales. Corporales hæ sunt quæ tangi possunt,veluti fundus, vestis. Incorporales sunt quæ tangi non possunt,qualia sunt quæ in iure consistunt, vt vsus, vsusfructus, & similia. Et ad res aggregatas quod attinet; (*c*) Tria sunt corporum genera, vnum quod continetur vno spiritu, & græcè ἑνώμενον id est vnitum vocatur, vt tignum, lapis; alterum est quod ex contingentibus, hoc est, pluribus inter se cohærentibus constat, quod συνημμένον, id est connexum vocatur vt ædificium, navis; tertium quod ex distantibus constat; Corpora plura scilicet vni nomini subiecta (quæ Græce διεσπαρμένα) veluti Grex, armentum. Ita etiam (*d*) Bonorum appellatio vniversitatem & non singulas res demonstrat.Et (*e*)in Bonis nostris computantur non solum quæ dominii

a D.50.16.23.
b D.1.8.1.
c D.41.3.30.
d D.50.16. 208.
e D.50.16. 49.

dominii noſtri ſunt, ſed et ſiquid eſt in Actionibus.

SECT. 9.

De Actibus humanis.

Actus humani ſunt quæ ab hominibus aguntur vel fiunt: Verba ſcilicet quæ ore vel ſcriptis proferuntur, & Facta quæ quolibet alio geſtu corporis explicantur. Cuiuſmodi etiam actus, vel proprij ſunt, vel communes. Proprij ſunt, qui ſingulos Homines autores habent. Communes qui a pluribus in vnum collectis expediuntur.

TErtiò in communione humanâ veniunt Actus qui à perſonis circa res aguntur, vel fiunt; vt verba ſcilicet, & facta. Nam (a) Conſtat actũ generale verbum eſſe, ſive verbis, ſive re quid agatur. E quibus verba ſunt cogitationum indicia, vnde Intentioni convenire debent: (b) Nemo enim exiſtimandus eſt dixiſſe quod non mente agitaverit, & etſi prior & potior eſt mens dicentis quam vox (c) nemo tamẽ ſine voce dixiſſe exiſtimabitur. Aliquando

a D.50.16.19.

b D.33.10.7.2

c D.33.10.7.3

quando vero signa verborum vim habent. Nam (*d*) Indubitabile signum nihil pæne a nomine differt: cum (*e*) Nomina significandorum hominum gratiâ reperta sunt, qui si alio quolibet modo intelligantur nihil interest. Cum vero de verborum sensu dubitatur, ad communem vsum est recurrendum; quod, (*f*) Non ex opinionibus singulorum sed ex communi vsu nomina exaudiri debent. Et (*g*) Mores civitatis, & vsus, rerum appellationes mutant.

d D.28.5. 9.8.
e l.2.20.29.
f D.33.10.7.
g D.33.10.7.

Facta (provt verbis opponuntur) omnes alios actus complectuntur. (*h*) Quippe, verbũ facere, omnem omnino faciendi causam complectitur, dandi, soluendi, numerandi. Et quandoq; facere videtur, qui omittit. Ita (*i*) Facere oportere hanc significationem habet vt abstineat quis ab eò quod contra conventionem fieret, & curaret ne fieret. Quandoq; etiam quod non fit pro facto habetur. (*k*) In omnibus, scilicet, causis pro facto accipitur id in quo per alium fit quo minus fiat. Sed & qui facit per alium facere videtur per se; cum (*l*) nostra facta sint quibus

h D.50.16. 218.
i D.50.16.198.
k D.50.17.39.
l C.1.17.1.

quibus autoritatem noſtram impertimur. Sed & factum quandoq; ei imputatur qui conſilium vel opem adhi-
m D.47. 2. 50. bet. (m) Conſilium vero dare videtur, qui perſuadet, & impellit, & conſilio inſtruit. Opem fert, qui conſilium atq; adiutorium præbet.

Actus communis cenſetur quod fit
n D.50.17.161 a pluribus, Ita (n) Refertur ad vniverſos quod publice fit per maiorem par-
o D.50.1.19. tem. Et (o) Quod maior pars curiæ effecit, pro eo habetur ac ſi omnes egerint. Maior autem pars eſt cum duæ
p C.10.31.45. partes trium interſunt. (p) Cum duæ partes ordinis in vrbe ſunt, totius
q D.5.9.3. curiæ inſtar exhibent. Et (q) Ordo non aliter habetur quam duabus partibus adhibitis. Sed & communitas vices omnium vni delegare poteſt. Quod
r D.3.4.6. (r) Parvi refert vtrum ipſe ordo elegerit, an is cui ordo negotium dedit.

Atq; hæc de Subiecto Iuriſprudentiæ, ſcilicet Communione humanâ; quæ perſonis, rebus, & actibus humanis conſtat.

SECT.

SECT. 10.

De obſervatione Iuris, & Iudicij.

Iuris & Iudicij obſervatio, eſt eorum quæ ad iuſtitiam conducunt Diſquiſitio & Applicatio, nimirùm, Obſervatio iuris, eſt, eius quod iuſtum eſt in perſonis, rebus, et actibus humanis, contemplatio, quâ homines ad rectè agendũ volentes diriguntur. Iudicij obſervatio eſt eius quod iuſtum eſt in Perſonis, Rebus, & Actibus humanis Executio, per quam etiam inviti ad rectè agendum compelluntur. Vtraq; cùm Ius, tùm Iudicium, primùm in Genere, deindè provt in Species diffunduntur, ſunt conſideranda.

IVriſprudentiæ Fine, & ſubiecto perſpectis; ad eius Media, quibus Finis in Subiectum inducitur, eſt deveniendum. Hæc autem ſunt Iuris & Iudicii obſeruatio. Nam, cùm Iuſtitia quâ in rebus humanis æqualitas conſeruatur, Iuriſprudentiæ Finis conſtitutus ſit,

Medium quo id obtineri poteſt, inquit (*a*)Weſſenbecius, eſt, Ius noſſe, & quid quàq; in re iuſtum iniuſtum, æquale inæquale ſit, ratione & ſtudio exquirere: Idemq; exquiſitum atq; cognitum ſcientèr reddere, & in vſum fori publicum educere, ac omnibus rerum humanarum actionibus, cùm publicis, tùm privatis, rectè atq; æquabilitèr, accommodare.

a Ad D. 1. 1. n. 2.

Hucvſq; de Iuriſprudentiæ Fine, Subiecto, & Mediis, in genere.

PARS

PARS SECVNDA

SECT. I.

De Iure in Genere.

IVs est Potentia alicuius Boni Iustitiæ regulis consentanea. Quod observandum, vt Acquiritur; & Retinetur; Item, vt Alienatur, & Amittitur. Ius Acquiritur, cùm quis illud quod antea non habuit habere incipit. Ius Retinetur, cùm quis id quod habuit habere pergit. Ius Alienatur, quod in alium transfertur. Ius Amittitur, cùm quid eius cuius fuit esse desinit. Atq; ad hæc facit Iusta Personarum Potestas, Rerum Conditio, & iustus Actuum humanorum Modus.

IVs est Iustitiæ regula: Sed & Ius etiam dicitur Rectum, vel quòd huic Regulæ est comforme. Cuius aliquis gradus est quod sit licitum, id est: Iure expressè permissum, vel saltèm
a D.4.6.28 2. non prohibitum. Ita enim (*a*) Licitum intelligitur, non solum si leges permittant, sed si leges non prohibeant. Vlterior gradus est, quod sit honestum, id est quod a iure comprobetur. Quippe
b D.50 17. 144. (*b*) Non omne quod licet honestum est. Iuris huiusmodi cum Acquirendi & Retinendi, tum Alienandi & Amittendi ratio habenda est. Nam (*c*) Totum Ius cõsistit in acquirendo, aut in cõseruando, aut in minuendo. Aut enim hoc agitur,
c D.1.3.41. quemadmodum quid cuiusq; fiat, aut quemadmodum quis rem vel Ius suum conservet, aut quemadmodum alienet vel amittat. Et primo licet vnicuiq;
d D.39.3.1.11. quod sibi vtile sit acquirere. Quia (*d*) Potest vnusquisq; sibi prodesse dùm alteri non nocet. Deinde licet iure suo vti, & tueri, vnde. (*e*) Non videtur dolo face-
e D 50.17 55. f D.47.6.3.7. re qui vtitur iure suo. Et (*f*) Iniuriam non facit qui se tueri voluit. Quia
g D.1.1.3. (*g*) Quod quisq; ob tutelam corporis sui

sui fecit, iure feciſſe exiſtimandus eſt. Cum aduerſus periculum naturalis ratio permittit ſe defendere. Sed & licet iure ſuo cedere. Quia (*i*) Omnes licentiam habent his quæ pro ſe indulta ſunt renunciare. Et in alium Tranſferre: quòd (*k*) Nihil eſt tam conveniens naturali æquitati quàm voluntatem Domini rem ſuam in alium tranſferentis ratam haberi. Sed (*l*) Nemo poteſt plus iuris in alium tranſferre quam ipſe habuit. Vnde (*m*) Qui in Ius alterius ſuccedit, eius iure vti debet. Deniq; in genere, (*n*) Quibus modis acquirimus iiſdem in contrarium amittimus. Nam (*o*) Omnia quæ iure contrahuntur contrario iure pereunt. Et (*p*) Nihil tam naturale eſt quam eo genere quidque diſſolui quo colligatum eſt. (*q*) Non videntur verò rem amittere quibus Propria nunquam fuit. (*r*) Nec poteſt videri deſiiſſe habere qui nunquam habuit.

i C.1.3.51.

k D.41.1.9.

l D.50.17.55

m D.50.17.177.

n D.50.17.153.

o D.50.17.100.

p D.50.17.35.

q D.50.17.83.

r D.50.17.208

SECT. 2.

De Iustâ Personarum Potestate, & de vitâ Hominis.

Iusta Personarum Potestas est ex quâ Ius aliquod ipsis competit. Qualis est, Vita, Ætas, & Valetudo. Vita est ex quâ quis inter homines existit. Quæ contingit ab Infusione Animæ, & a Partu; Infusio Animæ est cùm corpori in vtero formato Anima datur. Partus est cùm Infans in lucem editur. Vita Deficit in Abortivo, & in Mortuo. Abortivus est qui ad lucem vivus non pervenit. Mortuus est qui postquàm in lucem prodyt expiravit.

IVs sivè Potentia Boni Iustitiæ Regulis consentanea, personis competit; quod (*a*) Hominum causâ, Ius omne constitutum sit: sed non omnibus æqualitèr, Vndè observanda est Potestas personæ ex quâ iuris alicuius capax censetur; cuius gradus sunt, Vita, Ætas,

(*a*) D 1. 5. 2.

Ætas, & Valetudo.

Vita est initium, & fundamentum omnis Iuris, & proindè omnibus aliis charius & antiquius. Vndè(*b*)Non absurdum est, animas hominum quibuscunq; rebus præferri. Et (*c*)Cuius famæ eius vitæ multo magis parcendum est. Sed & (*d*) Ignoscitur ei qui sanguinem suũ qualitèr qualitèr redemptũ voluit. Vita vero habetur primum ab Infusione Animæ: ex quo nimirum infans ἐξοικονομένος vel effigiatus est, à quo tempore etiam in Iure eius habetur ratio. Nam Qui in vtero sunt, in Iure civili intelliguntur in rerum naturâ esse, cùm de eorum commodo agitur. Deindè magis apparet a Partu, cùm Infans in lucem prodit, quod vt plurimum contingit mense decimo. Sed, & septimo mense nasci perfectum partum, receptum èst propter autoritatem Hippocratis. Et ídeo credendum est eum qui ex iustis nuptiis septimo mense natus est iustum filium esse. Et plures eodem partu edi possunt; Nam (*g*) Aristoteles scripsit quinque nasci posse; at certo ordine; quippe (*h*) natura

b C.1.2.21.

c D.48.5.38 9.

d D.48.21.1.

e D.1.5.26.

f D.1.5.12.

g D 46 3 30.

h D.1.5.15.

tura non patitur duos infantes simul de
i D.50.16.137. vtero matris excedere & proindè. (i)
Tèr enixa videtur quæ tergeminos
peperit. Deindè vita deficit, in Abor-
tiuo, & in Mortuo. Abortio est cùm
Infans mortuus intempestiuè effertur,
quod facit vt partus nullus habeatur;
k D.50.16. cum (k) Qui mortui nascuntur neq; nati
329. neq; procreati videntur. Mors est cùm
l D.7.4.3. quis è vivis excessit, quâ (l) Ius omne
extinguitur quod personæ cohæret.

SECT. 3.

De Ætate Hominis.

Ætas est ex quâ quis inter homines agit. Et contingit primùm ab Adolescentia, deinde a Iuventute. Adolescentia est cùm quis ad pubertatem pervenit: Nimirum cùm Mas annum decimum quartum, cùm Fœmina duodecimum complevit. Iuventus est, cum quis maior est annis viginti quinq;. Ætas vero desideratur in Puero; deficit in valdè Sene. Puer est qui nondum ad Pubertatem pervenit. Valde Senex est qui est annis septuaginta maior. Vita

VIta Hominis cùm ad iuſtam Ætatem pervenit maiorem poteſtatẽ conſequitur. Tunc enim non ſolùm exiſtit ſed etiam agere poteſt: Quod quodammodò à Pubertate, omninò à Iuventute contingit. Et de Pubertate ſtatutum eſt, quòd, (*a*) quemadmodum Fœminæ poſt duodecem annos impletos pubeſcere iudicantur, ita & Mares poſt exceſſum quatuordecem annorum puberes exiſtimentur. Cuius ætatis qui ſunt etiam Minores dicuntur, & poteſtatem agendi ſed minùs plenam habent, quia (*b*) Huius Ætatis fragile & infirmum eſt Iudicium. Pubertati verò ſeu Adoleſcentiæ ſuccedit Virilis Ætas ſeu Iuventus; poſtquam ſcilicet quis annum vigeſimum quintum exceſſit, vel ſaltem diem poſtremum attigit. Nam (*c*) Minor non eſt qui vltimi anni diem ſupremum agit. Et (*d*) Iuvenis cenſetur qui adoleſcentis exceſſit ætatem quoad incipiat inter ſeniores numerari. Atq; hæc perfecta habetur ætas quæ ad omnia ſufficiat, quia (*e*) Poſt hoc tempus compleri virilem vigorem conſtat.

a C.5.60.12.

b D.4.4.1.

c D.40.1.1.

d D.32.1.69.

e D.4.4.1.

Non

Non eadem est Potestas Impuberum, & eorum qui propter Senectutem imbecilliores facti sunt. Nam (*f*) Impuberes nullum negotium per se gerunt; quia Impuberum nullum animi est iudicium. Multo minùs Infantes; cùm (*g*) Infans & qui Infantiæ proximus est non multùm distat à Furioso, quia huiusmodi ætatis pupilli nullum intellectum habent. Sed & (*h*) Qui senio & corporis imbecillitate vexantur multis negociis impares evadunt; à nonnullis abstinere debent qui annis septuaginta maiores sunt. At (*i*) non videtur esse maior annis septuaginta, qui adhuc agit annum septuagesimum.

f I. 2. 12. 1.

g I. 3. 20. 10.

h D. 58. 5. 1. 7.

i D. 50. 6. 3.

SECT. 4.

De Valetudine Hominis.

Valetudo est ex quâ quis inter Homines valide agit, & habetur in eo qui Mentis compos est, & Sanus corpore. Mentis compos est qui Intellectu & iudicio pollet. Sanus corpore cui membra solida sunt & integra. Deficit valetudo in eo qui Mente captus est, vel

vel corpus invalidum habet. Mente captus eſt Demens qui ſemper opprimitur, & Furioſus qui corripitur Rabie. Corpus invalidum habet, qui vel vitio afficitur, quod eſt perpetuum corporis impedimentum; vel laborat Morbo qui eſt temporalis imbecillitas.

NOn ſufficit aliquando vt quis iuſtâ ſit ætate ad agendum, quòd impediat (*a*) Adverſa Valetudo propter quam negociis intereſſe non poteſt. Itaq; vltra ætatem requiritur recta Valetudo; & præcipuè Valetudo Mentis, cui obſtat Dementia & Furor. Demens verò eſt mentis errore ductus eâ captus non vſquequaq;. (*c*) Furioſus eſt qui omni Intellectu caret. Et (*d*) Furioſus nihil vtilitèr agit niſi tempore dilucidi Intervalli. Nam (*e*) aliis hominibus continuum furoris infortunium accidit; alios furoris morbus non ſine laxamento aggreditur, ſed in quibuſdam temporibus quædam iis intermiſſio pervenit. Et in hoc ipſo multa eſt differentia, vt quibuſdam

a I.1.25.7.

b 3.*Taſc.queſt.*

c D.1.18.14.

d D.50.17.5.

e C.5.70.6.

dam breves inducię, aliis maiores inducantur. Valetudini Corporis obstat Morbus & Vitium. E quibus (*f*) Morbus est temporalis corporis imbecillitas: Vitium est perpetuum corporis impedimentum. Vel (*g*) Morbus est habitus corporis contra naturam, qui vsum eius facit deteriorem, cuius causâ natura nobis eius sanitatem dedit. Vitium est, vt, si quis balbus sit. Et (*h*) Morbus sonticus est qui cuiq; rei nocet.

f D.50.16.101

g D.21.1.1.7.

h D.50.16.113

Atq; hæc, de iustâ personarum potestate, cuius in genere gradus sunt, Vita, Ætas, & Valetudo.

SECT. 5.

De iustâ Rerum conditione, & de Rei Essentiâ.

Iusta Rerum conditio est, ex quâ Iuri alicui subiici possunt. Cuiusmodi est Rei Essentia, Certitudo, & Valor. Essentia est quâ quid in Rerum naturâ habetur. Et contingit in eo quod possibile

Possibile est, aut Præsens. Possibile est quod fieri potest, vel futurum speratur. Præsens est quod iam extat vel existit. Essentia verò desideratur in eo quod Impossibile est, vel Præteritum. Impossibile est quod evenire vel fieri nequit, sive quòd Absurdum est à quo Natura abhorret, sive quod Turpe sit quod Iura non admittant. Præteritum est vel extinctum, quod esse desyt, vel cessavit vlteriùs fieri.

SIcut in Personis iusta requiritur Potestas, vt iuris alicuius capaces sint; ita in Rebus iusta conditio exigitur vt iuri alicui subiiciantur. Et ad hoc primò iusta rei conditio est, vt Actu vel saltem Potentiâ existat. Nam (*a*) Nihil peti potest ante id tempus quo per rerum naturam præstari potest, at deberi potest etiam quod futurum est. Vnde in Iure ratio habetur etiam de iis qui (*b*) spem commodi habent. Et (*c*) Non solùm fructus futuri rectè emuntur, sed & spei Emptio est, & quasi Alea emitur cùm captus piscium vel avium emitur. Alia autem est ratio eorum quæ prorsus

a D.50.17.186

b D.42.4.11.
c D.18.1.8.

prorſus Impoſſibilia ſunt, aut Præterita. Nam ad hæc Ius competere non poteſt. Ita, (*d*) Ea quæ dari impoſſibilia ſunt, vel quæ in rerum naturâ non ſunt, pro non adiectis habentur. Et (*e*) Quod nullius eſſe poteſt, id vt alicuius fiat nulla obligatio valet efficere. Quibus æquiparantur quæ de Iure fieri nequeunt. Nam (*f*) Vbi de iure quid impleri non poteſt, perindè eſt ac ſi quod naturâ impoſſibile eſt inſertum eſſet. Et generalitèr, (*g*) Quæ facta lædunt pietatem, exiſtimationem, aut verecundiam noſtram, aut contra bonos mores ſunt, hæc nec nos facere poſſe credendum eſt. Poſtremò ad id quod præteritum eſt vel extinctum, Ius etiam extinguitur. Vndè (*h*) Ei qui nummos qui in arcâ ſunt ſtipulatus eſt, ſi ſine culpâ promiſſoris perierint nihil debetur. Et, (*i*) Si quis domum emit quæ combuſta eſt, nihil vænit. Res verò extincta eſt quæ vel omninò interiit, vel cuius forma extinguitur. Nam (*k*) Mutata rei forma propè interimit ſubſtantiam rei. Manente verò eâdem formâ etiam mutatis partibus res eadem

d D.50.17.135

e D.50.17.182

f D.45.1.137.6

g D.28.7.15.

h D.45.1.37.

i D.18.1.57.

k D.10.4.9.

dem manere videtur. Ita (*l*) Legio eadem eſt ex quâ multi diſceſſerunt quorum in locum alii ſuffecti ſunt. Et Navis, etſi adeò ſæpè refecta eſt, vt nulla Tabulà maneat quæ nova non ſit, eadem manet. Quòd, cuius rei ſpecies eadem conſiſtit, res eadem quoq; exiſtimanda eſt.

(*l*) D. 5. l. 76.

SECT. 6.

De Rei Certitudine.

Certitudo eſt ex quâ de re aliquâ inter Homines conſtat. Et Habetur in eo quod Definitum eſt & Diſtinctum. Definitum eſt quod propriâ formâ aut certâ quantitate determinatur: Diſtinctum eſt quod ab alijs diviſum & diſcretùm. Certitudo deſideratur in eo quod Vagum eſt aut Varium. Vagum eſt quod nimis generale eſt: Varium eſt quod in rebus diverſis ſimul contingit, vel alitèr ſe habere poteſt.

SEcundò vt Res iuri ſubiiciantur, requiritur, vt certæ ſint, adeo vt ſenſu

ſu & Intellectu Hominum percipiantur, quia Idem eſt non apparere & non eſſe. (a) Certum verò eſt cuius Species vel Quantitas aut nomine ſuo aut eâ demonſtratione, quæ vice nominis fungitur qualis, quantaq; ſit oſtenditur, atqui (b) Vbi non apparet, quid, quale, quantumvé eſt in ſtipulatione, incerta eſt ſtipulatio, vt ſi quis fundum ſine propriâ appellatione, aut vinum, frumentumvè dari ſtipuletur. Ad ea quæ ſunt prioris generis ius competere poteſt, non ad ea quæ ſunt poſterioris, ita (c) Locus certus ex fundo poſſideri, & per longam poſſeſſionem capi poteſt, incerta autem pars nec capi nec tradi poteſt. Nam qui ignorat nec tradere nec accipere id quod certum eſt poteſt, & (d) imperfecta eſt ſtipulatio, ſi quis quod pondere numero, menſurâ continetur ſine adiectione ponderis, numeri menſuræ ſtipulatus ſit, vel inſulam ædificari non demonſtrato loco, vel fundum dari non adiecto nomine. Idem eſt ſi quid nimiùm generali nomine denotetur: vnde (e) in tradendis vnis ædibus, ab eo qui binas habet,

ſpecies

a D.12.1.16.

b D 45.1.74.

c D.41.2.26.

d D.45.1.113

e D.8.4.7.

ſpecies ſervitutis exprimenda eſt, ne ſi generalitèr ſervire dictum ſit nihil valeat, quia incertum eſt quæ ſervitus accepta ſit, vnde etiam (*f*) In toto Iure Generi per ſpeciem derogatur. & illud potiſſimùm habetur quod ad ſpeciem directum ſit. Deniq; nec in eo quod varium eſt aut dubium, ius conſtitui poteſt, vt ſi quis res plures habeat eiuſdem generis & vnam legaverit, nihil valet, quia (*g*) diverſitas rerum obſcurum facit legatum.

f D. 50. 17. 80.

g D. 49. 14. 40.

SECT. 7.

De Rei Valore.

Valor rei eſt ex quo quid inter homines vtile cenſetur, & contingit primùm ex rei præſtantia, deinde ab æſtimatione hominum, Rei præſtantia eſt quatenus habenti prodeſt cùm ad commodum ſpectat, vel placet cùm ad Delicias refertur, vel Intereſt cùm ſine Incommodo deſiderari non poteſt. Æſtimatio hominum eſt quanti dignares videtur vt pretio ſive pecunia compenſetur. Valor deficit in Eo

quod Vanum eſt aut Vile. Vanum eſt quod nullius vſus eſt aut nihili refert. Vile eſt quod nihili, aut parvi penditur.

TErtio vt res Iuri ſubiiciantur alicuius vſus & valoris eſſe debent.
D.45.1.83. Nam (*a*) De his rebus rectè negotium gerimus quæ ſubiici vſibus noſtris poſſunt, & primò Res valorem habent à neceſſitate, vtilitate, & voluptate.
b D.50.17.76. (*b*) Neceſſaria res eſt ſine qua res alia peritura, aut deterior futura eſt; vtilis eſt quæ rem meliorem facit, deteriorem eſſe non ſinit, voluptuaria eſt quæ ſpeciem ornat, non etiam fructum auget. Deinde ratio habetur etiam eius quod intereſt, Lucri ſcilicet ceſſantis,
c D.9.2.33. aut Damni emergentis. (*c*) Quod aut conſequi potuimus aut erogare cogimur, quod à perſonis locis & tempo-
d D.50.17.24. ribus pendet, vnde (*d*) Quatenus cuiuſq; interſit, in facto, non in Iure conſiſtit. Deniq; res æſtimationem habet ab opinione hominum, communi ſci-
e D.9.2.33. licet, non ſingulari, nam (*e*) pretia rerum non ex affectione, nec vtilitate ſingulorum

singulorum, sed communitèr funguntur. Et (*f*) Res tanti valet, quanti vendi potest. Atq; huiusmodi Res sunt quæ in iure respiciuntur, non quod invtile est, aut vile. Itaq; (*g*) Irritum est legatum si debitor vẽditori leget quod debere se fatetur, quia nulla vtilitas est. Et (*h*) Quoties nec hominum nec prædiorum seruitutes sunt, quia nihil vicinorum interest non valent, veluti ne per fundum tuum Eas, Sed nec ob modicam vel minimam rem ius semper competit. Ita (*i*) propter minimam rem vel summam non auditur is qui in integrum restitui petit, & in iudicio de impensis in rem dotalem factis (*k*) In ædificandis ædibus, & in reponendis, propagandisq; vineis modicas impensas arbiter curare non debet.

f D.36.1.1.16.

g D.34.3.25.

h D.8.1.15.

i D.4.1.4.

k D.25.1.12.

Huiusmodi sunt conditiones rerum quæ requiruntur vt iuri res subiiciantur.

SECT. 8.

De iusto Actuum humanorum Modo, & de Actus Intentione.

Iustus Actuum humanorum modus est, ex quo aliquem iuris effectum pariunt, ad quod requiritur Intentio, Executio, & Robur. Intentio Actus est Mens, & propositum agentis, & habetur in iis quæ Consulto & sponte fiunt, Covsulto fiunt quæ à Sciente & cogitato aguntur, Sponte quæ Consensu & voluntate libera. Intentio verò desideratur in eo quod Temerè, vel Coactè agitur. Temerè agitur, quod Casu aut per Errorem agi contingit, Coactè quod vi, vel Metu extorquetur.

VLtra potestatem personarum, & conditionem rerum observandus est modus Actuum, quibus ius inducitur, in quibus Primo requiritur Agentis intentio, quæ ab Intellectu, & Voluntate

luntate procedit. Intelligat enim oportet qui agit, vt Actus ipsum afficiat, immò in plerisq; plena, & perfecta scientia exigitur; ita Iureconsultus (*a*) In totum omnia quæ animi destinatione agenda sunt non nisi vera & certa scientia perfici possunt, & (*b*) Quod incautè fit pro non facto est. Deinde voluntas & Consensus est necessarius, nam (*c*) Ita demum valet quod actum est, si in id consentitur, & voluntas debet esse libera, vnde (*d*) Velle non creditur qui obsequitur imperio Patris, vel Domini, & facultatem habere ad opposita, vnde (*e*) Eius est non velle qui potest velle. Voluntas verò non solum voce exprimitur, sed (*f*) Quæ solo consensu constant etiam per nuntium vel Epistolam contrahi possunt, immò aliquando ex silentio colligitur vt (*g*) Qui tacet consentire videtur, saltem non dissentire; cum (*h*) Qui tacet non vtiq; fatetur, sed tamen verum est eum non negare. Intentio verò deficit primum in eo quod Temerè vel ex animi perturbatione provenit, vnde (*i*) Quicquid in calore Iracundiæ vel fit vel dicitur non

a D.50.17.79.

b D.28.4.1.

c D.45.1.35.

d D.50.17.4.

e D.50.17.3.

f D.17.1.1.

g C.43.1.1.60.

h D.50.17.142

i D.50.17.48.

prius ratum est quam si perseverantia apparuit iudicium animi fuisse. Ita & in eo quod per Errorem admittitur.

k D.50.17.116 nam (k) Non videntur qui errant consentire vnde In omnibus negotiis contrahendis si error aliquis intervenit nihil valet quod actum est. Quod intel-

l D.22.6.2. ligendum de Errore facti, nam (l) Error in iure non eodem loco quo facti ignorantia haberi debet, cum Ius finitum & possit esse, & debeat, facti interpretatio plerumq; etiam prudentissimos fallat. Vnde (n) Regula Iuris est,

n D.22.6.9. Ignorantiam iuris cuiq; nocere, facti vero ignorantiam non nocere. Tertio etiam quod per Casum contingit ne-

o D.4.4.11.5. mini imputatur. Nam (o) Quod fato contingit cuivis etiam diligentissimo patrifamilias potest contingere. Et

p D.50.8.2.7. (p) Fortuitos casus humanum consilium providere non potest. Quarto defieit Consensus in eo quod per Vim, aut

q D.40.17.116 Metum fit, quippe (q) Nihil consensui tam contrarium est, quam Vis, & Metus

r D.4.2.1. cum (r) Vis necessitatem imponit contrariam voluntati. Oportet autem vim

ſ D.4.2.2. esse maiorem, nam (ſ) Vis propriè est maioris

maioris rei impetus qui repelli non poteſt, & cum de vi quæritur (*t*) Vim atrocem accipimus, & eam quæ adverſus bonos mores fiat. Similiter & Metus gravior eſſe debet, quippe (*u*) Vani timoris nulla eſt excuſatio. Et Iureconſultus ait (*x*) Metum accipiendum non quemlibet timorem ſed maioris malitatis; alius definit (*y*) Metum non vani hominis, ſed qui meritò cadat in conſtantem virum. Deinde violentiæ, & metui affinis eſt neceſſitas, neq; enim quod per neceſſitatem fit vel omittitur, imputatur. Vnde (*z*) Quoties quis ex neceſſitate non ex voluntate abſuit ei ſubvenitur, & ſuccurritur ei qui tempeſtate aut vi fluminis prohibitus non venit. (*a*) Si quis tamen cum poſſet non incidere in tempeſtatem, vel vim fluminis, ſi opportuno tempore profectus eſſet, ipſe ſe arctaverit, non permittendum eſt ei cauſari tempeſtatem, vel vim fluminis. Nam (*b*) Non negligentibus ſubvenitur, ſed neceſſitate rerum impeditis.

t D.4.2.3.

u D.50.17.184

x D.4.2.5.

y D.4.2.16.

z D.4.6.26.

a D.2.11.2.6.

b D.4.6.16.

SECT. 9.

De Actus Executione.

Executio Actus est cùm Intentio Agentis de facto expeditur, & contingit in Actu Perfecto & Absoluto. Perfectus est qui consummatus est (id est) ad finem perducitur, Et qui Clarus est id est de quo planè, & plenè liquet. Absolutus est qui simpliciter & purè fit, nec post se aliud expectat. Executio deficit in eo quod Imperfectum est, aut in Suspenso, Imperfectum est quod inchoatum est duntaxat, aut in Conatu subsidit, aut quod obscurum est de quo non satis constat. In suspenso est quod à conditione pendet, & quod diem ex quo effectum sortiatur, adiectum habet.

SEcundò præter Intentionem Actus vt iustum effectum sortiatur, requiritur Executio, Imperfectus enim haud perfectè operatur. Ita cùm posteriore testamento rumpatur prius, (a) Tabulæ priores iure factæ non fiunt irritæ, nisi sequentes perfectæ fuerint, nam imperfe-

a l. 2. 17 7.

perfectum Testamentum nullum est. Actus vero cùm facto aut verbis constet, ita demum perfectus est, si quod facto constet consummatum, si quod verbis clarum sit, ita ad factum quod attinet (*b*) Theatrum aut stadium feciſſe non intelligitur, qui in propriam formam, quæ ex consummatione contingit, non dederit: & (*c*) Perfeciſſe ædificium is dicitur qui ita consummavit vt iam in vsu esse possit, & huiusmodi actus ius præcipuè respicit, ita (*d*) Opere locato significatur id opus quod Græci Ἀποτέλεσμα vocant, (id est, ex opere facto Corpus aliquod perfectum. Et (*e*) verba cum effectu sunt accipienda, vnde cùm Edicto Prætoris constitutum sit, Quod quisq; iuris in alterum iniquè statuerit vt ipse Eodem vtatur. Hæc verba (inquit Iureconsultus) (*f*) Quod statuerit cùm effectu accipimus & ideo si cum vellet statuere prohibitus esset, edictum cessat, nam verbum statuit rem perfectam significat, et consummatam iniuriã, non cæptam. Nec officit Conatus cùm iniuria nullum habuerit effectum.

b D.35.2.80.

c D.50.16.139

d D.15.16.5.

e D.2.7.5.

f D.2.2.1.

In

In verbis vt iustum effectum consequantur requiritur vt sint Clara, quippe quod obscurum est Cuius sensus omnino non percipitur; Aut ambiguum quod dubiè vel diuersa significat minimè operatur. Ita (*g*) quæ in Testamento ita scripta sunt, vt intelligi non possint, perinde sunt ac si scripta non essent, & (*h*) si Titius datus est tutor cum duo sint Titii, is datus est quem testator dare se sentit, si id non apparet, non ius d ficit sed probatio, vnde neuter eorum tutor erit. Quod verum quando vis oracionis pendet a voluntate sola proferentis, alias cum refertur etiam ad Intellectū alterius acceptantis, quod obscurum vel ambiguum est, interpretationem admittit. Et tùm, (*i*) Veteribus placuit; Pactio nem obscuram vel ambiguam iis nocere, quorum in potestate fuit legem apertius conscribere, & (*k*) semper in obscuris id quod minimum est sequimur, nisi alunde de mente disponentis constare possit, de qua aliquando ab affectione presumitur, vnde (*l*) quod factu n est cum in obscuro sit, ex cuiusq; affectione

g D.50.17.73.

h D.26.2.30.

i D.2.14.39.

k D.50.17.9.

l D.50.17.168

m D 50.17. 114.

one interpretationem capit, aliquando a veriſimili, ita (*m*) in obſcuris inſpici ſolet quod veri ſimilius, aut plerunq; fieri ſolet, aliquando ex eo quod actum ſuſtinet, vnde (*n*) Quoties ambigua oratio eſt, commodiſſimum eſt id accipi, quo res de quâ agitur, magis valeat quàm pereat, aliquando ex eo quod negotio magis convenit. Vnde (*o*) Quoties idem ſermo duas ſententias exprimit, ea potiſſimum accipienda eſt quæ rei gerendæ aptior eſt. Deinde vt actus effectum ſortiantur multum intereſt vtrum purè & abſolutè fiant, an in diem differantur, aut propter conditionem in ſuſpenſo ſint, (*p*) Vbi purè quis ſtipulatus eſt, & ceſſit, & venit dies, id eſt incipit deberi pecunia, & peti poteſt; vbi in diem ſtipulatur ceſſit dies ſed nondum venit; vbi ſub conditione, neque ceſſit neq; venit Dies pendente adhuc conditione. Quidam verò actus conditionem non admittunt, & proinde (*q*) Actus legitimi qui non accipiunt diem vel conditionem, veluti emancipatio hæreditatis aditio in totum vitiantur

n D. 34.5.12.

o D.50.17.67.

p D. 50.16. 213.

q D.50.17.77.

pre

per temporis vel conditionis adiectionem, Nec omnes conditiones admittuntur, vtpote nec impossibiles, nec turpes quæ aliquando irritum faciunt actum, aliquando ipsæ sunt irritæ. Actũ irritum faciunt si contractui sint appo-
r D.44.7.31. sitæ, nam, *(r)* Contractus impossibili conditione applicati nullius momenti sunt, quia in ea re quæ ex duorum pluriumve consensu agitur, omnium voluntas spectatur, quorum proculdubio in huiusmodi actu talis cogitatio est vt nihil agi existiment, appositæ ea conditione quam sciunt esse impossibilem. Ipsæ irritæ sunt & pro non adiectis habentur si hæredum institutioni vel legatis apponantur, de quibus Iure-
s D.35.1.3. consultus *(s)* Obtinuit Impossibiles Conditiones pro nullis habendas, Et
t D.28.7.14. *(t)* Conditiones contra leges aut quæ legis vicem obtinent, vel quæ contra bonos mores, vel derisoriæ sunt pro non scriptis habentur. Et quandoquè Impeditus videtur conditionem ad
u D.35.1.24. implesse, scilicet *(u)* Iure civili receptum est quoties per eum cuius interest conditionem impleri, fit quo minus impleatur

tur, perinde habetur, ac ſi impleta conditio fuiſſet.

SECT. 10.

De Actus Probitate

Actûs probitas eſt in quantum firmus & bonus cenſetur, quod contingit cum rectè & ritè fit. Rectè fit quod fit ſecundum Ius, & in quo quis bonam fidem & diligentiam adhibet. Bona fides eſt facere provt ſibi rectum videtur. Diligentia eſt, eâ quâ in rebus ſuis homines providi vtuntur induſtriâ vti. Rite fit, cum quis ſolenniter i. eodem modo quo oportet, & opportune i. debito loco & tempore facit. In Actu probitas deſideratur, quũ pravè fit vel perperam. Pravè fit quod contra Ius admittitur, Et in quo quis malâ fide, ſiue doloſè verſatur i. contra id quod ſibi rectum videtur facit, aut negligentiam ſeu culpam committit, quam vir prudens & bonus non committeret. Perperam fit cum quis omiſſis ſolennibus, nec provt oportet facit, aut non obſervatis

ſervatis circumſtantijs vbi non debuit, aut intempeſtivè agit.

SVpremum eſt in actu quo Ius acquiritur vel transfertur vt conſideretur quãdo firmus & probus habeatur.

a C.5.17.3. Et Primo (*a*) dubium non eſt omnia quæ conſilio Rectè geruntur iure meritoq; effectu & firmitate niti.

b C.1.14.5. (*b*) Ea verò quæ lege fieri prohibentur, ſi fuerint facta non ſolum invtilia, ſed etiam pro infectis ſunt habenda. Quod ſemper obtinet cum lex aliquid irritum eſſe Iubet. Aliquando Quod fieri non debet factũ valet, at licet irritum non ſit, reprobatur tamen & eſt invtile, plerumq; etiam damnoſum. Etenim

d C.5.17.3. (*d*) moderator provinciæ operam dare debet, vt quæ contra fas geſta ſunt calliditatis fructum non percipiant. Et idem eſt contra ſententiam ac contra

e C.1.14.5. verba legis committere, quippe (*n*) Non eſt dubium in legem committere eum, qui verba legis amplexus contra legis

f D.1.3.29.& 30. nititur voluntatem, nam (*f*) Fraus fit legi, vbi quod fieri noluit, fieri autem non vetuit, id fit. Secundo firmum, & probum

probum eſt quod fit bonâ fide. Improbatur autem quod fit malâ fide, vel dolo. Ita Imperator (*g*) Ratum non habetur, quod non bonâ fide geſtum eſt, vnde malæ fidei emptio irrita eſt; (*h*) Nec longi temporis præſcriptio in malæ fidei contractibus locum habet. Quippe (*i*) quod vitioſum eſt non poteſt tractu temporis convaleſcere. Nedum autori prodeſt dolus ſuus, qui preſumitur in eo qui magiſtratui non paret. Nam (*k*) Non poteſt dolo carere qui imperio Magiſtratùs non paruit. Et è contra, neceſſitas excuſat a dolo. Vndè (*l*) Non videtur dolo malo facere qui parere neceſſe habet. Tertio, vt actus perfectus habeatur, requiritur diligentia, culpa verò & negligentia omninò improbantur, Imo (*m*) Lata culpa dolo comparatur, & (*n*) Magna negligentia culpa, magna culpa dolus eſt. (*o*) Lata verò culpa eſt non intelligere quod omnes intelligunt. At (*p*) culpa abeſt, ſi omnia facta ſunt quæ diligentiſſimus quiſq; obſervaturus fuiſſet. Et (*q*) Culpa caret qui ſcit, ſed prohibere non poteſt. Quòd verò negligentia

g C.4.44.1.

h C.7.22.6.

i D.50.17.29.

k D.50.17.199

l D.50.17.167

m D.11.6.1.

n D.50.16.226

o D.50.16.223

p D.19.2.25.

q D.50.16.50.

tiâ vel culpâ admittitur, autori in damnum cedit; quia (r) Non debet quis negligentiam ſuam ad alienam iniuriam referre. Et (ſ) Quod quis ex culpâ ſuâ damnum ſentit non intelligitur ſentire. Deindè (t) Imperitia culpæ annumeratur. Quia (u) Culpa eſt immiſcere ſe rei ad ſe non pertinenti. Et (x) Infirmitas culpæ annumeratur, cum affectare quiſq; non debeat id in quo intelligit vel intelligere debet infirmitatem ſuam alii periculoſam fore.

r D.2.15.3.
ſ D.50.17.203
t D.50.17.132
u D.50.17.36.
x D.9.2.8.

Atq; hæc ad intrinſecam Actuum bonitatem requiruntur: ad extrinſecam, vt Ritè fiant, non perperam. Ita, (y) Non quævis exhæredatio ſummouet filium a bonorum poſſeſſione, ſed ea quæ ritè facta eſt. Et (z) Nulla differentia eſt, non interveniat autoritas Tutoris, an perperàm adhibeatur. Et (a) Quoties vitiosè cautum eſt, cautum non videtur. Et, vt Ritè quid fiat obſeruandæ ſunt Solennitates, & circumſtantiæ requiſitæ. Ita, cum neceſſaria Solennitas eſſet, Teſtamentum a Teſtibus ſubſcribi & ſignari, (b) Non ſubſcriptum aut non ſignatum teſtamentum pro infecto habetur

y D.37.4.8.
z D.26.8.8.
a D.2.8.6.
b C.6.23.21.

habetur; Et cùm Scriptura fuerit neceſſaria ſolennitas ſententiæ, (c) Sententia quæ dicta fuit, cùm ſcripta non ſit, ne nomen quidem ſententiæ habere meretur. Et tamen, (d) Etſi nihil facilè mutandum eſt ex ſolennibus, vbi æquitas evidens poſtulat, ſubveniendum eſt. Ad circumſtantias refertur, Palam an Clam quid fiat. Ita (e) Hæredes palam nuncupandi ſunt. Licet ergo teſtanti vel nuncupare hæredes, ſed, ſi nuncupet, palam debet. Et (f) ſententia Præſidis irrita eſt, cùm non publicè ſed in ſecreto loco, officio eius non præſente, ſententiam ſuam dixit. Et in circumſtantiis multum refert, quo Tempore quid factum ſit. Nam (g) Minus ſolvit qui tardiùs ſoluit. Et (h) ſua vnicuiq; mora nocet. Et (i) Quamvis moræ difficilis eſt definitio, cum ſit Facti magis quàm Iuris, mora tamen fieri intelligitur, ſi interpellatus opportuno loco non ſolverit.

c C.7.44.3.

d D.50.17.183.

e D.28.1.21.

f C.7.45.6.

g D.50.16.12.
h D.50.17.173
i D.22.1.32.

PARS

PARS TERTIA

SECT. I.

De *Iure Priuato.*

IVs privatum est quod Personis singulis competit: Quod in Commodo & in Lucro ponitur. Commodum est vtilitas quæ Personæ vel Rei ex naturâ suâ cohæret. Lucrum est quod alicui ex facto suo vel alieno supervenit. Ius privatum deficit ex Incommodo & Dispendio. Incommodum est Invtilitas vel Onus quod Personam vel Rem sequitur. Dispendium est vtilitatis diminutio vel cessatio. Et Ius privatum, ad statum Possessionem, & Obligationem privatam refertur.

PARS

IVs in genere, in ius Privatum & Publicum diſtribuitur. (*a*) Sunt enim quædam privatim, quædam publicè vtilia. Et definitur (*b*) Ius privatum quod ad ſingulorum vtilitatem ſpectat. *a* D.1.1.1.2. *b* D.1.1.1.2.

In quo primum cenſetur Commodū quod cuiq; innatum eſt & cohæret: cui incommodum ſive Onus adverſatur. De quibus regula eſt, (*c*) Secundum naturam eſt commodum cuiuſq; rei eum ſequi quem ſequuntur incommoda. Et econtra: vnde, (*d*) vbi Emolumentum eſt, ibi & Onus eſſe debet. *c* D.50.17.10. *d* I.1.17.1.

Deindè in iure Privato habetur Lucrum, cui Damnum vel Diſpendium opponitur. De quibus obſeruatur, quod (*e*) Bono & æquo non convenit, aut lucrari aliquem cum damno alterius, aut damnum ſentire per alterius lucrum. Et (*f*) Iure naturæ æquum eſt, neminem cum alterius detrimento & iniuriâ fieri Locupletiorem. (*g*) Nec debet alteri per alterum iniqua conditio inferri. Quod (*h*) Naturalis & civilis ratio ſuadet, alienam conditionem meliorem quidem, etiam ignorantis *e* D.23.3.6. *f* D.50.17.206 *g* D.50.17.74. *h* D.3.5.39.

& inviti nos facere poſſe, deteriorem non poſſe. Quod verum eſt de invito, hoc eſt, de eo qui non voluit, ſecus de invito qui noluit aut repugnat. Nam
i D.50.17.69. eiuſmodi (*i*) Invito beneficium non datur; provt volenti non fit Iniuria: quod
k D.50.17.145 (*k*) Nemo videtur fraudare eos qui ſci-
l D.50.17.151 unt & conſentiunt. Sed & (*l*) Nemo
m D.9.2.45. damnum facit niſi qui id facit quod facere ius non habet. Vnde, (*m*) Qui, cùm aliter ſe tueri non poſſunt, damnum dederint, innoxii ſunt. Vim enim ví defendere omnes leges & omnia iura permittunt.

SECT. 2.

De Jure ſtatûs & de Iure Hominis liberi.

Ius ſtatûs eſt Poteſtas perſonis ipſis inhærens ex quâ cum hominibus ſingulis agendi capaces ſunt.

Eſtq́ vel Liberi, vel civis, vel Patris familias. Ius hominis liberi, ſivè Libertas, eſt ex quo quis poteſtatem habet in iis quæ ſunt a Iure Gentium:

&

& contingit a Natalibus, & à Manumiſſione. Natales ſunt naſcendi conditio ex parentibus liberis. Manumiſſio eſt ex ſervitute liberatio.

Libertas deficit in Servo qui ita natus nondum ſervitute evaſit, & in eo qui in Libertate conſtitutus eâ excidit, vt qui ſe in ſervitutem vendidit, vel manumiſſus propter ingratitudinem in ſervitutem revocatur.

QVemadmodum ad Ius in genere Poteſtas generalis requiritur; ita ad Ius privatum poteſtas priuata quæ ſtatus vel caput dicitur.

Cuius gradus primus eſt (*a*) Libertas, quæ definitur facultas eius quod cuiq; facere libet niſi ſi quid vi aut iure prohibetur. De quâ Iureconſultus, (*b*) Libertas inæſtimabilis res eſt. Et (*c*) Libertas omnibus rebus eſt favorabilior. Et primò, qui a Natalibus liber eſt ingenuus dicitur. (*d*) Ingenuus, ſcilicet, eſt qui ſtatim vt natus eſt liber eſt. Secundo, (*e*) Libertini ſunt qui ex iuſtâ ſervitute manumiſſi ſunt, qui Patronis obſequium debent.

a D.1.5.4.

b D.50.17.106

c D.50.17.122

d I.1.4.1.

e D.1.5.6.

Libertati vero Servitus adverſatur, quæ definitur, (*f*) Conſtitutio iuris gentium quâ quis dominio alieno contra naturam ſubiicitur. Cuius conditionis homines multa agere non poſſunt quæ liberis permittuntur. Ita Iureconſultus, (*g*) In omnibus officiis quæ fieri per liberas perſonas leges deſiderant ſervus intervenire non poteſt. Imò, (*h*) Servile caput nullum Ius habet, & (*i*) Servitus morti fere comparatur. Deniq; in Servitutem homines rediguntur maximâ capitis diminutione: quæ contingit (præterquam Servitute pœnæ, quæ ad Ius Publicum ſpectat) (*k*) cùm maior viginti-quinq; annis ad precium participandum ſe vænire paſſus eſt. Vel eum (*l*) Libertus vt ingratus erga Patronum condemnatur. Nam (*m*) Qui libertatem meruerunt, ſeruare debent iis qui ad talem honorem eos perduxerunt obſequium & reverentiam rectè Legibus introductam. Quin-etiam abſtinere debent aut manibus, aut Inſidiis, aut aliis ex quibus Liberti tale aliquid agentes rursùs ſervitutem ſuſtinent, & priori conditioni reſtituuntur.

f D. 1. 5 4.

g D. 50. 17. 175

h D. 4 5. 3.

i D. 50. 17. 209

k D. 1. 5. 5.

l I. 1. 16. 1.

m N. 78. 2.

SECT

SECT. 3.

De Iure Civis.

Ius Ciuis, ſive Civitas, eſt, ex quo quis poteſtatem habet in ijs quæ ſunt Iuris civilis. Et contingit, aut ab Origine, aut ab Allectione. Cives fiunt, Origine, qui parentibus Civibus naſcuntur. Allectione, qui in numerum civium cooptantur. Deinde, Civitas deficit in peregrino, qualis eſt qui alibi natus ius Civis nondum adeptus eſt, & qui olim civis ad Peregrinitatem redigitur vt cùm quis in aliam civitatem ſe transfert, vel ſolum vertit.

POteſtate quam quis habet quâ Liber, plenior eſt, quam quis habet quâ Civis, Nam Ius Civis, ius Liberi includit. Cives vero ſunt qui Ius Patriæ habent, qui æquo iure cum aliis civibus vivunt. Et hunc ſtatum obtinent, primò qui ſunt Civibus oriundi. Nam (*a*) Qui ex duobus Campanis, vel ex patre ſolum Campano natus eſt.

a D. 50. 1. 1.

Campanus eſt. Et, (b) Filius civitatem ex quâ Pater eius Originem ducit non Domiciliũ ſequitur. Sed & (c) Qui in continentibus vrbis nati ſunt, Romæ nati intelliguntur. Et (d) Qui ex vico ortus eſt eam patriam habere intelligitur, cui Reip. vicus ille reſpondet. Secundo Cives etiam Allectione fiunt. Nam (e) Cives Origo & Allectio, Incolas domicilium facit.

b D.50.1.6.
c D.5016.147.
d D.50.1.30.
e C.10.39.7.

Civitati opponitur ſtatus Peregrini. De quo Iureconſultus (f) Quidam inquit, ἀπόλιδες ſunt, hoc eſt, ſine civitate, ita vt ea quæ iuris gentium ſunt habeant, ea quidem quæ ſunt iuris civilis non habeant. Cuiuſmodi eſt conditio eorum qui in alienâ Rep. nati ſunt, & qui in alienam ſe transferunt; Nam (g) Libera facultas eſt cuiq; de ſuâ civitate conſtituendi, in iis ſcilicet quæ ad commodum ſpectant; ſed & eorum qui Civitatem ſuam deſerunt, etſi in aliam non tranſeunt: vt (h) Qui Exilium voluntarium ſubeunt, vel (i) Exilii causâ ſolum vertunt.

f D.48.19.17.
g D.49.15.12.9.
h D.48.19.16.8.
i Cic. pro Quintio.

SECT

SECT. 4.

De Iure Patrisfamilias.

Ius Patris-familias, vel Familia, est ex quo quis in omnibus quæ à Iure Gentium vel Civili descendunt absolutam potestatem habet, id est, Per se & Pro se potest agere. Et cernitur, primùm in eo qui est sui Iuris; deindè in eo qui alios habet in Potestate. Sui Iuris est Paterfamilias penes quem est sui, & rerum suarum arbitrium; Alios in Potestate habet Paterfamilias, cui ex matrimonio vxor, ex Paternitate liberi subiciuntur.

Deniq; Ius familiæ deficit omninò in Filiofamilias, quadamtenùs in Minore. Filius familias est, qui in potestate Patris pro quo agit detinetur, donec Emancipatione, vel Morte Patris liberatur. Minor est, qui sub autoritate Tutoris, vel Curatoris per quem agit constituitur. E quibus Tutor vel ex voluntate Patris quem statuerit, vel ex dispositione Legis Agnatus proximus, vel arbitrio Magi-

stratus

ſtratûs quivis idoneus vſq; ad Pubertatem præficitur; Curator poſteà vſq; ad perfectam ætatem à Pubere aſciſcitur, Dementi, & Prodigo etiam vlteriùs aſſignatur.

HOminis liberi & Ciuis, complectitur, & excedit, poteſtas Patrisfamilias, qui in rem ſuam omnia & abſq; alterius autoritate agere poteſt.

a D.50.16.195 (a) Familiæ verò appellatio refertur ad Corpus, quod Iure communi vniuerſæ cognationis, aut Iure proprio ipſorum continetur. Communi Iure familiam dicimus omnium agnatorum, qui ex eâdem gente proditi ſunt. Nam cum

b D.38.11.4. (b) Cognati ſint omnes, qui ab eâdem communi ſtirpe orti progenitiue ſunt,

c I.1.15.1. (c) Agnati ſunt cognati per virilis ſexûs perſonas coniuncti. (d) Iure proprio familiam dicimus plures perſonas qui ſunt ſub vnius poteſtate, vt puta Patremfamilias, Matremfamilias, filium familias, quiq; deinceps vicem eorum

d D.50.16.195 ſequuntur. Sed & (e) Appellatione familiæ etiam princeps familiæ continetur. Ius verò familiæ eſt poteſtas agendi

e D.50.16.196

di ea quæ spectant ad familiam. Vnde (*f*) Patres-familias sunt, qui sunt suæ potestatis. Et (*g*) Pater-familias est, qui in domo dominium habet, rectéq; hoc nomine appellatur, quamvis filium non habet, non enim solum persona eius, sed & Ius demonstratur, Plenius vero Patris-familias Ius est, quando alios habet in potestate, quod contingit à Matrimonio, & Paternitate. (*h*) Matrimonium est viri & mulieris coniunctio individuam vitæ consuetudinem continens, quod initiatur sponsalibus, perficitur nuptiis. (*i*) Sponsalia vero sunt mentio & promissio futurarum nuptiarum. Nuptiæ sunt solennis coniugii celebratio, in quibus animorum potius quàm corporum coniunctio respicitur, quia (*k*) Nuptias non Concubitus, sed consensus facit. Et (*l*) Nuptiæ consistere non possunt, nisi consentiant omnes, id est qui coeunt, quorumq; in potestate sunt, Et consensus eorum qui contrahunt liber esse debet, nam (*m*) Inhonestum est vinculo pœnæ matrimonia obstringi. Etenim (*n*) In contrahendis matrimoniis, naturale Ius & pudor inspiciendus

f D.1.5.4.
g D.50.16.195
h I.1.9.1.
i D.23.1.1.
k D 50.17.30.
l D.23.2.2.
m D.45.1.134
n D.23.2.14.

o D.50.17.197 ſpiciendus eſt, & (o) Semper in coniunctionibus non ſolum quid liceat conſiderandum eſt, ſed & quid honeſtum ſit. Matrimonii vero effectus eſt vt vxor
p C.5.13.1.7. marito obſequium præſtet, (p) quod eſt reverentiæ maritali debitum, quia
q D.38.1.48. (q) vxor marito officium debet. Paternitas eſt liberorum ex Iuſtis nuptiis
r I.1.9.1. procreatio, ita Imperator, (r) In poteſtate noſtrâ ſunt liberi, quos ex Iuſtis
ſ D.2.4.5. nuptiis procreavimus, & (ſ) Pater is eſt, quem nuptiæ demonſtrant. Sed &
t D.50.16.84. latâ ſignificatione (t) Filii appellatio-
u D.50.16.220 ne omnes liberos Intelligimus, & (u) liberorum appellatione Nepotes & Pronepotes cæteriq; qui ex his deſcendunt
x D.22.3.8. continentur. Ex Paternitate (x) Filius
y D.2.4.6. patri pietatem debet, & (y) reverentia omnibus parentibus ſervanda eſt.
z D.27.10.4. Et (z) pietas parentibus, etſi inæqualis eſt eorum poteſtas, æqua debetur; &
a D.48.9.5. econtra, (a) Poteſtas patris debet in pietate non in atrocitate conſiſtere.
b D.50.16.196 (b) Fœminarum vero liberi in earum familiâ non ſunt, quia qui naſcuntur patris non matris familiam ſequuntur,
c D.50.16.195. vnde dicitur quòd (c) Mulier familiæ

ſuæ

suæ & caput est & finis. Etsi autem
(*d*) Cum legitimæ nuptiæ factæ sunt patrem liberi sequuntur, vulgo quæsitus matrem sequitur. Ius familiæ primum deficit in filio-familias qui pro patre agit omnia. Ita Imperator, (*e*) Quicquid acquirit filius, acquirit patri, donec Emancipetur, vel morte patris liberetur. (*f*) Emancipare vero est filium è potestate dimittere, ad quod parentes cogendi non sunt. Nam (*g*) liberi nullo modo possunt parentes cogere de potestate suâ eos dimittere. Deinde morte patris liberantur, quippe (*h*) Cum pater-familias moritur, quotquot Capita ei subiecta fuerint singuli familias habere incipiunt. A filii-familias conditione non multum distat qui autoritate Tutoris vel Curatoris, sine quo nihil agit, regitur. Impubes scilicet, minor, & furiosus. Et primum (*i*) Impuberē in tutelâ esse naturali Iuri couvenit, vt is qui perfectæ ætatis non est alterius tutelâ regatur. Vnde (*k*) Pupillus nec velle nec nolle nisi appositâ tutoris autoritate creditur. Et primo (*l*) permissum est parentibus

d D.1.5.19.
e l.2.9.1.
f l.1.12.7.
g l.1.12.10.
h D.50.16.195
i l.1.20.6.
k D.50.17.189
l D.26.2.1.

rentibus liberis suis si in potestate sint testamento tutores dare. Deindè
m D.26.4.6. *(m)* intestato parente mortuo, agnatis defertur tutela, vt qui sperant successionem, iidem curent, ne bona dilapidentur. Tertio *(n)* si cui nullus omnino tutor fuerit, ei datur in vrbe à Prætore vrbano, in Provinciis à præsidibus provinciarum, Et *(o)* Magistratum oportet cum reliquis etiam mores tutorum creandorum inuestigare. Neq; enim facultates, neq; dignitas ita sufficiens est ad fidem, vt bona Electio, & benigni
p D.26.5.21. mores. *(p)* Maximè verò hoc obseruet magistratus, ne creet eos tutores qui seipsos ingerunt, vt creentur. Sed vt pupillo tutor, ita adulto minori viginti quinq; annis, volenti, & ei qui minus Iudicio pollet, etiam maiori & invito,
q D.26.5.12. Curator datur. Nam *(q)* illis, qui in eâ causa sunt, vt superesse suis rebus non possint, dare Curatorem magistratum oportet; Inter quos etiam prodigus
r D.26.5.12. censetur, Ita Imperator *(r)* Non est novum quosdam etsi mentis suæ ex sermonibus compotes esse videantur, tamen sic tractare bona ad se pettinentia,

tia, vt nisi ipsis subveniatur, deducantur in egestatem, Eligendus itaq; est, qui eos consilio regat: Nam æquum est prospicere etiam iis, qui, quod ad bona ipsorum pertinet, furiosum faciunt exitum. Atq; hæc de Iure status privati.

SECT. 5.

De Iure possessionis, & de Iure dominij

Ius Possessionis est ex quo quis res in potestate habet, quæ ad Dominium, vsum, vel Patrimonium pertinent. Ius Dominij est ex quo quis de rebus ipsis disponendi potestatem habet; quæ Occupatione & Accessione acquiritur; Occupatio est rei quæ nullius est apprehensio, veluti cùm Aucupio volucres, Venatione feræ, Piscatione Pisces, Inventione inanimata capiuntur. Accessio est cùm quid ex alicuius re provenit, vel Rei cohæret. Ex Re alicuius prouenit quod ex re illius confectum est, item Animalium Fœtus, rerum inanimatarum Fructus: Rei

Rei alicuius cohæret quod per Alluvionem fundo adquiritur, quod ſolo inſitum, vel infixum, quod rei cuilibet inſertum, vel intextum eſt. Dominium amittitur Donatione, & Ceſſione. Donatio eſt cum quid liberè & apertè in alium confertur. Ceſſio eſt cum quis rem manifeſtè pro Derelicto habet, & alijs ſtatim acquirendi poteſtatem facit, vel omninò negligit, vndè alijs Vſucapiendi, id eſt, ex diutinâ poſſeſſione acquirendi occaſio datur.

EXtra hominem ipſum ius privatum in Rebus competit, quæ ab homine poſſidentur, id eſt, quas quis habet.

a D.45.1.38. (*a*) Habere autem dicimus eum, qui rei dominus eſt, & qui rei quidem dominus non eſt ſed rem tenet, & (*b*) Poſſeſſio non tantùm Corporis, ſed & Iuris

b D.41.2.49.

c D.41.2.3.5. eſt, ſed (*c*) Plures eandem rẽ in ſolidum

d D.41.2.3.4. poſſidere non poſſunt. (*d*) Ex pluribus autem cauſis poſſidere eandem rem poſſumus. (*e*) Nemo tamen Poſſeſſionis cauſam ſibi ipſi mutare poteſt. Et

e D.41.2.3.18.

f D.41.2.18. (*f*) Is poſſidet cuius nomine poſſidetur; vnde (*g*) Aliud eſt poſſidere, Aliud

g D.41.2.10.

in

in possessione esse. Deinde (*h*) Nulla possessio acquiri nisi animo & corpore potest; (*i*) Possessio verò animo solo retinetur, & (*k*) Possessio animo solo amitti potest, quamvis acquiri non potest, vnde (*l*) Possessio recedit vt quisq; constituit se nolle possidere. Deniq; (*m*) Pro possidente habetur qui dolo desiit possidere, & (*n*) Bona fides tantum præstat possidenti quantum veritas, quando Lex impedimento non est. In causis vero ex quibus possidetur prima & potissima est causa Dominii ex quâ res ipsa habetur. (*o*) Duorum verò in solidum dominium esse non potest, & (*p*) Dominium non potest nisi ex vnâ causâ contingere, vnde (*q*) Quod proprium est alicuius amplius eius fieri non potest. Plures autem modi sunt quibus dominium acquiritur, quorum primus est Occupatio, quia (*r*) Dominium rerum ex naturali possessione cæpit. Etenim (*s*) Quod nullius est id occupanti conceditur, vnde (*t*) Omnia quæ terrâ, mari, cœlo capiuntur, id est, feræ, bestiæ, volucres, & pisces, fiunt capientium.

h D.41.2.8.
i D.41.2.46.
k D.41.2.3.6.
l D.41.2.17.
m D.50.17.130
n D.50.17.136
o D.13.6.5.15
p D.41.2.3.4.
q I.2.20.10.
r D.41.2.1.
s D.41.1.1.3.
t D.41.1.1.

u I.2.1.18. pientiu n. Item (u) omnia quæ in littore maris inveniuntur fiunt inventoris,
x D.41.1.31. & (x) Thesaurus qui est vetus quædam depositio pecuniæ, cuius non extat memoria, vt iam dominum non habeat, fit eius qui invenerit, quòd non alterius sit. Alius acquirendi Dominii modus est Accessio, cum quid ex re nostrâ provenit, vel rei nostræ accrescit, ita
y D.6.1.49. (y) Meum est quod ex re meâ supersit,
z D.41.1.6. & (z) Nostra sunt quæ ex animalibus dominio nostro subiectis nata sunt, &
a I.2.1.35. (a) Naturali ratione placuit fructus, quos quis bonâ fide percepit, eius esse
b D.41.1.7. pro culturâ & curâ. Hinc etiã, (b) Quod per Alluvionem agro nostro flumen adiicit iure gentium nobis acquiritur,
c D.I.2.1.21. & (c) Alluvio est incrementum latens, & per Alluvionem id videtur adiici, quod ita paulatim adiicitur, vt intelligere non possimus quantum quoquo momento temporis adiicitur. Hinc de-
d D.41.1.7.10 niq; (d) Omne quod solo inædificatur
e D.41.1.9. solo cedit. & (e) Plantæ quæ terræ coa-
f D.41.1.9. lescunt solo cedunt, & (f) Frumenta quæ sata sunt solo cedere intelliguntur. Modi quibus amittitur vel transfertur

Dominium

Dominium (præter eos qui ad contractus pertinent) ſunt Donatio & Ceſſio; (*g*) Donari videtur quod nullo iure cogente conceditur. Donatio verò ex ſolâ traditione non procedit. Quia (*h*) Nunquam nuda traditio transfert rei dominium; Sed (*i*) Cùm res eſt apud alium, ſufficit nuda voluntas ad transferendum; Et (*k*) Quoties dominium transfertur ad alium; tale tranſfertur quale fuit apud eum qui tradit. Vnde, (*l*) Dominium transferre non poteſt qui ipſe dominus non eſt. (*m*) Cui verò ius eſt donandi, eidem & vendendi ius eſt, & (*n*) Qui donare non poteſt non poteſt donationis cauſa conſentire. Ceſſio eſt, primum cum quis rei Dominio cedit, vel rem pro derelicto habet. (*o*) Pro derelicto autem habetur quod dominus eâ mente abiecit, vt id in numero rerum ſuarum eſſe nolit, & (*p*) Si rem pro derelictâ habitam quis occupaverit, ſtatim dominus efficitur. Deinde cedi videtur quod neglectum vſucapienti permittitur, Eſt enim (*q*) Vſucapio adiectio dominii per continuationem poſſeſſi-

g D 50.17.182

h D.41.1.31.

i D.41.1.31.3

k D 41.1.2.

l D.9 4.27.

m D.50.17.63

n D 50.17.165

o I.2.1.47.

p I.2.1.47.

q D.41.3.3.

onis temporis lege definiti, & (r) Res mobiles triennio, Immobiles longi temporis poſſeſſione ab iis qui bonâ fide acceperunt vſucapiuntur, (ſ) Longum autem tempus inter præſentes decennio, inter abſentes viginti annis definitur. Et (t) Bono publico introducta eſt vſucapio ne quarundam rerum diu, & ferè ſemper incerta dominia eſſent, cùm ſufficiat dominis ad inquirendas res ſuas ſtatuti temporis ſpatium. (u) Rem verò ſuam non alienat, qui duntaxat amittit poſſeſſionem.

r I.2.6.1.

ſ I.2.6.1.

t I.2.6.1.

u D.50.17.119

SECT. 6.

De Iure vſus ſive ſervitutis.

Ius Vſûs ſive Servitutis eſt poteſtas re alienâ vtendi, & vel Perſonalis eſt, quæ Perſonæ debetur, vt Vſusfructus, quo omnia rei Emolumenta continentur, & Nudus vſus qui ad quotidianum vſum competit, vel Realis quæ Rei debetur, cùm Vrbana, quæ Prædio vrbano competit, vt Ius ſtillicidij, Ius luminis, Ius tigni immittendi, & ſimilia, tum Ruſtica quæ Prædio ruſti-

co

co debetur, vt Iter sive ius eundi, Actus sive ius agendi, Via sive ius vehendi, & similia. Ius vsus sive Servitutis Concessione, & Præscriptione constituitur. Concessio est cùm quis consensu expresso alteri re suâ vtendi potestatem facit, vel à Re suâ rei alterius servitutem imponit. Præscriptio est, cum quis ex consensu tacito, diuturno & frequenti vsu, ius alterius rei vtendæ acquirit. Servitus cessat, cum Reconceditur, vel Extinguitur, Reconceditur cum quis Expresse Remittendo, vel Tacitè Omittendo, rem servientem in pristina libertate reponit. Extinguitur Consolidatione, cum is cuius personæ servitus debetur fit dominus rei in quâ servitutem habuit, & Confusione, cum idem prædij servientis, & prædij cui servitus debetur dominus evadit.

SEcundo res possidentur ex causa vsus, sive Servitutis. Nam & (*a*) vsus Rei à Proprietate separatus, Possessio dicitur. (*b*) Servitutum verò ea natura est, vt non aliquid faciat quis, sed vt aliquid

a D. 50. 16. 115

b D. 8. 1. 15.

liquid patiatur, aut non faciat. Et ſemper ſervitus à re aliena debetur, quia
c D.8.2.26. (c) Res ſua nemini ſervit, & primo inter
d D.7.1.1. ſervitutes perſonales eſt (d) Vſusfructus, qui eſt ius alienis rebus vtendi, fruendi, ſalvâ rerum ſubſtantiâ. Et
e D.7.1.5. (e) Vſusfructus pro parte indiviſâ vel
f D.7.1.12. diviſa conſtitui poteſt; Et (f) Vſufructuarius vel ipſe re frui vel alii fruendum concedere, vel locare poteſt, Quod
g D.7.1.9. (g) ſi vſusfructus fundi ſit conceſſus, quicquid in fundo naſcitur, quicquid inde percipi poteſt ipſius fructus eſt,
h D.7.1.9. (h) Vſufructuarius tamen boni viri arbitratu fundo frui debet, nam & cogi
i D.7.1.65. poteſt eum rectè colere. Sed & (i) vſufructuarius debet omne quod diligens Paterfamilias in domo ſuâ facit, & ipſe
k D.7.1.7.2. facere. Quum & (k) Modica refectio ad vſufructuarium pertinet, hactenus vt ædificia ſarta tecta habeat. Deniq;
l D.7.1.13.4. (l) fructuarius cauſam proprietatis deteriorem facere non debet, meliorem
m D.7.8.1. facere poteſt. (m) Nudus vſus eſt vſus
n D.7.8.14. ſine fructu, nam (n) Fructus ſine vſu eſſe non poteſt, vſus ſine fructu poteſt.
o D.7.8.11. Vnde (o) Minus iuris eſt in vſu quam

in

in vſufructu,nam (*p*) Qui nudum vſum habet,nihil vlterius habere intelligitur, quàm vt vſu quotidiano vtatur, nec alicui ius quod habet aut vendere aut concedere poteſt. Deniq; (*q*) vſus pars concedi non poteſt, nam frui quidem pro parte poſſumus, vti pro parte non poſſumus. Realis ſervitus eſt quæ prædio vrbano,vel ruſtico debetur;(*r*) Vrbana prædia ſunt omnia ædificia, quia vrbanum prædium non locus facit, ſed materia,& (*ſ*) Vrbanorum prædiorum ſervitutes ſunt, quæ ædificiis inhærent, veluti vt in parietem tignum immittere liceat, vt ſtillicidium quis recipiat in ædes ſuas, vel in aream, nec altius quis tollat ædes,ne vicini luminibus officiat; (*t*) Ruſticum prædium fundus eſt, & ruſticorum prædiorum ſervitutes Iter, Actus, Via, Aquæductus & ſimilia. (*u*) Iter habet latitudinem duorum,aut trium pedum, Actus quatuor, Via in porrectum octo,in anfractum ſedecem. Conſtituitur ſervitus ex conſenſu expreſſo, vel tacito eius cuius res ſervit, ita (*x*) Vſus fructus & aliæ pactionibus, (*y*) Servitutes reales Præſcriptione longi,

p D.7.8.11.

q D.7.8.19.

r D.50 16.198

ſ I.2.3.2.

t I.2.3.1.

u D.8.3.8.

x D.7.1.2.

y C.7.33.12.

longi, vel longiſſimi temporis conſtituuntur, Longi temporis præſcriptio eſt vſus decem annorum inter præſentes,
z C.7.33.6. inter abſentes viginti, & (z) bonam fi-
a C.3 34 2. dem poſſidentis & (a) ſcientiam adver-
b C 7.39 8. ſarii requirit, (b) Præſcriptio longiſſimi temporis eſt vſus triginta, vel quadraginta annorum, & procedit abſq; ſcientia adverſarii & abſq; bonâ fide.
c D.8.1.5. (c) Iter, Actus, Via, Aquæductus, iiſdem modis conſtituuntur, quibus vſusfructus,
d D.8.1.14. & (d) Licet Servitutes prædiorum incorporales ſint, nec certam continuamq; poſſeſſionem habeant, & ideo vſu non capiantur, vtilitatis tamen cauſa receptum eſt, vt tempore & diuturno vſu acquirantur. Deniq; ceſſat ſervitus (præterquam interitu perſonarũ & rerum) reconceſſione, nam (e) Servitus
e D.8.4.17. donatione tollitur, & Omiſſione, quia
f D.7 4 25. (f) Placet vſufructum non vtendo a-
g D.7 1 3. mitti, & (g) Quibus modis vſusfructus finitur, iiſdem nudus vſus finiri
h D.8 2.6. ſolet. Sed & (h) Iura vrbanorum prædiorum ſimiliter, vt ruſticorum quoq; prædiorum certo tempore non vtendo pereunt, niſi quòd hæc diſſimilitudo ſit

quod

quòd non omnino pereunt non vtendo, ſed ita ſi vicinus ſimul libertatem vſu capiat. Vlteriùs ſeruitus perſonalis conſolidatione extinguitur, ita Iureconſultus. (*i*) Finitur vſusfructus ſi domino proprietatis ab vſufructuario cedatur, vel ſi vſufructuarius proprietatem rei acquiſierit, quæ res conſolidatio appellatur, quemadmodum ſervitus Realis Confuſio. De qua Iureconſultus (*k*) Confuſione tollitur ſervitus,

i D.7.4.17.

k D.8.2 30.

SECT. 7.

De *Jure Patrimonij.*

Ius Patrimonij eſt, ex quo quis in vniverſitate Bonorum arbitrium habet, & procedit præcipuè a Peculio, & Dote. Peculium eſt, quod filiusfamilias a paternis rationibus ſeorſim habet; Dos eſt quod marito cum vxore ad ſuſtinendum onera matrimonij tribuitur, Transfertur Patrimonium Teſtamento, & Succeſſione ab inteſtato; Teſtamentum eſt ſuprema hominis diſpoſitio, qua in vniverſis bonis hæres inſtituitur, aliqua ab hæ-

de

de aliis legantur, vel aliàs fieri præcipiuntur. Succeſſio ab inteſtato, eſt diſpoſitio legis, qua cum quis ſine Teſtamento moritur, ſanguine proximi, id eſt, primo liberi, deinde Agnati, deniq; Cognati hæredes conſtituuntur.

PAtrimonium conſtat vniverſis bonis Patrisfamilias, & præter modos quibus ius in rebus ſingulis acquiritur, & minuitur, alios habet magis generales, ex quibus conflatur & diſſolvitur, In modis ex quibus conflatur Patrimonium, Peculium, & Dos præcipui ſunt. (*a*) Peculium eſt, quod Patris permiſſu filiusfamilias a paternis rationibus ſeparatum habet. Sic dictum quaſi (*b*) puſilla pecunia, vel puſillum patrimonium, vel (*c*) filii patrimonium, & (*d*) conſiſtit Peculium ex eo quod Parſimonia ſua quis paravit, vel a quolibet ſibi donari officio meruit, (*e*) in quo vſumfructum quidem patri acquirit, dominium autem apud eum remanet, ne quod ei ſuis laboribus, vel propriâ fortunâ acceſſerit,

a D.15.1.5.
b D.15.1.5.
c I.4.6.10.
d D.15.1.39.
e C.6.61.6.

rit, hoc in alium proveniens ei luctuosum procedat.

Alia patrimonii origo est a Dote, Nam quemadmodum peculium filii, ita(*f*) Filiæ Dos est proprium patrimonium, quæ licet Marito tradatur, ad sustinendum onera matrimonii, in dominio mulieris manet; ita Iureconsultus, (*g*) Quamvis in bonis mariti Dos sit, mulieris tamen manet. (*h*) Dotis tantũ fructum ad maritum pertinere æquitas suggerit; cùm enim ipse onera matrimonii subeat, æquum est eum etiam fructus percipere. Et (*i*) Soluto matrimonio, Dos mulieri aut eius hæredi solui debet; (*k*) Quod si matrimoniũ culpâ mulieris dissolutum probetur, mulieris culpa est mulctanda, scilicet amissione Dotis, (*l*) Paternum verò est officium dotem pro suâ progenie dare, & proinde, (*m*) Si parentes filias nubere prohibuerint, vel dotem dare nolint, cogentur in matrimonium collocare, & dotare. Et (*n*) Dotis quantitas pro modo facultatum patris, & dignitate mariti constitui debet. (*o*) Interest enim Rei pub. mulieres dotes habere propter

f D.4.4.3.5.

g D.23.3.75.

h D.23.3.7.

i D.25.1.2.

k D.25.1.38.

l C.5.11.6.

m D.23.2.19.

n D.23.3.69.4.

o D.25.1.1.

propter quas nubere possint.

Deinde transfertur Patrimonium, Dispositione hominis, Testamento: vel dispositione Legis, successione ab
p D.28.1.1. intestato. (*p*) Testamentum est voluntatis nostræ iusta sententia de eo quod quis post mortem fieri velit, quæ dis-
q 12. tab. positio a legibus Duodecem Tabularum descendit, quibus præcipitur. (*q*) Vti quisq; rei suæ legassit ita ius esto;
r C.1.2.1. & rationi maximè convenit; nam (*r*) Nihil est quod hominibus magis debetur quàm vt supremæ voluntatis, post-
quam aliud iam velle non possint, liber sit stylus, & licitum quod non iterum
s D.28.1.19. redit arbitrium, At (*s*) Nullæ sunt tabulæ testamenti, quæ is facit qui testa-
t D.28.1.2. menti faciendi ius non habet, (*t*) In eo vero qui testatur, eius temporis quo testamentum facit integritas mentis, non sanitas corporis exigenda est, Testamentum autem præcipue pendet
u D 30.1.12. a voluntate Testatoris; nam (*u*) Voluntas facit vt in testamento scriptum valeat; & voluntas propria testatoris,
x D.28.5.32. cum (*x*) Testamentorum iura per se firma esse oportet, non ex alieno arbitrio pendere

pendère; nec tamen voluntas ſola ſufficit, quod (*y*) Nudâ voluntate non conſtituitur Teſtamentum; Itaq; (*z*) Teſtes adhiberi debent, cum quibus teſtamenti factio eſt. Deinde Teſtamentum præcipuè conſtat hæredis inſtitutione, & Legatis; eſtq; hæredis inſtitutio, Deſignatio ſucceſſoris in vniverſis bonis. Ita enim (*a*) Hæreditas definitur ſucceſſio in vniverſum ius quod defunctus habuit; cuiuſmodi inſtitutio eſt teſtamenti fundamentum, quod (*b*) ſine hæredis inſtitutione nihil in teſtamento ſcriptum valet. Et (*c*) Liberi a parentibus neceſſario ſunt inſtituendi; nec licet parenti aliquem ex Liberis exhæredare, vel præterire, niſi is probetur ingratus, & ingratitudinis cauſa nominatim inſeratur teſtamento, quæ & lege comprobari debet. Sed (*d*) Et vnum hominem, vel plures quot quis velit hæredes facere licet; Et (*e*) Hæres purè & ſub conditione inſtitui poteſt, ex certò tempore aut ad certum tempus hæres inſtitui non poteſt, Et (*f*) Quæ ab initio invtilis fuit inſtitutio, non poteſt ex poſtfacto convaleſcere

y D.37.11.11.

z l.2.10.6.

a D.50.17.62.

b D.28.6.1.

c Nou. 115.3.

d l.2.14.4.

e l.2.49.

f D.50.17.210.

valeſcere. (g) Legatum eſt delibatio hæreditatis, quâ teſtator ex eo quod vniverſum hæredis foret, alicui quid collatum velit. Quod (h) ſi in nomine Legatarii teſtator erraverit, cum de perſonâ conſtat, legatum valet. Et (i) Falſa demonſtatio neq; hæredi neq; Legatario noceret. Et (k) Falſam cauſam legato non obeſſe verum eſt; quia ratio legandi legato non cohæret. Teſtamentum deniq; prius, poſteriore infirmatur. Quod (l) ſuprema voluntas potior habetur, cum Nemo eam legem ſibi poteſt dicere, vta priore voluntate ei recedere non liceat. Et (m) Ambulatoria eſt voluntas vſq; ad ſupremum vitæ exitum. Irrita verò ſunt in teſtamento quæ ſibi vel legibus adverſatur; quippe (n) Vbi pugnantia in teſtamento iubentur, neutrum ratum eſt; Et (o) Nemo poteſt in teſtamento ſuo cauere ne leges in eo locum habeant; Secundo ſiquis ſine teſtamento decedit, ei hæres a Legibus ſubrogatur; (p) quia Defunctorum intereſt habere ſucceſſores, at (q) Quamdiu poteſt valere teſtamentum, tam diu legitimus hæres non

g D.30.1.116.

h I.2.20.9.

i D.35.1.33.

k D.35.1.27.6.

l D.32.1.22.

m D.34.4.4.

n D.50.17.188.

o D.50.17.73.

p D.11.1.6.

q D.50.17.89.

non admittitur. Et primo (r) Inteſtatorum hæreditates, ad ſuos hæredes, id eſt Liberos, & Nepotes pertinent; immò (ſ) Morte parentis liberis quaſi continuatur dominium, &, ſi (t) exiſtat filius, & nepos ex filio qui proximior eſt vlteriorem non excludit; æquum enim videtur Nepotes in locum patris ſuccedere, (u) Si nemo Suus hæres exiſtat, ad agnatum proximum hæreditas pertinet; nam (x) Commodiùs videbatur Ita iura conſtitui, vt plerumq; hæreditates ad maſculos confluerent, (y) Si plures agnati ſunt eiuſdem gradus, omnes admittuntur; Si plures ſint gradus agnatorum, lex aperte proximum vocat, (z) Poſt Suos hæredes, & Agnatos proximos, Cognatos ad ſucceſſionem Prætor vocat.

r I.3.1.1.
ſ I.3.1.2.
t I.3.1.6.
u I.3.2.
x I.3.2.
y I.3.2.3.
z I.3.5.1.

Hæc etiam De iure Poſſeſſionis privatæ.

SECT

SECT. 8.

De Iure obligationis, & de Iure Contractûs.

Ius obligationis est ex quo quis in alterius personam potestatem habet, nimirum vt ipsius causâ aliquid agere, aut facere teneatur; idq; ratione Contractûs, Delicti, vel Officii.

Ius vel obligatio Contractûs est, ex quo quis ob conventionem cum causa initam ad debitum præstandum alicui obligatur, cuiusmodi contractus vel rei traditione, vel solo consensu, vel Verbis certis conciliatur. Rei traditione contrahitur Mutuum, quo dominium rei alicuius transfertur, vt qui accepit, rem aliam eiusdem generis reddat; Commodatum, quo vsus rei conceditur, vt qui accepit rem eandem numero restituat; Depositum quo rei Custodia alicui committitur vt res eadem retradatur; Pignus quo ex re aliqua Cautio alicui constituitur, vt eo de quo cautum

tum est præstito, res libera ad dominum redeat. Consensu solo contrahitur, Emptio, quâ de dominio Rei propter pretium, Locatio quâ de vsu propter Mercedem, transferendo agitur; Societas quâ de Lucro, & damno in Negotiatione communicando, Mandatum quo de opera impendenda, & impendendem indemnem servando convenitur. Verbis demq; conciliatur, Stipulatio, quæ solenni interrogatione & responsione constat; & Chirographum quod scripto expeditur. Obligatio, vel ius contractûs, Solutione, & liberatione tollitur; Solutio est cùm debitum, id scilicet de quo in singulis contractibus convenit, præstatur; Liberatio est cùm is cui quid debetur, vel gratis acceptum fert, vel cum alio debito compensari patitur.

PRæter ius quod personis ipsis inhæret; & quod in rebus habetur, ius etiam in alias Personas competit, quod Obligatio dicitur, & definitur, *(a)* Obligatio iuris vinculum quo necessitate *a* I. 3. 14. 1.

astringimur alicuius rei soluendæ; &
b D.44.7.3. *b* Obligationum natura non in eo consistit vt aliquod corpus, aut seruitutem nostram faciat, sed vt alium nobis obstringat ad dandum aliquid, vel faciendum, vel præstandum. (*c*) Impossibilium verò nulla est Obligatio.
D.50.17.185

Causæ ex quibus oritur obligatio, sunt Contractus, Delictum, & officium.
d D.50.16.19. (*d*) Contractus est vltro citroq; obligatio, quam græci συνάλλαγμα vocant, id est conventio quæ ob aliquam causam, obligationem vtrinq; parit; (*e*)
e D.2.14.1. Conventionis enim verbum generale est, ad omnia pertinens de quibus negotii contrahendi, transigendiuè causâ consentiunt, qui inter se agunt: nec vllus est contractus qui in se conventionem non habeat; Conventio vero quæ non ex causâ procedit, Nudum pactum dicitur, & definitur (*f*) Pactum, duorum pluriumue in idem placitum consensus sive conventio; cuius, etsi non idem qui contractûs, aliquis tamen est effectus; nam quamvis (*g*) Nuda pactio
f D.2.14.1. &.3.
g D.2.14.7. 4. obligationem non parit, exceptionem parit, & cùm contractibus adiicitur, omnino

omninò obſervari debet (*h*) Quid enim tam congruum eſt humanæ fidei, quàm ea quæ inter aliquos placuerunt ſervare? modo Pacta bonis moribus & legibus non repugnent, quod (*i*) Pacta quæ turpem cauſam continent non ſunt obſeruanda; ſed & (*k*) Contra iuris civilis regulas pacta conventa rata non habentur; quia (*l*) Ius publicum privatorum pactis mutari non poteſt. In contractibus verò qui Obligationem pariunt, obſervandæ ſunt 1o Perſonæ; nam (*m*) Qui cum alio contrahit non debet eſſe ignarus conditionis eius cum quo contrahit; Deindè intentio; cùm (*n*) In Conventionibus contrahentium voluntatem potiùs quàm verba ſpectari placuit; Tertio & tempus, & Occaſio, quod (*o*) Vniuſcuiuſq; contractûs initium ſpectandum eſt, & cauſa; & (*p*) In ſingulis contractibus hoc ſervabitur, quod initio convenit; Quarto, Mos Regionis, aut id quod minimum; quippe (*q*) In contractibus id ſequimur quod actum eſt, & ſi id non appareat, erit conſequens vt id ſequamur quod in regione in quâ actum eſt frequentatur,

h D.2.14.1.

i D.2.14.27.4.

k D.2.14.28.

l D.2.14.38.

m D.50.17.19.

n D.50.17.219

o D.17.1.8.

p D.50.17.23.

q D.50.17.34.

quòd ſi neq; regionis mos appareat quia varius fuit, ad id quod minimum eſt redigenda ſumma eſt.

Inter Contractus primo occurrunt qui rei interventu perficiuntur, & in his (r) Mutuum, quod ita dicitur quia ita a me tibi datur, vt ex meo tuum fiat; & (ſ) Mutui datio in iis rebus conſiſtit, quæ pondere;numero, vel menſura conſtant. (t) Mutuũ autem damus recepturi non eandem ſpeciem, quam dedimus, ſed idem genus; & quamvis (t) Cum mutuum damus non cavemus vt æquè bonum nobis reddatur,non licet debitori rem deteriorem reddere. Secundo, Commodatum; & (u) Commodata res intelligitur ſi nulla mercede acceptâ, vel conſtitutâ,res tibi vtenda data eſt,nam (x) Gratuitum debet eſſe commodatum; & (y) Nemo commodando rem facit eius cui commodatur; (z) Sicut autem voluntatis, & officii magis quam neceſſitatis eſt commodare, ita modum commodati finemq; præſcribere, eius eſt, qui beneficium tribuit; cùm autem id fecit, intempeſtiue vſum commodatæ rei auferre,

r I.3,15.1.
ſ I 3.15.1.
t D.12.1.2.
t D.12.1.3.
u I.3.15.
x I.3.15.
y D.13.6.19.
z D.13.6.17.

ferre, non officium tantùm impedit, ſed & inter dandum accipiendumq; obligatio. Tertiò, (*a*) Depoſitum eſt quod cuſtodiendum alicui datum eſt, (*b*) Is apud quem res aliqua deponitur de eâ re quam accepit reſtituendâ tenetur, niſi ſit prædo qui depoſuit; nam (*c*) Non eſt ex bonâ fide rem prædoni reſtituere, quia Iuſtitia ſuum cuiq; ita tribuit, vt non diſtrahatur ab vllius alterius iuſtiore repetitione; Quartò, (*d*) Pignus datur gratiâ Debitoris quo magis pecunia ei credatur, & Creditoris quo magis ei in tuto ſit creditum; nam (*e*) Plus cautionis in re eſt quàm in perſonâ; Sed (*f*) Res litigioſa pignori dari non poteſt (*g*) Pignus autem manente proprietate debitoris, ſolam poſſeſſionem transfert ad creditorem, & re pluribus oppignoratâ, (*h*) Cum de pignore contenditur, potior eſt iure qui prior eſt tempore; & (*i*) Creditor qui permittit rem vænire, pignus dimittit.

a D.16.3.1.
b I.3.15.
c D.16.3.31.
d I.3.15.
e D.50.17.25.
f D.20.3.1.
g D.3.7.35.
h C.8.18.2.
i D.50.17.156

Secundum genus Contractuum eſt eorum qui ſolo Conſenſu conſtant, veluti, 1o (*k*) Emptio & venditio quæ contrahitur, ſimulatq; de pretio convenerit

k I.3.24.

venerit, & (*l*) Pretium in numerata pecunia consistere debet, & (*m*) in Pretio Emptionis & venditionis licet contrahentibus se circumvenire; peractâ verò venditione (*n*) Periculum rei venditæ statim pertinet ad Emptorem, 2° (*o*) Locatio & conductio contrahi intelligitur, si de mercede convenerit, at (*p*) Non solet Locatio dominium mutare; & (*q*) Conductor omnia secundum legem conductionis facere debet, Et si quid in lege conductionis prætermissum fuerit id ex bono & æquo præstari debet. 3° (*r*) Societas quodammodo ius Fraternitatis in se habet, in quâ (*s*) Æquum est vt cuius quis participaverit lucrum, eius participet & damnuum; & (*t*) non id quod privatim interest vnius ex sociis servari solet, sed quod societati expedit (*u*) Nemo tamen societatem contrahendo rei suæ dominus esse desinit; & (*y*) Socii mei socius, socius meus non est, sed & (*z*) Rerum inhonestarum nulla est societas vnde (*a*) Quod ex furto vel maleficio quæsitum est in societatem non confertur; quia delictorum turpis atq; fæda

l I.3.24.2.
m D.4.4.16.4.
n I.3.24 3.
o D.19.2.2.
p D.19.2.39.
q I.3.29.
r D.17.2.36.
s D.17.2.55.
t D.17.2.65.
u D.19 5.13.
y D.17.2.20.
z 17.2.57.
a 17.2.53.

da eſt communicatio. 4° Mandatum eſt quo negotium aliquod gerendum committitur, & (*b*) Mandatum, niſi gratuitum ſit, nullum eſt, nec tamen damnoſum eſſe debet, quia (*c*) Nemini officium ſuum, quod alterius, non ſui commodi cauſa geſtum eſt, damnoſum eſſe debet; ab eo verò qui ſuſcipit, (*d*) Mandati fines diligenter ſunt cuſtodiendi, & Quoties certum mandatum eſt, recedi a formâ non debet, (*e*) Rei verò turpis nullum eſt mandatum. Nec eadem conſilii quæ mandati vis eſt; vnde (*f*) Conſilii non fraudulenti nulla eſt obligatio. Tertium genus conrractuum eſt eorum qui verbis concipiuntur, quales ſunt ſtipulationes & Chirographa (*g*) Stipulatio, eſt verborum conceptio, quibus is qui interrogatur ſe daturum facturumvè quod interrogatus eſt, reſpondet; et notandum quod (*h*) Nemo rem ſuam vtiliter ſtipulatur, & (*i*) Alteri ſtipulari nemo poteſt, & (*k*) Nemo promittendo alienum factum obligatur. At (*l*) Difficultas præſtationis ſtipulationem invtilem non facit. In ſtipulationibus Fideiuſſores

b D.17.1.1.

c D.47.2.62.

d D.17.1.5.

e D.17.1.6.3.

f D.50.17. 47.

g D.45.1.5.

b D.45.1.82.

i D.45.1.38.

k D 45.1.38.

l D.45.1.2.

pleru nq; interueniunt. Ita, *m* Fideiussor est qui pro eo qui promittit alii obligatur (*n*) Fideiussores autem ita obligari non possunt vt plus debeant quàm debet is pro quo obligantur. Nam eorum obligatio est accessio principalis obligationis, nec plus in accessione potest esse quam in principali. Chirographo deniq; vel scripturâ contrahitur obligatio, cùm quis literis vel syngraphâ fatetur ex hac vel illâ causâ se alteri debere; in quo (*o*) Si librarius in transcribendo verbis erravit, nihil nocet quo minùs & reus, & fideiussor teneatur, & (*p*) Fiunt de Contractibus scripturæ, vt quod actum est facilius probari possit, sed & sine his valet quod actum est, si probationem habeat. Tollitur obligatio solutione quæ a Debitore procedit, & liberatione quæ magis est à Creditore; primò (*q*) Tollitur obligatio solutione eius quod debetur, & (*r*) Provt quidq; contractum est, ita solui debet; itaq; (*s*) Reproba pecunia solventem non liberat; & (*t*) Qui decem debet, partem soluendo in parte tantum obligationis liberatur, (*u*) Is qui

m I.3.21.

n I 3.21.

D.50.17 92.

p D.22.4.4.

q I 3.30.

r D.46 3.80.

s D.13.7.24.

t D.46.3.9.

u D.13.4.9.

qui certo loco dare promittit, nullo alio loco quàm in quo promiſit ſolvere invito ſtipulatore poteſt; ſecùs eſt de tempore, quod in favorem Debitoris adiicitur. Nam (*x*) Quod certo die promiſſum eſt, vel ſtatim dari poteſt; totum enim medium tempus ad ſolvendum promiſſori liberum relinqui intelligitur; ita (*y*) Cùm illa aut illa res promittitur, rei electio eſt, vtrum præſtet. Liberatio eſt etiam cùm abſq; ſolutione eius quod debetur obligatio tollitur, vtpotè Acceptilatione, & Compenſatione. (*z*) Acceptilatio eſt imaginaria ſolutio, cùm debitori creditor quod debetur acceptum fert; & purè fieri debet, Nam (*a*) Acceptilatio ſub conditione fieri non poteſt; & (*b*) In diem facta Acceptilatio nullius eſt momenti, cùm ſolutionis exemplo ſoleat liberare. (*c*) Compenſatio eſt debiti & crediti inter ſe contributio, & nihil intereſt quis ſolverit an compenſauerit; & ideò (*d*) Compenſatio neceſſaria, quia intereſt noſtrâ non ſolvere potiùs, quàm ſolutum repetere, (*e*) Creditor autem compenſare non cogitur quod

x D.46.3.70.

y D.23.3.10.

z I.3.30.

a D.46.4.4.

b D.46.4.5.

c D.16.2.1.

d D.16.2.3.

e D.16.2.18.

alii

alii quàm debitori ſuo debet, quamvis creditor eius pro eo qui convenitur ob debitum proprium velit compenſare, Deniq; (*f*) Ita compenſationes poſſunt obiici, ſi cauſa ex quâ compenſatur liquida ſit, & non multis ambagibus innodata.

f C.4.31.14.

SECT. 9.

De Iure Delicti,

Ius vel Obligatio delicti eſt ex quo quis ob læſionem alteri illatam ad Pœnam tenetur. Cuiuſmodi delictum committitur Iniuriâ, Furto, & Damno. Iniuria, eſt cùm alicuius perſonæ dolor vel dedecus infertur. Furtum eſt cùm è bonis aliquid ſurripitur. Damnum eſt cùm res alicuius deterioratur. Tollitur Obligatio delicti pœnâ præſtitâ, & Remiſſione partis, Pœna præſtatur, cùm quis vltra id in quo alium læſit, ipſe in aliquo plectitur, Remiſſio partis eſt, cùm is qui læſus eſt ad animum non revocat, vel cum eo qui læſit in gratiam redit.

Ex

EX Contractu qui cum Volente fit se quis obligat, ex Delicto quod cum invito intercedit à iure obligatur, Idem verò sunt Delictum, Noxa, & Maleficium; nam (*a*) Noxæ appellatione omne delictum continetur; in quo voluntas delinquendi perpenditur, nam (*b*) Maleficia voluntas, & propositum delinquentis distinguit, quod etiam ex postfacto colligi potest, vnde (*c*) In Maleficio ratihabitio mandato comparatur. In Delictis primum est Iniuria quæ in personam infertur, cùm alicuius corpus vel æstimatio læditur, (*d*) Iniuria enim est Contumelia, & fit, re, vel verbis, Re quoties manus inferuntur, Verbis quoties convicium fit, & (*e*) Aut per semetipsum alicui fit iniuria, aut per alias personas, spectat enim ad nos iniuria quæ eis fit qui potestati nostræ, vel affectui subiecti sunt. Sed & (*f*) si defuncti cadaveri fiat iniuria, vel eius fama lacessatur, hæredis interest defuncti existimationem purgare. Etiam (*g*) Iniuria committitur si quis matremfamilias assectatus fuerit, sive eius pudicitia attentatur. (*h*) Adsectatur

a D.50.16.238

b D.47.2.53.

c D.50.16.152

d D.47.10.1.

e D.47.10.1.3

f D.47.10.1.5.

g I.4.4.1.

h D.47.10.15. 21.

tur qui tacitus frequentèr ſequitur; aſſidua enim frequentia præbet nonnul-
i D.47.10.1.10 lam infamiam. (*i*) Attentari pudicitia dicitur, cùm id agitur, vt ex pudicâ im-
k D.47.10.13.4. pudica fiat, (*k*) Convicium eſt vociferatio vel prolatio vocis, quæ contra bonos mores, ad infamiam, vel invidi-
l D.47.10.13.7 am alicuius ſpectat, (*l*) Convicium non tantùm præſenti, ſed etiam abſenti fit,
m D.47.10.18 (*m*) Eum verò qui nocentem infamat non eſt bonum & æquum, ob eam rem condemnari; Peccata enim nocentium nota eſſe & oportet, & expedit. Et
n D.47.10.13.2. (*n*) Iuris Executio non habet iniuriam.
o D.47.10.34. (*o*) Tot autem ſunt iniuriæ, quot perſonæ iniuriam facientium. (*p*) Atrox in-
p D.47.10.7.8 iuria æſtimatur ex facto, vt ſiquis fuſtibus cæſus, ex loco ſi cui in theatro, vel in foro iniuria facta ſit, ex perſonâ ſi Magiſtratus paſſus fuerit, aut parenti facta ſit à liberis, Nonnunquam magnitudo, & locus vulneris atrocem iniuriam facit, vt ſi in oculo quis percuſſus
q D.47.10.17.3. fuerit. Et (*q*) Creſcit contumelia ex perſonâ eius qui contumeliam facit. In Delictis ſecundum eſt Furtum, & deſi-
r D.47.2.1. nitur (*r*) Furtum contrectatio rei fraudulo-

dulosa, lucri faciendi gratiâ, vel ipsius rei, vel etiam vsûs eius possessionisvè quod lege naturali prohibitum est admittere. (*f*) Furtum verò sine affectu furandi non committitur, nec affectu solo sine facto, nam (*t*) Sola cogitatio furti faciendi, non facit furem. Sed nec nudo consilio. (*u*) Neq; enim qui alicui malum consilium dedit, furtum facit; tenetur tamen qui persuadet & adiuvat, nam (*y*) Sicut nemo furtum facit sine dolo malo, ita nec consilium vel opem ferre sine dolo malo potest. Furtum deinde aliud manifestum est, aliud non manifestum. (*z*) Fur manifestus est quem ἐπ' αὐτοφώρῳ appellant, hoc est, qui deprehenditur cum furto, priusquàm eò loci rem pertulerit, quò destinaverat. (*a*) Nec manifestus fur est, qui in faciendo deprehensus non est, sed eum furtum fecisse negari non potest. (*b*) Qui res alienas rapit, tenetur etiam furti; quis enim magis rem alienam invito domino contrectat, quàm qui vi rapit? ideoq; rectè dictum est eum improbum furem esse, & Ridiculum esset levioris conditionis esse eum

f D.41.3.37.

t D.47.3.37.

u D.47.2.36.

y D 47.2.50.

z D.47.2.3.

a *Paul. Sent.* 2. 31.

b l.4.2.

eum qui vi rapit quàm qui clàm ſub-
c D. 9.2.5. movet. Tertiò in Delictis eſt (c) Dam-
num iniuriâ, vel culpâ datum, quod ab
ademptione & quaſi Diminutione pa-
d D.39.2.3. trimonii dicitur; ita (d) Sí quis plus
iuſto oneratus deiecerit onus, et ani-
mal occiderit, damnum iniuriâ facit, fu-
it enim in ipſius arbitrio, ita ſe non o-
e D.9.2.7. nerare, et (e) Si lapſus aliquis ſervum
alienum onere preſſerit, tenetur, ſi ſe
plus iuſto oneravit, vel negligentiùs
per lubricum tranſierit. Item (f) Si ex
f D.9.2.27.33. plauſtro lapis ceciderit, et quid ruperit
vel fregerit, plauſtrarium teneri placet,
ſi malè compoſuit lapides, & ideò lapſi
ſunt. (g) Fortuita incendia, ſi, cùm vi-
g D.48.19.28. tari poſſint, per negligentiam eorum
apud quos orta ſunt, damno vicinis fu-
erint, ci viliter exercentur, vt qui iniu-
b D.9.2.44. riâ affectus eſt damni diſceptet. (h) Ad
Damnum iniuria, vel culpa leviſſima fa-
i D.50.16.16. 9. cit. Sed & (i) Is damnum dat qui iu-
bet dare, Si quis verò alterius impulſú
damnum dederit, tenetur is qui impu-
k D.9.2.30. lit, nam (k) Qui occaſionem præſtat
damnum feciſſe videtur. Ita obligatio
oritur ex Delicto privato: Tollitur,
cùm

cùm is qui deliquit, pœnæ se submisit, vel is qui læsus est remisit. (*l*) Pœna enim est noxæ vindicta, & Delictorum omnium coercitio, & plus incommodi habet quàm delictum commodi, quia (*m*) Nemo ex delicto suo conditionem suam meliorem facere debet. Et (*n*) pœna constituitur in emendationem hominum, & (*o*) Pœnâ homines afficiuntur vt exemplo deterriti minùs delinquant (*p*) Nunquam verò crescit ex postfacto præteriti delicti æstimatio. Remissio pœnæ est cùm quis vindictæ renunciat, vel non quærit; & contingit non solùm (*q*) cùm quis accepit satisfactionem, sed & (*r*) si nudâ voluntate remisit iniuriam; nec tantùm expressè remittitur, sed & tacitè (*s*) dissimulatione aboletur, siquis enim iniuriam dereliquerit, hoc est statim passus ad animum suum non revocaverit, posteà ex pœnitentiâ recolere non potest.

l D.50.16.131

m D.50.17. 145.

n D.48.19.20

o D.48.19.6.

p D.50.17.138

q D.47.10.17 7.

r D.47.10.17.

s D.47.10.11.

SECT. 10.

De Iure Officij.

Ius sive Obligatio officij est, ex quo quis

quis ob perſonam quam ſuſtinet, circa vniverſitatem negotiorum, ad Ratiocinium tenetur, quod contingit occaſione Miniſterij, vel Adminiſtrationis. Miniſterium eſt cum quis negotia aliena ſub alio procurat; vt Inſtitor qui rebus Vrbanis, Villicus qui rebus ruſticis adhibetur; Aminiſtratio eſt cùm quis cum autoritate aliquâ præficitur, vt Tutor qui negotijs pupillaribus præponitur, & Hæres qui in locum defuncti ad eius voluntatẽ exequendam ſufficitur. Tollitur Officij Obligatio cùm Rationes hinc reddita, & indè acceptata fuerint. Rationes reddere eſt, eorum quæ quis in officio gerere debuit, & geſſit, copiam & fidem facere: Rationes acceptare, eſt, ea de quibus conſtat, tanquam vtilitèr geſta (quod ad eos pertinet quorum intereſt) comprobare.

OFficium quod in pluribus negotiis verſatur obligationes plures complectitur, quibus tamen ſatisfieri videtur cùm quis Ratiocinium rectè abſolvit. Vt in officiis privatis, alia à ſo-

là

là voluntate hominis pendent, vt cùm quis Procurator ad negotia in genere, vel certis rebus, vt Institor, & Villicus præficitur: alia magis à iure indicuntur, vt officium Tutoris, & Hæredis. (*a*) Procurator ad negotia est qui aliena negotia mandato domini administrat; & quemadmodum (*b*) Invitus Procurator dari non solet, ita (*c*) Non ferendus qui sibi asserit procurationẽ, nam hoc ipso suspectus est qui operam suam ingerit invito: & (*d*) Procurator cui generalitèr libera administratio rerum commissa est, potest exigere, aliud pro alio permutare, sed & id quoq; ei mandari videtur, vt solvat creditoribus; (*e*) aliàs Procurator totorum bonorum cui res administrandæ mandatæ sunt, res domini sine speciali mandato alienare non potest, nisi quæ facilè corrumpi possunt. In quibuslibet verò negotiis (*f*) Procurator ex bonâ fide rationem reddere debet. (*g*) Institor est qui tabernæ ad emendum, vendendumvè præponitur, sed & (*h*) si Tabernarius servum suum peregrè mittat ad merces comparandas, & sibi mittendas, loco

a D.3.3.1.
b D.3.3.8.
c D.3.3.25.
d D 3.3.58.
e D.3.3.63.
f D.3.3.46.
g D.14.3.18.
h D.14.3.57.

i D.14.3.1. institoris est ; & (*i*) Æquum est sicut commoda quis sentit ex actu Institorum, ita etiam ex eorum contractibus
k D.14.3 5.11. obligari, & conveniri, Sed (*k*) Non omne quod cum institore geritur obligat eum qui præposuit, sed ita si eius rei gratiâ cui præpositus fuerit, contra-
l D.14.3.11.5. ctum est, Quinetiam semper (*l*) Condi-
m D.14. 3.12. tio præpositionis servanda est. Deniq; Si quis nolit cum Institore contrahi, palàm prohibere debet, Nam de quo palam proscriptum fuit ne cum eo contrahatur, præpositi loco non habetur.
n D.14.3.16. (*n*) Villicus propter fructus percipiendos, non propter quæstum, plerumq; præponitur, & ideò si cum Villico alicuius contractum sit in dominum actio non datur.

Huiusmodi sunt officia voluntatis ; magis necessitatis est, officium Tutoris, & Hæredis ; & ad Tutoris officium
o D.26.1.1. quod attinet, (*o*) Tutela est vis, ac potestas in capite libero, ad tuendum eum qui propter ætatem suam, nequit se defendere. Et (*p*)
p D.26.1.12.3. Tutor non rebus duntaxat, sed etiam moribus pupilli præ-
q D.26.1.33. ponitur. Et (*q*) Eadem à Tutoribus diligentia

ligentia exigitur circa adminiſtrationem rerum pupillarium, quam Paterfamilias rebus ſuis ex bonâ fide præſtare debet. (r) Nihil autem gerere, ante Inventarium factum, Tutorem oportet, niſi id quod dilationem nec modicam expectare poſſit. Deniq; (ſ) Officio Tutoris incumbit rationes actûs ſui conficere & pupillo reddere. r D.26.1.7. ſ D.27.3.1.

Sed & Hæres, vt in bonis quæ defunctus habuit ſuccedit, ita ea quæ poſt mortem fieri velit, adimplere debet; cuiuſmodi ſunt, legitimè apertis tabulis, teſtatore pro honeſtate ſepulto, & bonorum inventario confecto, Debita ſiqua ſunt exolvere, legata præſtare, & reliqua quæ teſtator voluit, exequi. Et Primùm (t) Proſpectum eſt vt voluntates vltimæ deficientium aperiantur, apud cenſûs magiſtrum, monumentis intervenientibus; item, vt (u) Teſtamenta omnia quæ apud officium cenſuale publicantur in eodem loco reſerventur: (nam, (x) Tabularum teſtamenti inſtrumentum non eſt vnius hominis, hoc eſt hæredis, ſed vniverſorum, quibus quid illis aſcriptum eſt, quin t C.6.23.23. u C.6.23.18. x C.6.32.2.

potiùs publicum eſt inſtrumentum)vel
y C.6.32.2. vt (*y*) Teſtamentorum tabulæ ſecundum leges moreſq; locorum inſinuen-
z C.6.30.12.2 tur. Deinde (*z*) Cùm hæreditas ad aliquem delata eſt, omnimodò ab ipſo inventarium confici debet, ſuper his rebus quas defunctus mortis tempore habuit, ſub præſentiâ tabulariorum, cæterorumq; qui ad huiuſmodi confectionem neceſſarii ſunt. De ſepulturâ De-
a D.11.7.12. functi ſic ſtatuitur. (*a*) Funus eum facere oportet, quem decedens elegit, ſin autem de hâc re defunctus non cavit, nec vlli delegatum id munus eſt, ſcrip-
b D.11.7.12.5 tos hæredes ea res contingit: &(*ſ*)ſumptus funeris pro facultatibus, & digni-
c D.11.7.14.6. tate defuncti æſtimandi ſunt. (*c*) Nec voluntas defuncti ſequenda eſt, ſi res egrediatur iuſtam ſumptûs rationem.
d D.11.7.13. & 14. (*d*) Iuſtus verò funeris ſumptus accipitur, quicquid corporis cauſa, veluti vnguentorum erogatum eſt, & pretium loci in quo defunctus humatus eſt, & ſi qua vectigalia ſint, vel ſarcophagi, & vectura, & quicquid corporis cauſâ antequam ſepeliatur conſumptum eſt. Et
e D.11.7.45. huiuſmodi (*e*) Impenſa funeris ſemper

ex

ex hæreditate deducitur, & omne creditum præcedere ſolet, cùm bona ſolvendo non ſunt. Poſt ſepulturam defuncti, hæredibus incumbit onus ſolvendi debita, nam (*f*) Hæreditas quin obliget æri alieno pluſquam manifeſtum eſt. (*g*) Hæredes verò ſi inventariũ confecerint, hæreditatem ſine periculo habent, & in tantum hæreditariis creditoribus tenentur, quantum res ad eos devolutæ valent. Si verò iuventarium facere diſtulerint; & tempus ad inventarii confectionem datum effluxerit, debitis hæreditariis in ſolidum tenentur. Vltra debita defuncti etiam Legata ab hærede ſunt præſtanda. Nam (*h*) Legatum eſt donatio à defuncto relicta, ab hærede præſtanda. (*i*) Neminem tamen oportet plus legati nomine præſtare, quàm ad eum ex hæreditate pervenit. (*k*) Legato debito, nihil amplius ex hoc legato quàm actiones ſuas hæres præſtare debet. (*l*) Re in genere legatâ, Electio eſt Legatarii. (*m*) Nummis verò indiſtinctè legatis receptum eſt vt exiguiores legati videantur. (*n*) Si certum corpus legatum eſt, veluti

g C.6.30.12.4

h I.2.20.

i D.36.1.1.17.

k D.30.105.

l D.30.108.2.

m D.32.75.

n D.30.108.

veluti frumentum ex illo horreo, ibi præſtabitur vbi relictum eſt, ſin verò non eſt certa Species, ibi præſtandum
o D.30.8. eſt vbi petitur. (o) Quicquid rei legatæ accedit, vel decedit, Legatarii damno, vel lucro eſt. Deniq; vt hæreditas ad legata ſufficiat, neceſſariæ expenſæ ſunt
p C.6.30.12. deducendæ. Itaq; (p) In Computatione Patrimonii datur hæredi licentia excipere, & retinere quicquid in funus expendit, vel in teſtamenti inſinuatione, vel in Inventarii confectione, vel in alias neceſſarias cauſas hæreditatis approbaverit ſe perſolviſſe.

Atq; hæc de Iure privato.

PARS

PARS QVARTA.

SECT. 1.

De Iure Publico.

IVs publicum est quod spectat ad Rempublicam; idq; ad Salutem, & Decus publicum refertur. Salus publica est, quâ respub: subsistit, Decus publicum est quo respub: floret. Iuri Publico adversantur Periculum, & Pernicies publica; Periculum est malum reipub: imminens, Pernicies est ex quâ respub: manifestè laditur. Iure publico continentur etiam Publicus status, Possessio, & Obligatio.

VLtra communionem quam homines singuli habent inter se, ea est quæ vniversis cum repub: vel Principe intercedit; Itaq; post ius illud à quo

pendet Communio privata, obſervandum eſt id quo Communio publica ſuſtinetur, id eſt, (*a*) Ius publicum; de quo Iureconſultus, Publicum Ius eſt, quod ad ſtatum rei Romanæ ſpectat; quod, etſi in multis privati iuris rationem habet, quòd, Reſpub: perſonæ vicem ſuſtinet, in multis tamen differt, & excellit, quòd ratio totius potior ſit, quàm ratio partium, vnde ſtatuitur (*b*) Salus populi ſuprema Lex eſto, & (*c*) Ea quæ communitèr omnibus proſunt, his quæ quibuſdam ſpecialitèr ſunt vtilia, ſunt præponenda; & (*d*) Vtilitas publica præfertur contractibus privatorum. Deniq; onmium ſollicitudini commendatur Ne quid detrimenti capiat Reſpublica. Et (*e*) omnes in commune ſi neceſſitas exigit convenit vtilitatibus publicis obedire.

a D.1.1.1.2.

b L.L.12 tab.

c C.6.43.2.

d C.12.63.3.

e C.11.3.1.

SECT. 2.

De *Iure ſtatus publici & de Iure ſubditi.*

Ius ſtatûs publici eſt poteſtas publicè agendi pro relatione ſingulorum ad Rempublicam;

Rempublicam; Qualis eſt Subditi, Magiſtratus, & Principis.

Ius Subditi ſiue Subiecti, eſt, ex quo quis Poteſtatem habet agendi ſub defenſionis publicæ præſidio. Sunt q̃, ſubditi alij humiliori, alij meliori conditione. Humiliores ſunt, qui vel Opibus vel Fide minus apud alios valent. Melioris conditionis ſunt qui Locupletes habentur, aut Exiſtimatione pollent.

Deinde Ius ſubditi contingit, vel ex natione, vel ex Incolatu. Natio eſt Regio qua quis naſcitur. Incolatus eſt vbi quis domicilium aliquandiu conſtituit. Ius ſubditi deficit in extraneo qualis eſt Aduena qui aliunde migravit & nondum ſedem fixit, & qui publico præſidio exuitur, vt Exul qui a ſuis pellitur, & Tranſfuga qui a ſuis ſe ſubduxit.

AD conſtituendam rempub. & qui regantur eſſe oportet, & qui regant; illi ſubditi dicuntur pro vt referuntur ad principem, & vt plurimum Ciues, reſpectu aliorum Civium, quemadmodum

admodum qui libertus dicitur, reſpectu patroni, reſpectu aliorum libertinus appellatur. In eo tamen differunt, quòd inter Ciues eſſe poteſt qui non ſit ſubditus, vt putà princeps, & inter ſubditos qui non ſit Civis, veluti incola, quòd ciuis ſit nomen beneficii magis quàm oneris, cuius ius quis pro libitu ſuo acquirere non poteſt, poteſt verò repudiare, ſubditus ſit nomen oneris magis, quàm beneficii, cui quis pro arbitrio ſuo ſe ſubiicere poteſt, eximere verò ſe non poteſt. Pro onere verò quod in repub. ſuſtinent ſubditi, in repub. protectione gaudent. Vnde Imperator, (*a*) Tantum mihi curæ eſt eorum qui reguntur libertas, quantum illorum & Benevolentia, & obedientia, ſuntq; (*b*) Alii humiliori, alii altiori loco poſiti. Humiliori loco ſunt, quorum (*c*) Paupertas operi, & oneri impar eſt, qualès cenſentur (*d*) qui minus quam quinquaginta aureos habent in bonis, Itèm qui nequitèr vivunt, Et ſunt (*e*) vitæ ſequioris, qui (*f*) ſordidè agunt, & turpem quæſtum ſectantur; Melioris conditionis eſt (*g*) Locuples qui ſatis idoneè

a D.49.1.25.
b D.48.8.3.5.
c D.27.1.40.
d D.48.2.10.
e D.2.15.8.11.
f D.3.2.2.5.
g D.50.16.234

idoneè habet pro magnitudine rerum quas ſuſcipit, vel, vt Lex Papia definit, (*h*) Qui centum millia ſeſtertium poſſidet, Item qui eſt exploratæ fidei,& exiſtimationis integræ, cuiuſmodi (*i*) Exiſtimatio, eſt dignitatis illæſæ ſtatus, moribus ac legibus comprobatus. Deindè Subditus quis fit primùm ratione nationis, nam (*k*) Partus non tantùm parenti, verùm etiam reipub. naſcitur, cuiuſmodi ad remp. relatio exui nõ poteſt. Quippe (*l*) Origine propriâ nemo poteſt voluntate ſuâ ſe eximere, nec ſi aliam aſſumat, quòd (*m*) Aſſumptio Originis quæ non eſt, veritatem naturæ non perimit, Errore enim veritas Originis non amittitur, nec mendacio dicentis ſe eſſe vnde non eſt, deponitur, Neq; recuſando quis patriam, ex quâ oriundus eſt, neq; mentiendo de eâ quam non habet veritatem mutare poteſt. Secũdò quis ſit Subditus Incolatu; Originarius enim, & Incola in eo differunt, quòd ille perpetuus, hic pro tempore ſubditus exiſtat. (*n*) Incola verò eſt, qui in aliquam regionem domicilium ſuum contulit, (quem græci

b I.3.8.2.

i D.50.13.5.

k D.37.8.1.2.

l C.10.38.4.

m D.50.1.6.

n D.50.16.23.

παροικον

παροικον, id est iuxta habitantem appellant) id est, animo manendi se recepit. Nam(o)Eo in loco domicilium habetur
o C.10.39.7. vbi quis Larem, rerumq; ac fortunarum suarum summam constituit. Inter Subditos non censetur Advena, qui nondum ius subditi adeptus est, &
p D.50.16.239 Transfuga, qui eo iure excidit(p)Advena est quem græci ἄποικον siue colonum advenientem appellant. Transfuga est
q D.4.5.5. qui a repub. defecit, & (q) deficere dicuntur qui ab his quorum sub imperio sunt desciscunt,& in hostium numerum se conferunt.

SECT. 3.

De Iure Magistratûs.

Ius magistratûs, siue Iuridictio, est ex quo quis inter alios subditos ius dicendi potestatem habet. Estq; Magistratus vel Minor, qui in negotiis levioribus coercitionem leuiorem habet, vel Maior cuius potestas,ad negotia graviora,per censuras severiores, extenditur, deinde Magistratus, aut Eligitur, aut Præficitur, Eligitur

tur qui eorum conſenſu quibus eligendi poteſtas permittitur evehitur. Præficitur qui authoritate ſuperioris, Principis ſci:, penes quem ea eſt poteſtas, Magiſtratus conſtituitur. Deniq; Ius Magiſtratus deficit in Plebeio, qualis eſt qui poteſtatem ius dicendi nondum habuit, Et qui functus eſt aut depoſuit.

INter reliquos ſubditos, & Principem conſtituti ſunt magiſtratus, quibus commiſſa eſt Adminiſtratio reip. cum aliquo dignitatis gradu. Magiſtratus verò intra certum Territorium exercetur, eſt enim (*a*) Territorium vniverſitas agrorum, intra fines cuiuſq; ciuitatis, ab eo dictum, quod magiſtratus eò loci intra eos fines terrendi, id eſt ſubmovendi poteſtatem habet. Et (*b*) Extra Territorium ius dicenti impunè non paretur. Deinde omnis Magiſtratus aliquam coercitionem habet; cùm (*c*) Cui conceſſa eſt Iuriſdictio, ea quoq; conceſſa videntur ſine quibus Iuriſdictio explicari non poteſt. Vnde Minor Magiſtratus eſt qui Iuriſdictionem

a D.50.16.239

b D.2.1.20.

c D.2.1.2.

nem habet ſine imperio, id eſt, qui pœnas capitales imponere non poteſt: quemadmodum magiſtratus Maior, qui Iuriſdictionem habet cum imperio, vt (*d*) Conſul, Præfectus, Prætor, cæteriq; magiſtratus, qui imperium habent, qui & coercere aliquem poſſunt, & iubere in carcerem duci. Et cùm æqualis eſt poteſtas, (*e*) Magiſtratus pari imperio nullo modo cogi poſſunt, quia (*f*) Prætor in Prætorem, Conſul in conſulem nullum ius habet. (*g*) Receptum tamen eſt, vt ſi quis maior, vel æqualis ſubiiciat ſe Iuriſdictioni alterius, poſſit ei, et aduerſus eum ius dici. Præterea in Magiſtratibus tum eligendis, tum præficiendis, expedit obſervare, quòd (*h*) Ad remp. adminiſtrandam ante vigeſimum quintum annum admitti minores non oportet, (*i*) In honoribus tamen favoris causâ conſtitutum eſt, vt anni inchoati pro plenis accipiantur; Sed & (*k*) ſi lege caveatur vt præferantur certæ conditionis homines, ſciendum eſt hoc eſſe obſervandum vt ſint idonei, & (*l*) Illi qui æſtimationem in pecuniâ pro adminiſtra-

d D.2.4.2.

e D.4.8.4.

f D.36.1.13.

g D.2.1.14.

h D.50.5.8.

i D.50.4.8.

k D.50.4.11.

l D.50.4.16.

miniſtratione offerunt, audiendi non ſunt. Itèm (*n*) Qui indignus eſt inferiori ordine, indignus eſt ſuperiori, & (*n*) Gradatim honores deferendi ſunt, vt a minoribus ad maiores perueniatur neq; prius maiorem Magiſtratum quiſquam, niſi minorem ſuſceperit, gerere debet. Sed (*o*) Nec continuari honores quiſquam debet niſi deſint idonei qui hoc munere fungantur, nam (*p*) Neq; eos qui placuerunt grauare iuſti, neq; eos qui diſplicuerunt tenere prudentis eſt. Poſtremò qui in magiſtratu non eſt, Plebeius dici poteſt; nam (*q*) Plebis appellatione ſine patriciis & ſenatoribus cæteri ciues ſignificantur, quibus nullo modo licet quod Magiſtratibus. quia (*r*) Non eſt ſingulis concedendum quod per Magiſtratum publicè fieri poteſt,

m D.1.9.4.

n D.50.4.11.

o D.40.4.14.

p C.10.70.4.

q 11.2.4.

r D.50.17.176

SECT. 4.

De Iure Principis.

Ius Principis, ſiuè Maieſtas, eſt ex quo in repub. generalem, & ſupremam poteſtatem habet, cuius Prærogatiuæ

aliæ

aliæ Gratiæ ſunt, aliæ Iuſtitiæ. Prærogatiuæ gratiæ ſunt veluti poteſtas Natalibus reſtituendi, Ciuitate, vel Rep. donandi, Collegia, & Vniverſitates inſtituendi, & ſimilia, Prærogatiuæ Iuſtitiæ ſunt, de Ponderibus, & Menſuris ſtatuendi, de Monetis, et re nummariâ diſponendi; Leges condendi, interpretandiq́; de Vita, & Nece conſtituendi & ſimilia. Et Ius huiuſmodi eſt vel a ſucceſſione, vel a ſuffragijs ſubditorum; ſucceſſio eſt cum in Locum principis defuncti qui ſanguine proximus eſt ſufficitur. Suffragijs ſubditorum Ius principis acquiritur, cum quis ſecundum Ius regni votis ſubditorum in principem cooptatur: Ius principis deeſt in ijs qui ſunt de populo, quorum ſcil. conditio eſt infra Maieſtatem.

PRinceps vel(a) Pater Patriæ, eſt penes quem eſt ſumma imperii; quæ maieſtas dicitur Poſtquam populus Romanus lege Regia Principi et in principem omne ſuum imperium & poteſtatem contulit, ex quâ non ſolum

reliqui

a D.48.22.19.

D.1.4.1.

reliqui subditi, sed etiam Magistratus ipsi subiiciuntur. Cuius Prærogativæ personales quæ & Regalia dicuntur, sunt potestates quæ ipsius personæ cohærent, eæq; vel gratiæ, vel iustitiæ. De quarum primis traditur, quòd (*b*) Beneficium Principis quod à divinâ eius indulgentiâ procedit, quàm plenissimè interpretari debemus, modo non in alterius præiudicium tendat. Cùm (*c*) Aliorum honores, aliis damnorum occasiones fieri non oportet. Et in dubio (*d*) Princeps beneficii sui est æstimator. Huc spectat: Primò potestas natalibus restituendi, de quâ Iureconsultus. (*e*) Interdum servi nati, ex postfacto iuris interventu ingenui fiunt, vt cùm Libertinus à Principe natalibus suis restitutus fuerit, illis vtiq; natalibus restituitur in quibus initio omnes homines fuerunt non in quibus ipse nascitur cùm servus natus esset. 2° Potestas civitate vel republicâ donandi, ex quâ (*f*) Antoninus Pius multis peregrinis ius Romanæ civitatis dedit. 3° Potestas Collegia & Vniversitates instituendi: (*g*) Neq; enim societates,

b D.1.4.3.

c C.1.24 4.

d D.50.17.191

e D.40.11.2.

f N.78.5.

g D.3.4.1.

neq; Collegium, neq; huiuſmodi corpus paſſim omnibus habere cóceditur. (*h*) Collegia autem certa ſunt quorum corpus conſtitutionibus principalibus conſervatum eſt.

h D.3.4.1.

Ad Prærogativas iuſtitiæ referri poſſunt 1° Poteſtas de Ponderibus, & Menſuris ſtatuendi, cùm Principis iuſſu (*i*) Modii ænei, vel lapidei cum ſextariis, atq; ponderibus per manſiones ſingulaſq; civitates collocentur. 2° Poteſtas monetæ, vnde Imperator (*k*) In monetis tantummodo noſtris cudendæ pecuniæ ſtudium frequentari volumus. 3° Item Poteſtas conſtituendorum Magiſtratuum ad iuſtitiam expediendam, cùm (*l*) Romæ ad curam Principis Magiſtratuum creatio pertinet non ad populi favorem. 4° His accenſetur quòd legum Autoritas ab ipſo pendeat. Nam (*m*) Imperator ſolus & conditor & interpres Legis exiſtimatur, & quòd (*n*) Principi placuit Legis habet vigorem, & (*o*) ſacrilegii inſtar eſt reſcripto Principis obviare. Vnde ipſe Legibus civilibus non aſtringitur. Nam (*p*) In omnibus Imperatoris excipitur fortuna

i C.10.70.9.

k C.9.24.2.

l D.48.14.1.

m C.1.14.12.

n D.1.4.1.

o C.1.23.5.

p N.105.2.

fortuna, cui ipſas leges Deus ſubiecit, (q) Decet tamen Principem, inquit Paulus, ſervare leges quibus ipſe ſolutus eſt. 5° Deniq; etiam ad Maieſtatem ſpectat poteſtas vitæ & necis, cùm ſolus Princeps primariò habeat ius gladii. Vnde pœna minui, & reſtitutio in integrum concedi duntaxat à Principe poteſt, & (t) Nemo poteſt commeatum, remeatumvè dare exuli, niſi Imperator ex aliquâ cauſâ.

q D.32.1.23.

t D.48 19.4.

SECT. 5.

De Iure poſſeſſionis publicæ, & de Iure Rei publicæ.

Ius poſſeſſionis publicæ eſt ex quo Res publicé habetur, vel poteſtati publicæ ſubijcitur, & ſpectat ad Ius Rei publicæ, Loci publici, & Fiſci publici. Ius Rei publicæ, ſiue dominij publici eſt ex quo res ſingulæ in dominio publico habentur, quarum aliæ extra Commercium conſtitutæ ſunt aliæ ſunt in cõmercio. Extra cõmerciũ cõſtitutæ ſunt quas ad perpetuum vſum Reſpub: habet, quæ priuati Iuris fieri nõ poſſũt,

commercio ſunt, quæ ſunt vſûs tranſitorij, quæ non minùs ac res priuatorum inter ſe ad dominium ſingulorum transferri poſſunt. Et Ius publicæ rei acquiritur ijſdem modis quibus Dominium priuatæ, Occupatione ſcilicet, Acceſſione, & Donatione, & quatenus in Commercio eſt ijſdem modis transfertur, niſi quod rei publicæ vix procedit Vſucapio.

SIcut hominibus ſingulis, ita & Reip: ſius in Rebus competit, neq; enim publicis minùs quàm priuatis vtilitatibus res ſunt comparatæ. Itaq; Reſp. vt (*a*) Municipium poſſidere poteſt, idq; ex cauſa Dominii, vnde (*b*) Bona publica dicuntur quæ ſunt populi Romani, Reip. ſcilicet vſibus deſtinata; Atq; horum quædam ita Reip: ſunt, vt non ſint in Commercio, (*c*) quæ mores ciuitatis commercio exuerunt, vt Campus Martius & Baſilicæ, quæ publico vſui deſtinata ſunt. Alia ſunt in Commercio (*d*) quæ ſunt in pecuniâ populi Romani, non in vſu publico habentur. Atq; hæc iiſdem modis, quibus dominium

a D.41.2.1.12
b D.50.16.15.
c D.18.1.34.
d D.18.1.6.

nium in privatis, acquiruntur. Occupatione ſcilicet & Inventione; ita, (*e*) Si quis in publico, vel in Civitatis loco invenerit, dimidium ipſius erit, dimidium fiſci, vel civitatis. Item, Acceſſione, vndè (*f*) Id quod in publico loco innatum, aut ædificatum eſt, publicum eſt, & inſula quæ in publico flumine nata eſt, publica eſſe debet. Item, donatione, ſiue Largitione; ita Opera publica liberalitate privatâ conſtruuntur. Sed (*g*) Quod ad certam ſpeciem civitati donatur, ad alios vſus convertere non licet. At (*h*) ſi quod quis fieri iuſſit fieri non poteſt, permittitur ſummam quæ eo nomine debetur, in id quod maximè neceſſarium reip: videatur, convertere. Deniq; quod eſt iuris publici modò ſit in Commercio, in privatorum dominium concedi poteſt. Ita, (*k*) In littore publico vel in mari, adhibito Prætoris decreto, extruere licet. Sed publicus conſenſus expreſſè intervenire debet; Nam (*k*) Res publicæ populi Romani & Civitatum, vſucapionem non recipiunt; vnde Seneca, (*l*) Negant Iuriſconſulti quicquam vſu

e l.2.1.39.

f D.41.1.65.

g D.50.8.1.

h D.50.8.4.

i D.41.1.50.

k D.41.3.9.

l Ep.141.

capi quod eſt publicum.

SECT. 6.

De Iure Loci Publici.

Ius Loci publici, ſive ſervitutis publicæ, eſt ex quo Locus publicus populi vel ſubditorum vſibus inſervit, cuiuſmodi Ius præcipuè habetur in Vijs, & Fluminibus publicis; Viæ publicæ ſunt viæ maiores quæ in Vrbem, aut in Provincias ducunt, Flumina ſunt in quibus piſcandi, vel navigandi publicè copia eſt. In his vſus ſubditis ex benignitate Principis, vel Privati alicuius conſtituitur, Deſuetudine verò vix tollitur,

NOn ſolùm plenum rerum Dominium, ſed etiam ſervitus, vel vſus rei alienæ, reip. competere poteſt. Ita enim Vſusfructus, qui eſt ſervitus perſonalis, civitati, vel Reip: vtilitèr conſtituitur, &, (a) ne perpetuus fiat, quia neq; morte, neq; capitis diminutione facilè periturus ſit, quâ ratione proprietas invtilis eſſet futura, ſemper abſcedente

(a) D.7.1.56.

dente vſufructu, placuit cives centum annos tuendos eſſe in vſufructu, quia is eſt finis vitæ longævi hominis. In ſervitutibus realibus minùs eſt dubii, præcipuè cùm proprietas rerum reip: eſt, vſus ſingulorum ſubditorum, quod in locis publicis contingit. Nam(*b*)Loca publica vtiq; privatorum vſibus deſerviunt, iure ſcilicet Civitatis, non quaſi propria cuiuſq;. Idq; in Foro, Theatro, & aliis locis publicis obtinet. Nam (*c*) Publici Loci appellatio, & ad areas,& ad inſulas,& ad agros, & ad vias publicas, itineraq; publica pertinet; maximè verò in viis, & fluminibus publicis hoc ius curatur. Nam (*d*) Via publica eſt cuius etiam ſolum publicum eſt, ius tantùm eundi, & agendi ſubditis competit. Nam viæ publicæ ſolum publicum eſt relictum ad directum,certis finibus latitudinis, ab eo qui ius publicandi habuit, vt eâ publicè iretur,commearetur. Et has(*e*) Publicas vias dicimus quas Græci Βασιλικὰς,id eſt,Regias,Romani Prætorias, & Conſulares vias appellant: quæ item (*f*)Militares dicuntur, & exitum ad

b D.43.8.2.

c D.43.8.1.

d D.43.8.2.20

e D.43.8.3.20.

f D.43.7.3.

mare, aut in vrbes, aut in flumina publica, aut ad aliam viam militarem habent. Quibus prope accedunt (g) Viæ vicinales quæ in vicinis sunt, vel in vicos ducunt, quæ etiam publicæ sunt, si non ex collatione privatorum iter constitutum sit, refectio enim idcircò de communi fit quia vsum vtilitatemq; communem habet. (h) Flumen à rivo magnitudine discernendum est, aut existimatione circumcolentium, & (i) Flumen publicum definit Cassius, quod perenne est (k) Perenne est autem flumen, ἀέναον quod semper fluit, at Torrens, est χειμάῤῥοον quod hyeme fluit. Nec solùm (l) Flumina publica sunt (id est vsibus singulorum inserviunt) sed & ripæ & loca quæ ripæ cedunt; Et (m) Ripa ea putatur quæ plenissimum flumen continet. (n) Secundum ripas fluminum, loca publica sunt, & ripæ cedunt, ex quo primùm in plano vergere incipit vsq; ad aquam. Et Ius in eiusmodi Locis constituitur, vel permissione Reip. cuius fundus est, vel concessione eius (o) qui loci publicandi ius habuit. Vix est autem vt desuetudine

g D.43.8.223.
h D.43.12.1.
i D.43.12.1.
k D.43.12.1.
l D 43.12.3.
m D 43.12 3.
n D.43.12.3.
o D.43.8.2.10

tudine amittatur,(p)Viam scilicet publicam populus non vtendo amittere non potest. (p) D .43.11.2.

SECT. 7.

De Jure Fisci.

Ius Fisci, est ex quo Publicum Patrimonium constituitur, quod constat Reditibus magis certis, & Compendiis magis incertis. Reditus magis certi sunt, qui ex fundis, & locis publicis penduntur, vt Pensitationes quæ pro Agris, & Pascuis, Canones quæ pro Metallifodinis, & salinis, & vectigalia, quæ ob portus, vias, aut Pontes publicos solvuntur. Compendia magis incerta sunt, Ereptitia scil: & Caduca. Ereptitia quæ a vivis pro commissis, vel vt ab Indignis, auferuntur: Caduca sunt quæ à mortuis, quibus successiones non exiſtunt, devolvuntur, & similia. Atq; hæc pro arbitrio Princeps vel in vsus publicos insumit vel ad successorem suum transmittit.

Quem-

QVemadmodum ad ſuſtinendum onera familiæ Patrimonium privatum, ad ſuſtinendum onera reip. patrimonium publicum comparatum eſt, ad quod conducunt, & quæ ſunt in Bonis antiquis Reip. & quæ ſunt in recenti & quotidiano Lucro Principis. Prioris generis ſunt Reditus & penſitationes (*a*) fundorum publicorum, quorum conditio eſt vt locentur, non vt in ius privatum tranſferantur, Item & (*b*) Canon metallicus (id eſt quod effoſſis metallis reip. penditur) in quo propria loci conſuetudo retinenda eſt. Item & (*c*) Reditus piſcationum, & ſalinarum, ſed & eiuſdem generis ſunt (*d*) vectigalia quæ vulgo dicuntur telonia, quæ (*e*) Strabo ἐξαγώγια & εἰσαγώγια appellat, quæ pro vſu rei publicæ, Portûs ſcilicet, viæ, & ſimiliũ, in mercibus invehendis, & evehendis ſolvuntur, (*f*) In quibus etiam vectigalibus conſuetudo ſervari ſolet. Nec exigi debet ab iis quæ publicis vtilitatibus inſerviunt. Vnde (*g*) Fiſcus ab omnium vectigalium præſtatione immunis

a C.11.61. 13.

b C.11.6.2.

c F.2.56.

d F.2.56.

e lib.17.

f D.39.4.4.

g D.32.4.9.

munis est, Et (*h*) Ad vectigal non pertinent res Præsidis, quas ad suum vsum advehendas mandat, vt nec (*i*) res exercitui paratæ. Posterioris generis sunt, quæ & in Regalibus siue prærogatiuis Realibus censentur, primò cùm quid propter delictum in fiscum redigitur, vt (*k*) Cum aduersus leges commissum est, veluti cùm quis ea quæ vectigal debent professus non fuerit, Nam (*m*) Quod commissum est statim desinit eius esse qui crimen contraxit, Item (*n*) mulctarum, pœnarumq; compendia. Et (*o*) Cùm quid tacitè relictum est non capaci in fraudem legis, vel indignus quis hæreditate dicitur. Nam in fiscum cedunt (*p*) quæ vt ab indignis, legibus auferuntur, deindè cum propter defectum heredis defuncti bona ἀκληροδότητα ad fiscum deferuntur, quod contingit primùm cùm absq; illius culpâ hæredem non habet. Nam (*q*) Bona vacantia tunc ad fiscum transferuntur si nullum ex qualibet sanguinis linea, vel iuris titulo intestatus reliquerit hæredem; deinde cum & ex culpâ propriâ quis hæredem non habet, v-

h D.39.4.4.

i D.39.4.9. 7.

k D.49.14. 1.

l D 39.4 8.

m D.39.4.14.

n F.2.56.

o D.49.14.1.

p F.2.56.

q C.10.10.5.

qui

qui vel vitâ, vel libertate, vel Civitate excidere meruit. Nam & (*r*)qui civitatem amisit hæredē habere non potest, & acquisita fiscus accipit. Aequum tamen existimatum est; eo quoq; casu, quo propter pœnam parentis bona damnatione auferuntur, rationem haberi liberorum, ne alieno admisso graviorem pœnam luant, quos nulla culpa contingit. (*t*) Vt qui ad vniversitatem venturi erant iure successionis, ex eâ portiones concessas (id est dimidiam partem) habeant. sed nec creditoribus fiscus præiudicium facit, quòd (*u*) Non possunt vlla bona ad fiscum pertinere, nisi quæ creditoribus superfutura sunt, Id enim bonorum cuiusq; esse intelligitur, quod æri alieno supereſt.

r D.48.20.7.

ſ D.48.20.7.

t C.9.49.10.

u D.49.14.11.

SECT. 8.

De Iure Obligationis publicæ, & de Iure Publicæ Conventionis.

Ius Obligationis publicæ est ex quo subditi ad faciendum, vel prestandum aliquid

aliquid reip. causa tenentur; idq; ratione Conuentionis, Criminis, & officij publici. Ius, siue Obligatio Cõuentionis publicæ est, ex quâ quis pro eo quod agit cũ rep., reip. debitor constituitur, estq; vel Necessaria, vel Spontanea. Necessaria Obligatio est, in quam vniuersi subditi necessario conueniunt. scil. pro Censu in Rep. munera sustinere. Census est Ratio virium, & facultatum subditorum quæ sub præsidio Reipub. proteguntur. Munera sunt onera quæ Personis & Rebus, pro necessitate, & vtilitate reipub. imponuntur. Spontanea est Obligatio in quam singuli subditi pro libitu conveniunt, vt, cùm quis ex pollicitatione, vel contractu, ad præstandum aliquid Reip. se astringit. Pollicitatio est promissio libera, quid perficiendi reip. gratiâ. Contractus est conventio ex causâ inita cum repub. veluti publicæ rei Emptio, Conductio, & similia. Deniq; tollitur huiusmodi Obligatio obeundo munera & præstando id, quod qnis pollicitus est, vel in se suscepit.

Inter

INter Subditos & Remp. Obligationes non minus quam inter homines ſingulos contingunt, a quibus, plurimum & viribus, & opibus Reip. accedit. Et præcipuæ ſunt quæ ex conventione oriuntur, & in iis ea, quà mutuæ defenſionis, & auxilii intuitu vniverſi ſubditi pro Cenſu in rep. ad munera aſtringuntur, idq; ſummâ æquitate, nam Cum ſubditorum vita,& opes reip. præſidio contineantur, meritò ad remp. ſuſtinendam, & tuendam eorum opera, & opes impendi debent. Etenim (a) ſi quis aliquem a latrunculis vel hoſtibus eripuit, & aliquid pro eo ab ipſo accepit, hoc non donatio ſed merces eximii laboris appellanda eſt, quod contemplatione ſalutis certo modo æſtimari non poteſt. Eſt verò (b) Cenſus, ſecundum Theophilum, perſonarum, & bonorum deſcriptio, & (c) Gellius, Cenſum agere, eſt deſcribere capita ſubditorum, & eorum patrimonia æſtimare, (d) Munera verò, quædam ſunt perſonarum, alia patrimonii. Perſonale eſt quod Corporis labore cum

a D.39. 5.34.

b I.1.5.

c 4.20.

d D.50.4.1.

cum ſollicitudine animi, ac vigilantiâ perficitur, vel (*e*) Perſonalia ſunt quæ animi proviſione, & corporalis laboris intentione, ſine aliquo gerentis detrimento, perpetrantur, veluti (*f*) defenſio civitatis, vt quis Syndicus fiat, vel vt (*g*) Legatus ad ſacrarium principis mittatur, quia viaticum, quod Legativum dicitur, ſolet accipere. (*h*) Cura quoq; emendi frumenti inter perſonalia munera numeratur, (*i*) ſi aliquis fuerit electus vt compellat, eos qui prope viam publicam poſſident, ſternere viam, perſonale munus eſt, &c. (*k*) Patrimonii munus eſt, in quo ſumptus maximè poſtulatur, & (*l*) Munera quæ patrimoniis indicuntur duplicia ſunt, nam quædam poſſeſſoribus iniunguntur, ſiue municipes ſunt, ſiue non ſunt, quædam non niſi municipibus, vel incolis. Intributiones quæ agris fiunt vel ædificiis, poſſeſſoribus indicuntur. Item (*m*) Agminales equi, mulæ & Angariæ atq; verhedi, (*n*) Munera vero quæ Patrimoniorum habentur (pro bonis ſcilicet) non niſi municipibus, vel Incolis. Sed (*o*) Maiores ſeptuaginta annis a muneribus

e D.50.4.18.
f D.50.4.1.
g D.50.4.18.
h D.50.4.18.
i D.50.4.18.
k D.50.4.1.
l D.50 4.6.
m D.50.4 18.
n D.50.4 6.
o D.50.6.3.

muneribus perſonalibus vacant, & (*p*) Corporalia munera fæminis ſexus ipſe denegat. Inopia vero non excuſat a perſonalibus, (*q*) Nemo enim opponat fortunam, & caſus triſtiores ad hoc ſolum, ne patriæ idoneus civis eſſe videatur. (*r*) Ab aliis oneribus, quæ patrimoniis, vel Poſſeſſionibus indicuntur, nulla privilegia præſtant vacationem, Nam (*ſ*) In tributis ſunt nervi Reip. Atq; ad hæc extendit neceſſaria quæ vniverſos ſubditos aſtringit obligatio. Spontanea eſt oblligatio cui aliqui è ſubditis vltro ſe ſubiiciunt, vt, qui aliquid reip. pollicentur, eſt autem (*t*) Pollicitatio offerentis ſolius promiſſum, quod etſi in privatis non obligat, (*u*) Si quis tamen reipub. vel ciuitati promiſerit, ob honorem ſibi decretum, vel decernendum, vel ob aliam iuſtam cauſam, tenebitur ex pollicitatione, (*x*) Item ſi ſine causâ promiſerit, cæperit tamen facere, obligatus eſt qui cæpit. Et (*y*) ob caſum quem civitas paſſa eſt ſi quis promiſerit ſe quid facturum, etſi non inchoaverit omnimodò tenetur. (*z*) Æquiſſimum enim eſt volun-

p D.50.4.3.
q D.50.4.3.
r D.50.5.1.
ſ D.48.18.1.20
t D.50.12.3.
u D.50.12.1.
x D. 50.12. 1.
y D.5012 3.
z D.50.12.3.

tates

tates in civitates collatas pœnitentiâ non reuocari. Multo magis obligantur Subditi ex contractu cum repub. inito, vtpotè Emptione, & conductione rei publicæ, & ſimilibus. Nam & res fiſcales vendi ſolent,& (*a*) iuſta earum pretia non ex præteritâ emptione, ſed ex præſenti æſtimatione conſtituenda ſunt. Et(*b*) Loca omnia,fundiq; reipub. propoſitis priùs licenter edictis, vbi in eum Canonis modum contendentium augmento ſuccreverint, vt extendi vltra non poſſint, perpetuis conductoribus locantur;Et(*c*)congruit æquitati vt veteres poſſeſſores fundorum publicorum novis conductoribus præferantur, ſi facta per alios augmenta ſuſcipiant. Maximè vero inſignis eſt Conductio vectigalium, & (*d*) Publicani dicuntur qui publica vectigalia habent conducta. Quo vero meliùs præſtetur quod ex huiuſmodi contractibus reip. debetur in bonis debitoris (*e*) Fiſcus ſemper habet ius pignoris, & (*f*) Reliquatores ad iterandam conductionem, antequam ſuperiori conditioni ſatisfaciant, admittendi non ſunt. Sed &

a D.49.14.3.

b C.11.70.3.

c C.11.70.4.

d D.39.4.12.

e D.49.14.46.

f D.39.4.9.

g D.39.4 9. (*g*)Locatio eorum quæ calor licitantis vltra modum ſolitæ conductionis inflaverit, ita demum admittenda eſt, ſi is qui Licitatione vicerit fideiuſſores idoneos, & cautionem offerre paratus ſit. Liberatur verò debitor non ſolùm ſolutione eius quod debetur, ſed etiam

h D.39.14.46. compenſatione, Nam (*h*) Debitoribus fiſci, quod fiſcus debet compenſari poteſt, exceptâ cauſâ tributoriâ, & ſtipen-

i D.39. 14.46. diorum. (*i*) Qui vero compenſationem opponit fiſco, intra duos menſes debitum ſibi docere debet.

SECT. 9.

De *Iure Criminis.*

Ius, ſiue Obligatio Criminis eſt, ex quo quis ob Delictum in Remp., ſupplicio eſt obnoxius. Delictum in Rempub., eſt quo Reſpub. læditur; eſtq; vel quod mediate in Rempub. committitur, veluti in perſonas ſingulorum, vt Homicidium, quo ſubditi vita tollitur, Stuprum quo mores corrumpuntur, Violentia cùm corpus, aut bona invaduntur; vel immediatè,

quod

quod in perſonas publicas admittitur, vt Crimen Maieſtatis, cum vel Princeps qui caput eſt, vel ipſum Reip. corpus impetitur, Seditio cum plebs, vel Vulgus aperte concitatur, & Coniuratio cum plures ſecretò aliquid in perniciem publicam moliuntur, vel in Res publicas perpetratur, vt Crimen Peculatûs, cum pecunia publica ſurripitur, Monetæ falſæ cum nummus corrumpitur, Annonæ flagellatæ cum quid ſit, quo annona carior fiat. Tollitur Criminis obligatio, ſupplicio debito, & condonatione. ſupplicium debitum eſt pœna delicto æqualis, eaq; vel Capitalis eſt, vt cum vita gladio, Libertas damnatione in metallum, Civitas deportatione in Inſulas adimitur; vel non capitalis, vt cum quis citra iacturam civitatis in certum locum relegatur, vel certo loco interdicitur, aut cum quis verberibus caſtigatur, aut cum Pœna pecuniaria infertur, qua quis ſcilicet bonis ſuis mulctatur.

PRæterquam conventione, etiam Crimine vel delicto publico, ſubditus

ditus reip. ad pœnam, vel ſupplicium obligatur quod ita de iure inductum eſt, vt pro tranquillitate reip. licet pœna ad paucos, metus ad omnes perve-
a D.48.19.16. niat. Delictorum vero materia ſunt(*a*) Aut facta vt furta & cædes, aut dicta, vt convitia,& infidæ advocationes, aut ſcripta,vt falſa, & famoſi libelli, aut Conſilia. vt coniurationes & Latronum Conſcientia, Forma autem delicti pro-
b D.48.19.11. priè eſt ab animo. Nam,(*b*) Delinquitur aut propoſito aut Impetu, aut Caſu.Propoſitio delinquunt Latrones,qui factionem habent, Impetu delinquitur, cum per Ebrietatem ad manus venitur, Caſu cum in venando telum in feram miſſum hominem interfecit, (*c*)
c C.9.16.1. Crimen verò tum contrahitur, ſi voluntas nocendi intercedit, at ea quæ ex improviſo caſu potius, quam fraude accidunt,fato plerumq; non noxæ imputantur. Deinde,delicta cenſentur a circumſtantiis,ſcilicet a Causâ,perſonâ, Loco, tempore,qualitate,quantitate &
d D.48.19.16. evētu.(*d*)Cauſa vt in verberibus, quæ a magiſtro, vel parente illata,emendationis, non iniuriæ gratia videntur adhiberi

beri. Persona dupliciter spectatur, eius qui fecit, & eius qui passus est, aliter enim puniuntur in iisdem facinoribus, servi quã liberi, aliter qui in dominum parentemve audet, quàm qui in extraneum. Locus facit vt idem vel furtum sit vel sacrilegium. Tempus discernit Emansorem a fugitivo, Furem diurnum a nocturno, Qualitate factum vel atrocius vel levius est, vt furta manifesta, a nec manifestis discerni solent, expilationes a furtis; Quantitas discernit furem ab abigeo, nam qui vnum suem surripuit, fur est, qui gregem, abigeus. Eventus spectatur, vt a clementissimo quoquo facta. Atq; ita de Criminibus in genere. Distinguuntur vero eorum species pro obiectis, quæ sunt, vel homines singuli, vel personæ, & Res publicæ. Contra homines singulos delinquitur, 1° Homicidio quod est, (*e*) cum quis hominem occidit; maxime cum quis hominis cædem (*f*) Sponte & dolo malo committit; vnde (*g*) Qui hominem occidit, si non occidendi animo hoc admisit, absolui potest, & qui hominem non occidit, sed vulnerarit vt occidat

e D.48.8.1.

f D 48.8.1.

g D.48.8.1.

b D.48.8.15. cidat pro homicida eſt. Sed & (*b*) Nihil intereſt, occidat quis an cauſam mortis
i C.9.18.1. præbeat. (*i*) Plus eſt autem, hominẽ extinguere veneno quàm occidere gladio.
k C.9.17.1. Maximè verò nefariũ eſt (*k*) Parricidium cũ quis parentis aut filii fata properavit ſive clam, ſiue palam id eniſus fuerit.
l D.48.5.34. 2 Stupro (*l*) Quod committit qui Liberam mulierem conſuetudinis causâ
m D.48.5.6. non matrimonii continet, vel (*m*) Stuprum in virginem & viduam, adulterium in nuptam committitur, vtroq;
n D.48.5.38. turpius eſt, (*n*) Inceſtus, qui eſt coitus cum ſanguinis aut affinitatis contumeliâ, vt cum privignâ, nuru, novercâ. Sed & Stupro vt inſervit, ita æquiparatur
o D.48.5.29. (*o*) Lenocinium, cum maritus quæſtum ex adulterio ſuæ vxoris facit, aut deprehenſam in advlterio non dimittit. I-
p D.48.5.8. tem (*p*) ſi quis domum ſuam, vt ſtuprum adulteriumve fiat ſciens præbeat.
q D.3.2.4. Item (*q*) Lenocinium facit, qui quæſtuaria mancipia habuerit; Sed & qui in liberis hunc quæſtum exercet, in eâdem cauſa eſt, ſiue autem principaliter hoc negotium gerat, ſive alterius negotiationis acceſſione vtatur, vt puta ſi caupo

caupo fuerit, vel ſtabularius, & mancipia talia habuit miniſtrantia, & occaſione miniſterii quæſtum facientia. 3° Vi & Rapinâ(*r*) Vis eſt cum quis convocatis hominibus vim fecerit, quo quis verberetur,& pulſetur,neq; homo occiſus ſit. Item (*ſ*) cum quis cum hominibus armatis poſſeſſorem domo agrovè ſuo deiecerit, expugnauerit. Rapina eſt cum quis (*t*) Telis & armis bona alicuius rapuerit (*u*) Armorum verò & telorum appellatione omnia ex quibus homines nocere poſſunt accipiuntur, Et (*x*) Crimen non diſſimile eſt, rapere,& ſcientem delictum, ei qui rapuit, raptam rem ſeruare.

r D.48.6.10.

ſ D.48.6.2.

t D.48.6.3.

u D.48.6.11.

x C 9.12 9.

Contra perſonas publicas delinquitur. 1° Crimine læſæ maieſtatis, quod crimen eſt proximum ſacrilegio, & definitur (*a*) Crimen maieſtatis quod adverſus populum Romanum, vel adverſus ſecuritatem eius committitur.Idem Perduellio dicitur, & is (*b*) Perduellionis reus eſt, qui hoſtili animo adverſus remp. vel Principem eſt armatus. Atq; hoc crimen etiam committit is(*c*) Cuius operâ, conſilio, dolo malo, con-

a D.48.4 1.

b D.4 8.4.11.

c D.48. 4.1.

silium initum erit quo quis Magistratus populi Romani, quivè imperium potestatemvè habet occidatur, quovè quis contra remp. arma ferat, quivè hostibus populi Romani nuntium literasvè miserit, signumvè dederit, feceritq; dolo malo quo hostes populi Romani consilio iuventur adversus rempub. 2 Seditione, (*d*) Seditiosi autem sunt qui plebem contra remp. audent colligere, & seditionis etiam reus est (*e*) Cuius operâ dolove malo consilium initum erit, quo cætus conventusvè fiat, hominesvè ad seditionem convocentur. 3 Coniuratione, (*f*) Quæ est cum alicuius dolo malo, iureiurando quis adactus est, quo quid adversus remp. faciat. Restant delicta contra res publicas, cuiusmodi sunt 1° Crimen Peculatûs, quod committitur (*g*) si quis è pecuniâ publicâ quid auferat, intercipiat, vel in rem suam vertat, Sed &(*h*) Qui perforauit muros, vel inde aliquid abstulerit, peculatûs tenetur. 2 Crimen falsæ monetæ, quod est cum quis (*i*) adulterinam monetam cudit vel (*k*) si quis in aurum, argentum, æs publicum, quid

d C.9.30.rubri.
e D.48.4.1.
f D.48.4.4.
g D 48.13.1.
h D.48.13.11.
i C.9.24.1.
k D.48.13.1.

quid indit, vel immiſcet, vel quo quid indatur, immiſceatur faciat, ſciens, dolo malo, quo id peius fiat. Item, (*l*) Si quis nummos aureos raſerit, tinxerit vel finxerit, (*m*) Qui nummos falſa fuſione formaverit. 3. Crimen Annonæ flagellatæ, eſt, cùm quis (*n*) contra annonam fecerit, ſocietatemvè coierit, quo annona carior fiat; cuiuſmodi crimen eſt (*o*) Annonam attemptare, & vexare, vt Maximè Dardanarii ſolent, id eſt ſupprimere, & iuſto pretio non vendere.

l D.48.11.8.

m C.9.24.2.

n D.48.12.2.

o D.47.11.6.

Pro qualitate Criminis, ſiue delicti publici, ſupplicium, vel pœna æqualis ſubeunda eſt, vnde prout delictorum, ita Pœnarum diverſa ſunt genera. Videlicet, ſunt pœnæ quæ aut vitam adimant aut ſervitute n iniungant, aut Civitatem auferant, aut Coercitionem corporis contineant aut damnum cum infamia, aut dignitatis aliquam depoſitionem, aut alicuius actûs prohibitionem. Et in his (*q*) Capitalis eſt quâ damnato vel Mors, vel ſervitus, vel Civitatis amiſſio contingit, Mors contingit vel (*r*) vita adimitur, ſi damnatus aliquis ſit

p D 48.19.6. & 8.

q D.48.19.2.

r D.48.19 8.

sit, vt gladio in eum animadvertatur.
ſ D.48.19 21. Et (ſ) Mortem ſolam vltimum ſupplicium interpretamur. Servitus contin-
t D.48.19.8. git (t) Pœnâ, quæ adimit libertatem, vtputà ſi quis in metallum, vel opus
u D.48.19.8. metalli ſit damnatus, ſed & (u) Quicunq; in ludum venatorium (id eſt ad depugnandum cum beſtiis) fuerint damnati, ſervi pœnæ efficiuntur. Civitatis amiſſio contingit deportatione.
x D.48.22.6. Nam (x) Inter pœnas eſt Inſulæ deportatio, quæ pœna adimit civitatem.
y D.48. 1.2. Item (y) Exilium eſt, & aquæ, & ignis interdictio, quibus eximitur caput de civitate. Et has pœnas conſequitur bonorum omnium ademptio, Nam
z D.48.20.1. (z) Damnatione bona publicantur, cùm aut vita adimitur, aut civitas, aut ſervilis conditio irrogatur. Pœna non Capitalis eſt Relegatio, & Interdictio, Corporalis coercitio, & Pœna pecuniaria.
a D.48. 22.14. (a) Relegatus is eſt, cui Provinciâ, vel Româ, vel continentibus eius perpetuò, vel ad tempus interdicitur.
b D.48.22.14. (b) Differentia eſt inter Deportationem, & relegationem, nam deportatio civitatem, & bona adimit, relegatio neutrum

neutrum tollit, niſi ſpecialiter bona publicentur. (*c*) Relegatorum duo ſunt genera, quidam qui in Inſulam relegantur, ſunt qui ſimpliciter, vt provinciis iis interdicatur, non etiam inſula adſignetur. Item (*d*) in certâ parte provinciæ moraturus relegari poteſt, vt forte non excedat civitatem aliquam, vel provinciam non egrediatur, (*e*) Poteſt & Præſes quendam damnare ne domo ſuâ procedat. (*f*) Carcer verò ad continendos homines non ad puniendos haberi debet. (*g*) Corporalis coercitio eſt fuſtium admonitio, flagellorum caſtigatio, vinculorum verberatio. Deniq; Pœna pecuniaria (*h*) mulcta eſt, quæ eſt ſpecialis peccati animadverſio pecuniaria, Et (*i*) mulcta ex arbitrio eius venit, qui mulctam dicit, & (*k*) mulcta ibi dicitur vbi ſpecialis pœna non eſt impoſita, Et (*l*) Placet vt Præſides iis qui pœnam pecuniariam egentes eludant, coercitionem extraordinariam inducant. Ad pœnas verò publicas omninò pertinet, quòd earum pleraſq; ſequatur infamia, (*m*) Exiſtimatio enim in delicto autoritate legum aut conſumitur

c D.48.22.7.

d D.48.22.7.

e D.48.22.9.

f D.48.19.8.9.

g D.48.19.7.

h D.50.16.131

i D.50.16.131

k D.50.16.131

l D.48.19.1.

m D.50.13.5.

mitur, aut minuitur, Conſumitur exiſtimatio, quoties magna capitis diminutio intervenit, veluti cùm libertas adimitur, & aquâ, & igne interdicitur, quæ in perſonâ deportatorum venit. Minuitur exiſtimatio, quoties manente libertate circa ſtatum dignitatis plectimur, ſicuti cùm relegatur quis, vel ordine movetur, vel cùm prohibetur honoribus publicis fungi, vel cùm plebeius fuſtibus cæditur. (*n*) Ictus verò fuſtium infamiam non importat, ſed cauſa propter quam id pati meruit, ſi ea fuit quæ infamiam damnato irrogat,

n D.3.2.22.

Et (*o*) Crimen vel pœna paterna nullam maculam filio infligere poteſt. Nam vnuſquiſq; ex ſuo admiſſo ſorti ſubiicitur, nec alieni criminis ſucceſſor conſtituitur. Atq; huiuſmodi pœnæ ſunt ſiue ſupplicia ad quæ ſubditi propter delicta obligentur, quæ tamen ex ſpeciali gratiâ principis vel minuuntur, vel remittuntur, ita (*p*) Divus Pius in eum qui vxorem in adulterio deprehenſam occidit leviorem pœnam irrogandam eſſe reſcripſit, Quia difficile eſt iuſtum dolorem temperare. Et (*q*) In periculo

o D.48.19.26.

p D.48.5.38.

q D.48.21.1.

lo capitis conſtitutus, ſi adverſarium corruperit, ipſi pœna remittitur, quia Principes ignoſcendum ei cenſuerunt qui ſanguinem ſuum qualiter qualitèr redemptum voluit.

SECT. 10.

De Iure Officij publici.

Ius, ſive Obligatio officij publici, eſt, ex quâ quis ob perſonam publicam quam ſuſtinet reip: tenetur; veluti Curator rerum, & operum publicorum, & Magiſtratus: quorum vtriq; debent de iis quæ ad Officium pertinent Rationem reddere, & pro Delictis quibuſdam quæ circa ipſorum officia contingunt, ſi commiſſa fuerint, ſatisfacere. Ad officium Curatoris pertinet, in rebus publicis tuendis, & adminiſtrandis, Neceſſitati, & vtilitati reip: proſpicere. Ad officium Magiſtratus, Moribus & Diſciplinæ publicæ intèndendo, Honeſtatem, & Trãquillitatem publicam procurare. Delicta quæ circa officium publicum contingunt, ſunt, Crimen Ambitus, cùm quis

quis per coempta ſuffragia ad officium promovetur; Concuſſionis, cùm quis colore officij, res alienas extorquet. Repetundarum cùm quis pro mercede quid magis aut minus in officio facit, & Reſidui, cùm de pecuniâ publicâ alicui commiſſâ aliquid doloſè detinetur.

POſtremò, pro perſonâ quam quis ſuſtinet in rep: oritur officii publici obligatio: qualis eſt eorum 1° Qui res ad civitatem, vel remp: pertinentes adminiſtrant, qui Operum vel Locorum publicorum curam demandatam habent, à quibus (*a*) Ratio adminiſtrationis ſecundum fidem acceptorũ, & datorum ponenda eſt. Et (*b*) Reip: non dolum ſolummodò, ſed & latam negligentiam, & hoc ampliùs diligentiam præſtare debent. Quòd ſi plures fuerint, (*c*) Eorum officium individuum eſt, ac periculum commune; Vnde (*d*) Curatores communis officii, diviſa pecuniâ, quam omnibus in ſolidum dari placuit, periculo, vice mutuâ non liberantur; Et (*e*) Curator etiam nomine Collegæ

a D.50.8.2.
b D.50.8.6.
c D.50.1.11.
d D.50.8.3.
e D.50.8.9.

Collegæ tenetur, ſi intervenire, & prohibere eum potuit, Indemnes autem eſſe oportet, qui non ſegnitèr officio ſuo functi ſunt. 2. Nec minor eſt obligatio Magiſtratûs, cui honeſtas, & tranquillitas publica curæ eſſe debet, vnde præſcribitur, Vt (*f*) Curet is qui provinciæ præeſt malis hominibus provinciam purgare, Et (*g*) Congruit bono, & gravi Præſidi curare, vt pacata & quieta provincia ſit; quod non difficilè obtinebit, ſi ſollicitè agat vt malis hominibus provincia careat. Vt verò alios meliores reddat, in primis ſeipſum gravitèr & honeſtè gerere debet, Itaq; (*h*) Præſes in adeundo facilem ſe præbeat, ſed contemni non patiatur. Et proindè, Provinciales in vlteriorem familiaritatem admittere prohibetur, quòd Ex converſatione æquali contemptio naſcitur dignitatis. Sed & in cognoſcendo neq; excandeſcere adverſus eos quos malos putat, neq; precibus calamitoſorum illacrymari oportet. Id enim non eſt conſtantis & recti Iudicis, cuius animi motum vultus detegit, & ſummatim, ita Ius reddere debet

f D. 1. 18. 3.

g D. 1. 18. 13.

h D. 1. 18. 19.

bet, vt autoritatem dignitatis ingenio
iD.1.16.6. suo augeat. Deinde, (i) Non in totum Xeniis abstinere Proconsul debet, sed modum adiicere. De iis, placuit Imperatoribus vetus Proverbium, οὔτε πάντα, οὔτε πάντοτε, οὔτε παρὰ πάντων, id est, neq; omnia, neq; quovis tempore, nec ab omnibus. Nam, valdè inhumanum est à nemine accipere, sed passim, vilissimum, & ab omnibus, avarissimum. Sed,
k D.1.16.4. &, (k) In Provinciam proficisci Proconsulem melius est sine vxore: sed, & cum vxore potest, dummodò sciat, senatum, Cottâ & Messalâ consulibus, censuisse, vt si quid vxores eorum qui ad officia proficiscantur, deliquerint, ab ipsis ratio & vindicta exigatur. Vterq;, & Curator, sive Rei, sive Operis publici, & Magistratus, vlterius obligantur ex delictis specialibus quæ occasione officii publici committi solent. Cuius generis sunt, 1° Crimen Ambitûs, quod committitur, cùm quis in petitione Magistratùs, vel officii pubici, delinquit contra Leges, conductis nimirum, vel depravatis suffragiis. Quod crimen
lC.9 26.1. etiam imputatur illi (l) qui ante solutionem

tionem debiti primitùs contracti, idem officium repetere audet. 2° Crimen Concussionis, quod (vti definit Cuiacius) est Terror iniectus ab eo qui Magistratum habet, pecuniæ vel Rei alterius extorquendæ causa. 3° Crimen Repetundarum, quo tenetur, (*m*) Qui cùm potestatem haberet, pecuniam ob iudicandum decernendumvè accepit. vel quo magis aut minùs quid ex officio suo faceret. 4° Crimen Residui, quo tenetur (*n*) qui publicam pecuniam delegatam in vsum aliquem, retinuit, neq; in eum consumpsit. Deniq;, vt delicta quædam sunt Magistratibus & iis qui officia publica gerunt, specialia, ita & pœnæ speciales sunt, quæ iisdem imponuntur. Ita, (*o*) Pœna est ne quis negociis publicis interveniat, vt, cùm alicui sententia præcipitur δημοσίων ἀπέχεσθαι, id est, publicis abstinere. (*p*) Item, potest alicui pœna iniungi, ne honores sivè Magistratus adipiscatur; (*q*) Sed & potest alicui vnus honor interdici. Et is, cui minore honore interdictum est, maiorem petere non potest. Sed enim perquàm ridiculum, eum

m D. 48. 11. 9.

n D. 48. 13. 12.

o D. 48. 19. 9.

p D. 48. 19. 9.

q D. 48. 19. 9.

qui minoribus pœnæ cauſa prohibitus eſt ad maiores aſpirare. Item (*r*) Interdici ſolet Decurionibus ordine, vel ad tempus, vel in perpetuum. Et (*ſ*) Senator propter turpitudinem ſenatu moveri poteſt. (*t*) Senatu verò motus, Capite non minuitur.

r D.48.19.9.

ſ D.1.9.2.

t D.1.9.3.

PARS

PARS QVINTA.

SECT. I.

De Iudicio in Genere.

IVdicium est Iuris controversi in foro civili exploratio. Quod Cognitione, Decreto, & Coercitione expeditur. Cognitio est, cùm id de quo controvertitur vtrinq; à Litigantibus aperitur, aut à Iudice coram litigantibus examinatur. Decretum est, quod Iudex circa rem controversam fieri statuit, cùm inter cognoscendum, quod Interloquutorium, tum, postquàm plenè cognovit, quod Decretum Finale appellatur. Coercitio est vis, quâ Iudex id quod decrevit ad exitum perducit, & ad Bona scilicet, vel ad Personas extendi solet. In Iudicio verò in Genere considerandæ sunt Personæ, Res, & Actus Iudiciales.

IN Iuriſprudentiæ ſtudio, primum eſt quid ſit Ius cuiuſq; obſervare: Secundum, ſi de eo controverſum fuerit, quo modo in Iudicio explicari poſſit, intelligere. Eſt, enim Iudicium, ſecundum Ariſtotelem in Politicis, (a) κρίσις τοῦ δικαίου καὶ ἀδίκου, τῆς πολιτικῆς κοινωνίας τάξις. Iuſti & Iniuſti diiudicatio, Civilis ſocietatis Ordo. Vnde à Iureconſultis inſignitur, (b) Legitimum præſidium, ſive (c) legitimus trames quo calumniantium iniquitates expelluntur. Et idcircò (d) Iudiciorum vigor, Iuriſq; publici tutela videtur in medio conſtituta, ne quiſquam ſibi permittere valeat vltionem. Iudicii verò Fundamentum eſt (e) Cauſæ Cognitio quæ tunc intervenit, cùm de negocio aliquo præſente vtrâq; parte & auditâ, diſceptatur. Deinde à cognitione ad decretum proceditur. Eſt enim (f) Decernere, poſt cauſæ cognitionem ſtatuere. Et deniq; vt decretum effectum ſortiatur, ſupremum, eſt Poteſtas Coercitionis, τὸ δίκαιον τῷ τιμωρεῖσθαι. Nam (g) Iuriſdictio ſine Coercitione nulla eſt. Iudex

a 1.c.2.
b C.3.1.14.
c I.proœm.
d C.1.9.13.
e D.4.4.13.
f D.1.4.1.
g D.1.21.5.

dex verò pro Iuriſdictione & Qualitate negocii, vel (*h*) Pecuniariâ mulctâ, vel (*i*) Pignoribus captis, vel (*k*) corporali animadverſione coercere poteſt.

h D.1.5.2.
i D 39.2.4.
k D.48.1.2.

SECT. 2.

De Perſonis Iudicialibus, & de Partibus.

Perſonæ Iudiciales ſunt, qui Iudicium conſtituunt, nimirum, Partes, Aſſiſtentes, & Iudex. Partes ſunt inter quos Lis eſt, ſcilicet Actor qui ad Iudicium provocat, & Reus qui ſe defendit. Et Idonei ſunt qui in Iudicio verſentur, Maiores qui rerum ſuarum arbitrium habent, &, Quibus auxilium Fori permittitur. Minùs idonei ſunt qui aliorum autoritate egent, vel Qui Iure fori exciderunt.

AD Iudicium conſtituendum Perſonæ primùm concurrunt. Illi ſcilicet qui ſuo nomine vel alieno contendunt, & Qui inter hos iudicandi

potestatem habent. In his primò ratio habenda est eorum qui suo nomine agere possunt. Aliis enim Ætas, aliis delictum obstat. Pupillis & Minoribus
a C.3.6.2. Ætatis defectus. Nam (a) sicut Pupillus Tutore autore agere & conveniri potest, ita adultus curatore consentiente litem intendere & excipere debet. Ratione Delicti à Iudicio repelluntur Contumaces, & qui Exleges pronunciati sunt, donec purgetur vitium, & stent
b D.4.6.26. Recti in Curiâ. Ita (b) Ei qui Decreto Prætoris non obtemperat, Iurisdictio
c D.4.5.2. debet denegari. Et (c) Illi quibus Capitis diminutio contigit, sive Libertatis sive Civitatis diminutione, non possunt penitùs conveniri, nedum contra alios agere.

SECT. 3.

De Assistentibus.

Assistentes sunt qui pro aliis in Iudicio interveniunt. Procuratores scilicet qui in iis quæ sunt Facti proponendis assistunt, & Advocati qui ad ea quæ sunt Iuris explicanda adhibentur.

Vtriq;

Vtriq; Idonei censentur, si eorum Peritia publicè sit delecta, & Industria ab Actore & Reo impetrata. Minùs idonei sunt, qui publicè probati non sunt, & qui mandato destituuntur.

ALieno nomine in Iudicio versantur, Procuratores & Advocati, qui adhibentur, quod publicè vtile est, vt controversiæ meliùs ordinentur, &, quod privatorum interest, vt aliorum absentiæ vel Imperitiæ, aliorum sedulitate & peritiâ succurratur. Ita de Procuratoribus Iureconsultus, (*a*) Vsus Procuratoris perquam necessarius est, vt qui rebus suis superesse ipsi vel nolunt vel non possunt, per alios possint vel agere, vel conveniri. Huiusmodi verò Procuratores, primò ex eorum numero esse debent qui autoritate publicâ admissi ad forum pertinent. Ita enim constituit Imperator, (*b*) Alios esse in maximis glorioſissimorum Magistratuum iudiciis Procuratores, alios qui iudicibus pedaneis ministrent in Litibus. Deindè, Mandato Partis niti debent; quippe (*c*) Procuratorem eum accipere

a D.3.3.1.

b C.2.13.27.

c D.46.7.3.

accipere debemus, cui mandatum est, vel saltem qui cavit de rato, quòd,
d D 3 3.39. (d) Qui alieno nomine agit id ratum habiturum eum ad quem ea res pertinet cavere debet. Id enim ad defensionem Rei absentis permittitur, quia
e D.3.3.33. (e) Publicè interest etiam ignorantes
f D.3.3.35. defendi. Et (f) Defendere est id facere quod dominus in litem faceret, & cavere idonè, de Iudicato scilicet solvendo. Vnde Iureconsultus
g D.3 3.46. (g) Qui alium defendit satisdare cogitur. Nemo enim alienæ litis idoneus defensor sine satisdatione intelligitur.

Ad Advocatos, qui & Patroni causarum dicuntur, quod attinet,
h D.50.13.1. (h) Advocatos accipere debemus omnes omninò qui causis agendis quoquo studio operantur. Vel, vt plenius describit Im-
i C.2.7.14. perator, (i) Advocati sunt qui dirimunt ambigua fata causarum, suæq; defensionis viribus in rebus publicis & privatis lapsa erigunt, fatigata reparant, & non minùs provident humano generi quàm si præliis atq; vulneribus patriam parentesq; salvarent. Nec enim soli imperio militant, qui gladiis, clypeis

peis, & thoracibus nituntur, ſed etiam cauſarum patroni, qui glorioſæ vocis confiſi munimine, laborantium ſpem, vitam, & poſteros defendunt. Sed & Advocati cuiuſq; Tribunalis certi numero erant, quorum (*k*) nomina matriculæ fori inſcribebantur non ſine examine & delectu. Ita Imperator, (*l*) non aliter conſortio advocatorum aliquis ſocietur, niſi prius in examine Rectoris provinciæ ex qua oriundus eſt geſta conſiant, quibus pateat cohortali vitæ ac fortunæ (quæ vilior erat) eum minime ſubiacere. Iuriſperitos etiam Doctores iubemus iuratos ſub geſtorum teſtificatione depromere, eſſe eum qui ſubrogari voluerit peritiâ Iuris inſtructum.

k C.2.7.13.

l C.2.7.11.

Advocatis verò pro mandato eſt Salarium, quod in Iure (*m*) Honorarium dicitur, quod pro modo litis, proq; Advocati facundiâ, & fori conſuetudine, & iudicii in quo acturus eſt æſtimatione, adhiberi debet, dummodo licitum Honorarium quantitas non egrediatur. (*n*) Licita autem quantitas intelligitur pro ſingulis cauſis vſq; ad centum aureos.

m D.50.13.1.

n D.50.13.1.

SECT.

SECT. 4.

De Iudice.

Iudex est qui Iudicio præest. In quo requiritur, vt sit Competens & Indifferens. Competens est, qui iustâ autoritate fulcitur, id est, qui Iurisdictionem habet Ordinariam, vel Propriam ratione Magistratûs vel Personæ quam sustinet in Rep. aut qui Iurisdictionem habet delegatam, id est Iudex ab eo qui Iurisdictionem ordinariam habet substituitur. Indifferens est, qui Litigantibus æquè favet. Iudicem declinare licet, si sit Incompetens, recusare, si sit suspectus. Incompetens est, qui aut omnino Iurisdictionem non habet, aut non habet in causa de quâ controvertitur. Suspectus est qui vel Gratiâ, vel sordibus, id est Quæstu inflecti potest.

Inter

INter Personas qui Iudicium constituunt, supremum locum Iudex obtinet. In quo primum potestas, deinde Voluntas rectè iudicandi exigitur. Et ad Potestatem quod attinet, præter Magistratus eosq; qui Iurisdictionem propriam habent, considerandum est, & Qui Iudices dari possunt, & qui Iudices dare. Etenim (*a*) Non omnes Iudices dari possunt, Quidam enim Naturâ, quidam Moribus, quidam Lege impediuntur. Naturâ, vt Surdus, Mutus, perpetuo Furiosus, & Impubes, quia Iudicio carent. Moribus, Fœminæ & Servi, quia receptum est vt civilibus officiis non fungantur. Lege impeditur qui Senatu motus est. Ætatis verò gratiam princeps facere potest. Vndè, (*b*) Si minor Prætor vel Consul Ius dixerit sententiamvè protulerit, valebit. Princeps enim qui ei Magistratum dedit, omnia agere decrevit. Præterea, in eo qui Iudex datur, requiritur peritia Iuris. Ita Imperator, (*c*) Non ex vsu fori existimamus, vt aliqui Iudicum nomen gestent, qui Legum sunt imperiti

a D.5.1.12.

b D.42.15.7.

c N.82.1.

riti, neq; vllum in rebus gerendis vſum obtinent. Nam ſi Iuris peritiam non habeant, ſed aliundè emendicent rectè iudicandi formulam, quomodo non maximam ea res labem Reip. inferat, ſi diſceptandarum litium poteſtatem non his tradamus qui per ſe ſciunt quid facto opus ſit, ſed ſinamus ipſos alios quærere a quibus liceat eos perdiſcere quæ in iudicando eos proloqui oportet? (d) Iudices autem dare poſſunt quibus hoc lege vel conſuetudine conceditur. Lege, ſicut Proconſul; More vel conſuetudine, Præfectus vrbis propter vim imperii, cæteriq; Romæ Magiſtratus. Iudicis enim munus ei non competit (e) Qui neq; a Principe poteſtate aliquâ prædituſ, neq; ab eo qui dandorum Iudicum poteſtatem habet datus eſt, niſi Iuriſdictioni præſit, vel ex Compromiſſo ſumptus ſit, vel aliquâ lege confirmatus. Deinde, in Iuriſdictione delegandâ obſervandum eſt, quòd, etſi (f) quæ iure Magiſtratûs competunt mandari poſſunt, (g) Quæcunq; ſpecialiter Lege vel conſtitutione Principum tribuuntur, mandatâ Iuriſdictione

d D.5.1.12.

e D.1.12.

f D.1 21.1.

g D.1.21.1.

riſdictione non tranſferuntur. Et (*h*) Quamvis more maiorum Iuriſdictio tranſfertur, merum imperium quod Lege datur non tranſit. Quia (*i*) Nemo poteſt gladii poteſtatem vel alterius coercitionis ſibi datam ad alium tranſferre, niſi Iuriſdictioni cohæreat. Nam (*k*) Imperium quod Iuriſdictioni cohæret, Iuriſdictione mandatâ ſimul tranſit. Deniq; (*l*) Mandatam ſibi Iuriſdictionem mandare alteri quis non poteſt, quia qui mandatam Iuriſdictionem ſuſcepit, proprium nihil habet, ſed eius qui mandavit Iuriſdictione vtitur.

h D.1.21.1.

i D.50.17.70.

k D.1.21.1.

l D.1.21.1.

Secundò requiritur vt Iudex ſit indifferens. (*m*) Vnde generali lege decernitur, Neminem ſibi eſſe Iudicem, vel ſibi ius dicere debere. In re enim propriâ iniquum admodum eſt alicui licentiam ſententiæ tribuere. Et (*n*) Qui Iuriſdictioni præeſt, neq; ſibi ius dicere debet, neq; vxori, nec liberis ſuis, nec cæteris quos ſecum habet. Sed & (*o*) Obſervandum eſt, ne is Iudex detur quem altera pars nominatim petit, niſi hoc ſpecialiter a Principe ad verecundiam

m C.3.5.1.

n D.2.11.

o D.5.1.47.

cundiam petiti Iudicis permittatur. Et
(p) C. 2. 6. 6. ex eâdem ratione, (p) Idem in eodem negotio non sit Advocatus & Iudex, quoniam aliquem inter Arbitros & Patronos delectum esse oportet.

Atq; hæc de Personis Iudicialibus.

SECT. 5.

De Rebus Iudicialibus & de Duratione Causæ.

Res Iudiciales, sunt Causa de quibus in Iudicio controvertitur, quæ actionem ex parte Agentis, exceptionem ex parte Rei complectuntur,

Actio est Ius secundum certam formulam prosequendi in Iudicio; eaq; vel Civilis quæ a legibus sivè a Iure præscribitur, vel Prætoria, quæ, ubi deficit Civilis, a magistratu conceditur. Exceptio est Ius quod ad defensionem sui Rei Actori objicit, vel Dilatoria quæ actionem differt, vel Peremptoria quæ prorsus tollit.

In causis verò Iudicialibus, observanda sunt earum Duratio, Evi-

dentia

dentia & Meritum.

Duratio causa est ex quâ in Iudicio deduci & continuari potest. Et habetur, dum Lis integra est, & Terminus ad agendum pendet. Lis integra est, cui non obstat, 1. Pactum de non agendo. 2. Transactio. 3. Compromissum, & 4. Res Iudicata. 1 Pactum de non agendo est Conventio nuda de lite non intentandâ. 2. Transactio est conventio ex causâ de Lite intentatâ dimittenda. 3. Compromissū est cùm ad privati alicuius arbitrium causa refertur, promissa invicem pœnâ ni sententiæ arbitri stetur. 4. Res Iudicata est, cum sententia in alio iudicio latæ acquiescitur. Terminus ad Agendum, èst vel inchoandi Iudicij cui obstat Præscriptio, vel Prosequendi cui obstat Peremptio Instantiæ. Præscriptio est cùm quis per lapsum legitimi Temporis, 30 sc. vel 40 annorum, a Lite intentandâ precluditur. Peremptio Instantiæ, cùm intra legitimum tempus, quod est trium annorum, iudicium non finitur.

Perso-

PErſonis quæ Iudicium conſtituunt conſideratis, conſequens eſt videre quæ Res in iudicium deducantur,(quæ ſunt Materia Iudiciorum,) & quænam in iis requirantur. Res ſiuè Materia Iudiciorum ſunt Cauſæ de quibus controvertitur, ad quas, Actiones & Exceptiones competunt. Et (a) Nihil aliud eſt Actio quam Ius, quod ſibi debetur in Iudicio perſequendi. Et generaliter, (b) Actio dicitur, ſiue in Rem ſiuè in Perſonam ſit petitio. Et quamvis reverà (c) Minus eſt actionem habere quam rem, propter auxilium tamen quod in iudicio ſuppeditatur, (d) Is qui actionem habet ad rem recuperandam, ipſam rem habere videtur, (e) Quoties vero plures concurrunt Actiones eiuſdem rei nomine, vnâ quis experiri debet. Deinde (f) Actiones aliæ ex legitimis & civilibus cauſis deſcendunt, aliæ ſunt quas Prætor ex ſuâ Iuriſdictione comparatas habet. (g) Exceptio eſt quaſi quædam excluſio quæ opponi Actioni cuiuſq; rei ſolet, ad excludendum id quod in Intentionem con-

a D.44.7.51.

b D.50.16.178

c D.50.17.204

d D.50.17.15.

e D.50.17.43.

f I.4 6.3.

g D.44.1.2.

condemnationemvè deductum est. Et (*h*) Modò eximit Reum damnatione, modò damnationem minuit. Deindè, (*i*) Exceptiones aut Temporales sunt & Dilatoriæ, aut Perpetuæ & Peremptoriæ. Temporales & dilatoriæ sunt, quæ non semper locum habent, sed evitari possunt, qualis est, cum quis dicit non licere procuratorio nomine agere; nam non prorsus litem inficiatur, sed personam evitat. Perpetuæ & peremptoriæ sunt quæ semper locum habent, nec evitari possunt, qualis est Rei Iudicatæ. Sed & (*k*) Exceptiones opponuntur, aut quia factum sit quod fieri oportet, vt Rei venditæ & traditæ; aut quia factum sit quod fieri non oportuit, vt Exceptio Doli mali; aut quia factum non sit, quod fieri debuerat, vt Bonorum possessionis non datæ. Et (*l*) Cui damus actiones, eidem & exceptionem competere multo magis quis dixerit. Tum (*m*) Nihil interest ipso iure quis actionem non habeat, an per exceptionem infirmetur. Et (*n*) Non vtiq; existimatur confiteri de intentione Adversarii qui Exceptione vtitur. Deniq;

h D.44.1.22.

i D.44.1.3.

k D.44.1.20.

l D.50.17.156

m D.50.17.112

n D.44.1.9.

o D.44.1.8. (o) Nemo prohibetur pluribus exceptionibus vti, quamvis diversæ sint. Vndè
p D.50.17.43. (p) Nemo ex his qui negant se debere, prohibetur etiam aliâ defensione
q D.50.17.125 vti. Quia (q) Favorabiliores Rei potius quàm Actores habentur. Nam
r D.50.17.42. (r) Cum quis agit, certus esse debet, cum sit in potestate eius quando velit experiri, & antè debet rem deligentèr explorare, & tunc ad agendum procedere.

In causa de quâ agitur, requiritur, vt duret vt in Iudicium deduci possit. Cui obstat, primùm Pactum de non agendo quod inter ipsas partes gratis
s D.2.14.7. intercedit. Nam (s) In omnibus quæ ad rem familiarem respiciunt paciſci li-
t D.2.14.7.4. cet. Ita (t) De furto Lex paciſci permittit, sed &, si quis paciſcatur ne De-
u D.2.14.27. positi agat, pactum valet. (u) Quod si paciſcar ne furti agam, vel Iniuriarum si feceris, pactum continet turpem causam, & non est obseruandum. Expedit enim timere Furti vel Iniuriarum pœnam: sed, post admissa hæc paciſci possumus. Secundò, ne causa in Iudicium
x C.2.4.16. deducatur, obstat Transactio. Nam (x)

Causas

Causas vel Lites transactionibus legitimis definitas resuscitari non oportet Immo (*y*) Qui fidem licitæ transactionis rupit, non exceptione tantum submouebitur, sed & pœnam si quam promiserat præstare cogetur. (*z*) Qui verò transigit, quasi de re dubiâ & lite incertâ transigit. Et, perficitur aliquo dato vel retento. Nam, (*a*) Transactio, nullo dato, vel retento, vel promisso, non procedit. Et inter alios facta, aliis nó nocet. Quia Privatis Pactionibus non dubium est non lædi ius cæterorum. Ita, solo consensu partium, Iudiciis aditus præcluditur, Vlterius obstant, aliorũ autoritate interveniente, Compromissũ, & res Iudicata. Et Compromissum siue Arbitriũ est, cũ privato alicui controversia diiudicanda refertur. (*c*) Arbitriorum autem duo sunt genera; vnum eiusmodi, vt ad boni viri arbitrium redigi debeat; etsi nominatim persona sit comprehensa cuius arbitratu fiat; Alterum est eiusmodi, vt siue æquum sit, siue iniquum, parere debeamus. Quod obseruatur, cum ex Compromisso ad arbitrum iter, id est, cum partes pœnam

y D.2.15.16.

z D.2.15.1.

a C.2.4.38.

c D.17.2.76.

invicem promittunt niſi ſententiæ ar-
d D.4.8.27. bitri ſtetur. Vnde (d) ſtari debet ſententiæ arbitri quam de re dixit, ſiuè æqua ſiue iniqua, & ſibi imputet qui compromiſit. Multo magis, ne cauſa iterum in Iudicium deducatur, obſtat Res iudicata quæ ab autoritate publicâ procedit. (e) Res enim Iudicata dicitur, cum finem controverſiarum pronunciatione Iudicis accepit; quod vel condemnatione vel abſolutione contingit, Et tunc habetur, cum pars contra quam lata eſt, (f) ſententiæ acquievit; quod præſumitur, (g) cum tempus intra quod provocandum eſt, ſit elapſum. Ita (h) Poſt rem iudicatam nihil quæritur. Nec inſtaurari finita rerum iudicatarum patitur autoritas.

e D.42.1.1.
f C.7.52.5.
g C.7.52.3.
h C.7.52.5.

His ex cauſis expreſſè a Iudicio receditur, Tacitè quod ad proſecutionem ſpectat, Præſcriptione, & Peremptione, Præſcriptione ſcilicet triginta annorum in omnibus cauſis, in nonnullis minori ſpatio. Ita Imperator (i) Actiones vltra triginta annorum ſpatium minimè protendantur, ſed ſiqua res

i C.7.39.3.

vel

vel ius aliquod poſtuletur, vel perſona qualicunq; actione vel perſequutione pulſetur, nihilominus erit agenti triginta annorum præſcriptio metuenda. (*k*) Quæ ergo antea non motæ ſunt actiones, triginta annorum iugi ſilentio ex quo iure competere cæperunt, vivendi vlterius non habent facultatem, non ſexûs fragilitate, non abſentiâ, non militiâ contra hanc legem defendendâ, ſed pupillari ætate duntaxat huic eximendâ ſanctioni. Poſtremo, Perimitur poteſtas agendi, lapſo termino ad finiendam cauſam præſtituto. Ita etiam Imperator; (*l*) Ne lites fiant immortales, & vitæ hominum modum excedant, cenſemus omnes lites de quibuſcunq; cauſis pro quibus hominibus inter ſe litigandum eſt, non vltra triennii metas poſt litem conteſtatam eſſe protrahendas.

k 7.39.3.

l C.3.1.13.

SECT. 6.

De Euidentiâ Cauſæ.

Euidentia cauſæ eſt ex qua rei controverſæ veritas apparet, & habetur in

ijs quæ plenè probant, & exceptione vacant. Plenè probant 1° notorietas facti, cùm de eo ſcilicet palam conſtat, 2° Præſumtio violenta, quæ infertur ex Iuſtis cauſis vel circumſtantijs. 3° Confeſſio Iudicialis, quâ pars cui quid obijcitur verum eſſe agnoſcit. 4° Teſtimonia plurium qui rei notitiam habent. 5° Inſtrumenta publice confecta. Exceptione vacant teſtimonia, cum Perſonæ teſtium ſint honeſtæ conditionis, & vtriq; Partium æque fauent, Cum dicta ſunt de certâ ſcientiâ, & ſcientiæ rationem certam annexam habent. Deſideratur verò euidentia in ijs, quæ minus plene probant, aut non carent exceptione. Minus plene probant. 1° fama qua vulgo ita eſſe traditur, 2° Coniecturæ quæ à cauſis remotioribus, aut circumſtantijs contingentibus deſumuntur. 3° Confeſſio Extraiudicialis. 4° Teſtimonium ſingulare. 5° Inſtrumenta priuata. Exceptione non Carent Teſtimonia, cum Perſonæ ſuſpectæ ſunt quod in-honeſtæ ſint conditionis, vel alteri partium ex amore,

aut

aut odio propensiores, vel dicta sunt de iis quæ sensu non percipiuntur, vel absq; ratione prolata, vel suis aut aliorum dictis adversantia.

SEcundo in causis Iudicialibus expendenda est Euidentia ex qua Iudici constat de veritate. Nam quandoq; (*a*) Non Ius deficit, sed probatio. Et primo veritas in eo apparet quod est notorium. Estq; (*b*) Notorietas (secundum Baldum) indubitata rei certitudo quæ ita se vulgo exhibet, vt negari non possit, de qua dicitur, quod (*c*) Notorium probatione non Indiget. Huic affinis videtur fama, sed fidem plenam non facit, nisi aliæ probationes adminiculentur, tunc enim (*d*) veluti consentiens fama confirmat rei de quâ quæritur fidem. Secundò, veritas ex præsumptione violentâ, vel necessariâ colligitur, quæ etiam valet si eiusmodi sit, quæ Iure cõfirmata reperiatur, vt Omnia in Inventario contenta ad eius manus qui confecit perveniſſe, quia hæc præsumptio in Iure reperitur, sic enim Iurisconsultus. (*e*) Si Tutor inuentario

a D.26.2.30.

b ad C..9.2.7.

ad C.*c*.9.2.7.

d D.22.5.3.

e C.5.51.13.

publicè confecto res pupillares conſcripſerit, ſecundum vires eiuſdem ſcripturæ, Patrimonium pupilli exigi debet, neq; enim homo adeo ſtultus reperitur vt in publico Inuentario ſcribi contra ſe aliquicí patiatur. Sed & præſumitur etiam pro eo (*f*) quod veriſimilius eſt, aut plerunq; fieri ſolet, hæc autem præſumptio probationẽ admittit in contrarium, itaq; (*g*) ſi Chirographum cancellatum fuerit, licet præſumptione debitor liberatus eſſe videtur, in eam tamen quantitatem, quam manifeſtis probationibus creditor ſibi adhuc deberi oſtenderit, rectè debitor conuenitur. Tertio ex confeſſione Iudiciali veritas habetur, vnde (*h*) Poſt confeſſionem in Iure factam nihil quæritur, quia in Iure confeſſi pro Iudicatis habentur. Et (*i*) Qui in Iure confeſſus eſt, confeſſionem ſuam infirmare non poteſt, niſi per errorem ſit confeſſus, quòd (*k*) Non fatetur qui errat niſi Ius ignorauit. Quarto, de rei veritate conſtare poteſt ex Teſtimoniis, vnde Iuriſconſultus, (*l*) Teſtimoniorũ vſus frequens eſt & neceſſarius, in his verò primò

f D.50.17.114

g D.22.3.24.

h D.42.1.56.

D.39 5.29.

k D.42.2.2.

l D.22.5.1.

primò personarum, deinde dictorum ratio est habenda. Et ad personas quod attinet; (*m*) Testium fides examinanda est; Ideoq; in Persona eorum, exploranda erunt, Imprimis conditio cuiusque, vtrum quis decurio, an plebeius sit, & an honestæ, & inculpatæ vitæ, an vero quis notatus sit, & reprehensibilis, an locuples, an egens, vt lucri causâ quid facile admittat. Etenim (*n*) Qui in testimonium adhibentur illæsa existimatione esse oportet, atq; tales qui ob constantem, sibiq; consentientem famam, dignitatis, opulentiæ, aut professionis, omnem longe calumniam superent, (*o*) Non humi repentes & prorsus reiectæ Conditionis homines, ignoti, & obscuri, ad dandum testimonium procedant. Sed & in teste requiritur vt sit indifferens, vnde (*p*) Nemo Idoneus testis in re suâ intelligitur, & (*q*) Testis Idoneus Pater filio, aut filius patri non est. Immò ob eandem causam (*r*) Domestici testimonii fides improbatur, & (*s*) Idonei testes non videntur, quibus imperari potest vt testes fiant. Quinetiam

m D.22.5.1.

n N.90.1.

o N.90.1.

p D.22.5.10.

q D.22.5.9.

r C.4.20.1.

s D.22.5.6.

tiam propter gratiam, vel inimicitias
t C.4.20.5. teſtis ſuſpectus redditur. Itaq; (t) Eos ad veritatem iuvandam adhiberi oportet, qui omni gratiæ, & potentatui, fidem religioni Iudiciariæ debitam
u N.90.7. poſſint præponere. Et (u) Propter Inimicitiam teſtes à teſtimonio repelluntur. Imò (x) ſi quis teſtibus vſus fuerit,
x C4.20.17. iidemq; teſtes adverſus eum in aliâ lite producantur, licebit ei perſonam eorum excipere, ſi oſtenderit inimicitias inter illos poſteà emerſiſſe, ex quibus teſtes repelli leges præcipiunt. Ad dicta teſtium quod ſpectat, primùm teſtimonium ſingulare minùs probat.
y C.4.20.9. (y) Vnius enim teſtimonium nemo Iudicum in quâcunq; cauſa admittere debet, etiamſi præclaro Curiæ honore
z D.22.5.12. præfulgeat. (z) Vbi verò certus numerus teſtium non requiritur, duo ſufficiunt, pluralis enim locutio duorum numero contenta eſt. Et huiuſmodi teſtimonia minimè valent, cùm nec ratione, nec probatione aliâ confirmentur. Nam
a C 4.20.3. (a) Solam teſtatione prolatam, nec aliis adminiculis approbatam cauſam, nulli-
b N.90.2. us momenti eſſe certum eſt. Et (b) vana,

na, & veluti per transennam concepta testimonia, nullâ ratione fidem obtinent. Sed nec satis probant testimonia, quæ vel nimiùm consentiunt, vel nimiùm inter se differunt, vnde Iudex habet observare, (*c*) Vtrum vnum eundemq; & præmeditatum sermonem attulerint, an ad ea de quibus interrogatum est ex tempore verisimilia responderint. E contra, (*d*) Si qui planè contraria sibi ipsis, aut inter se pugnantia protulerint, eorum testimonia reiici debent. Quintò, ad faciendam fidem instrumenta adhibentur, (*e*) quæ fiunt, vt quod actũ est facilius probari possit, vnde (*f*) Eandem fidem obtinet fides Instrumentorum, quam depositiones testium, maximè si sint publica. Nam (*g*) Census, & monumenta publica potiora testibus esse, senatus censuit. Cæterùm Instrumentum debet esse Authenticum, nam (*h*) Qui convenitur non ex exemplo, sed ex authentico conveniendus est. Deindè errore vacare debet, nam (*i*) Veritas rerum erroribus gestorum non vitiatur, multò magis dolo, vndè (*k*) Calumniosam scripturam vim in Iudicio

c D.22.5.3.

d N90.3.

e D.22.4.2.

f C.4.21.15.

g 22.3.16

h D.22.4.2.

i D.1.18.6.

k D22.4.2.

Iudicio obtinere non convenit. Deinde varietas in instrumentis ipsis vim aufert. Ita, (l) Scripturæ diversæ fidem sibi invicem derogantes, ab vnâ eâdemq; parte prolatæ, nihil firmitatis habent.

(l) C. 4. 21. 14.

SECT. 7.

De Merito Causæ.

Meritum causæ, est, in quantum Iuri congruit, quod rectè æstimatur ex sententiâ Iuris, & ex Æquitate, sententia Iuris, est planus, & apertus sensus Iuris, prout in vniversum intelligitur, Æquitas, est Iuris ratio ad casus particulares, pro diversis circumstantijs accommodata. De merito causa male statuitur, cùm quis exemplo, aut privato affectu ducitur. Exemplum est quod in causa consimili semel fortassis obtinuit. Affectus privatus est qui ad privatum sui vel alterius commodum inclinatur.

TErtiò causæ meritum est perpendendum, idq; est quatenùs ad Iustitiam

ſtitiam accedit; quòd primùm ad expreſſam ſententiam iuris refertur, ad quam Iudices, maximè inferiores, reſpicere debent. (a) Etſi enim Iudices, de facto, prout ipſis religio ſuggerit, ſententiam proferre poſſunt, non tamen vt facti quæſtio eſt in poteſtate Iudicantis, ita Iuris autoritas eius voluntati mandatur, ſed autoritati legis reſeruatur. Et (b) Illud obſervare debet Iudex ne aliter Iudicet, quam legibus, aut moribus proditum eſt. Itaq; ſenſus verborum imprimis obſervandus eſt, quòd (c) In re dubiâ meliùs eſt verbis edicti ſervire; idq; verum, etiamſi rigorem continere videantur; ita Iuriſconſultus. (d) Perquàm durum eſt, inquit, ſed ita lex ſcripta eſt. Sed & cauſæ meritum etiam ad æquitatem referri poteſt, nam (e) Iudices, inquit Ariſtoteles, (præcipuè ii, penes quos aliquod iuris eſt arbitrium) id quod æquum ſibi videtur ſtatuere poſſunt, & quemadmodum Lesbii ſuam regulam, ita Ius ad factum, prout circumſtantiæ requirent, inflectere, ita etiam Iuriſconſultus, (f) Iudex æquitatem ante oculos habere debet

a D.4.1.79.

b I.4.17.1.

c D.14. 120.1.

d D.40.9.12.

e 5. Ethic.

f D.13.44

bet, Etsi (*g*) in quæstione de bono, & æquo, sæpè sub autoritate Iuris scientiæ pernicioſè erratur. Æquitatis autem est, primùm, defectum Iuris scripti ex certâ ratione supplere, ita Iurisconsultus, (*h*) Si quis vicinum impediat aggerem in agro suo reficere, qui factus vicino prodesse possit, permittenti non nocere, datur actio vtilis, quia hoc æquitas suggerit, etsi iure deficiamur. Secundò ad æquitatem pertinet, pro ratione legis, eius sententiam vltra verba extendere, aut intra verba restringere. Pro primo facit, quod (*i*) Non possunt omnes articuli sigillatim legibus comprehendi, sed cùm in aliquâ causa sententia earum manifesta est, is qui Iurisdictioni præest, ad similia procedere, atq; ita ius dicere debet. Nam, (*k*) quoties lege aliquid introductum est, bona occasio est, cætera, quæ tendunt ad eandem vtilitatem, vel interpretatione, vel certè Iurisdictione supplere. Pro posteriore, quòd æquitas scilicet restringat legem, Regula est, Cessante ratione, cessat lex. Ita cùm mulier infamis esset quæ intra annum luctûs nubit (*l*) propter

g D.45.1.9.

h D.39.3.2.

i D.1.3.12

k D.1.3.13.

l D.3.2.11.

pter turbationem sanguinis, ea quæ intra legitimum tempus partum ediderat, statim potuit se in nuptiis collocare, quia nulla sanguinis turbatio metuebatur. Tertiò, æquitatis est rigorem iuris mitigare. Ita Imperator, (*m*) Placuit in omnibus rebus præcipuam esse iustitiæ, æquitatisq; potiùs, quàm stricti iuris rationem. Et (*n*) Semper in dubiis benigniora sunt præferenda, & (*o*) In omnibus quidem, maximè tamen in iure, æquitas spectanda est. Ita de merito causæ rectè statuitur, secundum sententiam Iuris, & æquitatem: haud ita ab exemplo; quippe (*p*) Non exemplis, sed legibus iudicandum est. Et (*q*) præsidi provinciæ spectandum est, non quid Romæ fiat, sed quid fieri debeat. Pessimè verò statuitur à privato affectu, qui cùm nec à lege, nec ab exemplo procedat, ius novum dici potest, de quo Prætor decrevit. (*r*) Qui magistratum, potestatemvè habebit, si quid in aliquem novi iuris statuerit, ipse quandoq; adversario postulante, eodem iure vti debet, scilicet vt quod ipse in personâ alterius æquum crediderit,

m C.3.1.8.

n D.50.17.56.

o D.50.17.90.

p C.7.45 13.

q D.1.18.12.

r D.2.2.1.

rit, id in ipſius quoq; perſonâ valeſe patiatur,(ſ) quod edictum, inquit Vl-
ſD.2.2.1. pianus, ſummam æquitatem habet, ſine cuiuſquam iuſtâ indignatione; quis enim aſpernabitur idem ius ſibi dici, quod ipſe aliis dixit?

Hæc de rebus Iudicialibus earumq; requiſitis.

SECT. 8.

De *Actibus Iudicialibus*, & de *conventione Partium*.

Actus Iudiciales ſunt, qua à Iudice & litigantibus fiunt vt iudicium explicetur; & conſtant conventione Partium, diſceptatione, & deciſione litis: Conventio partium eſt actoris & rei ad forum Iudiciale deductio, qua Citatione, & compulſione paratur, Comparitione & Cautionis præſtatione impletur. Citatio eſt abſenti vt in ius veniat ex mandato Iudicis denunciatio. Compulſio eſt Contumacis, id eſt, eius qui comparêre nolit coertione aliquâ coactio. Comparitio eſt cùm actor

tor & Reus seipsos in Iudicio præsentes sistunt, vel Procuratores, qui pro ipsis interveniant, constituunt. Cautionis præstatio est, cùm litigantes datis fideiussoribus, vel aliâ idoneâ cautione se invicem securos faciunt, id quod in Iudicio statutum fuerit haud irritum fore.

POst personas & Res Iudiciales, superest videre qui sint Actus, vel quis sit ordo & modus procedendi; In quo primum est Conventio Partium, quarum præsentia omninò est necessaria, quòd (*a*) De vnoquoq; negotio præsentibus omnibus quos causa contingit iudicari oportet. Conveniendus autem est Reus foro suo, nam (*b*) Actor sequitur forum Rei, quod sortitur primùm à domicilio: sed & (*c*) Si quo constitit non Iure domicilii, sed tabernam, pergulã, Horreum, Armarium, vel officinam conduxit, ibiq; distraxit, egit, defendere se eo loci debet, deinde à contractu, & delicto. Nam (*d*) Si quis aliquid vnde obligatio oritur, certò loci egit, etsi ibi domicilium non habet ibi debet se

a D.42.1.47.

b C.3.19.3.

c D.5.1.19.

d D.5.1.19.

defendere, quod etiam ad delicta ex-
e D.5.1.20. tenditur, quod (*e*) vbicunq; aliquis ob-
ligatur ibi contrahi videtur. Vt verò
conveniant partes, vocando in Ius sive
Edicto iudicis, & Compulsione effici-
f D.2.4.1. tur. (*f*) In ius vocare est iuris experi-
g I 4.16.3. endi causâ vocare, & (*g*) omnium ac-
tionum instituendarum principium est
in ius vocatio. Vtiq; enim imprimis
adversarius in ius vocandus est, id est,
ad eum vocandus, qui Ius dicturus est.
Magistratûs verò nomine denuntiatio
fit tribus edictis, deinde edicto Perem-
b D.5.1.68. ptorio. Nam (*h*) ad Peremptorium E-
dictum hoc ordine venitur, vt primò
quis petat post absentiam Adversarii,
i D.5.1.69. Edictum primum, mox alterum (*i*) per
intervallum, non minus decem dierum,
k D.5.1.70. (*k*) & tertium, quibus propositis, tunc
Peremptorium impetret, quod inde
hoc nomen sumit, quòd perimat dis-
ceptationem, hoc est. non patiatur ad-
l D.5.1.72. versarium tergiversari. Et (*l*) nonnun-
quam hoc Edictum datur post vnum
vel alterum, nonnunquam statim, quod
m D.5.1.71. appellatur vnum pro omnibus. Et (*m*) in
edicto Peremptorio comminatur is qui

Edictum

Edictum dedit etiam absente diversâ Parte cogniturum se & pronuntiaturum. In ius autem Vocatio fieri debet legitimo tempore; nam iure constitutum est, (*n*) ne quis Messium, Vindemiarumq; tempore adversarium cogat ad iudicium venire, quia occupati circa rem rusticam in forum compellendi non sunt. Sed & (*o*) qui statim in Ius rapi nolit de se sistendo in Iudicio cavere potest, Nam non quælibet iniuria est duci in ius eum qui satis idoneum fideiussorem dedit. (*p*) Fideiussor autem iudicio sistendi datus pro rei qualitate locuples dari debet; & fideiussor locuples videtur dari non tantùm ex facultatibus, sed etiam ex conveniendi facilitate. (*r*) Contumax est, qui tribus edictis propositis, vel vno pro tribus quod Peremptorium dicitur, præsentiam sui facere contemnit. Compellitur verò quis ad comparendum, contumaciam eius plectendo; quod fit multis modis; & primò (*s*) Cum dies Edicti Peremptorii supervenerit, absens citatur, & si non responderit, agetur causa & pronunciabitur. Quòd (*t*) si

n D.2.12.

o D.2.8.5.

p D.2.8.2.

r D.42.1.53.

s D.5.1.73.

t D.5.1.73.

is qui Edictum Peremptorium impetraverit abſit die cognitionis, is verò adſit adverſus quem impetratum eſt, circumducendum eſt Edictum Peremptorium. (*u*) Pœnam autem contumacis non patitur, quem adverſa valetudo vel maioris cauſæ Occupatio defendit. Comparitio habetur, cum quis ſeipſum ſiſtit, vel procuratorem ad lites pro ſe conſtituit, quanquam (*x*) qui ad litem ſuſcipiendam procuratorem dedit, cauſæ ſuæ adeſſe non prohibetur. Et (*y*) Procurator ſub conditione, & ex die & vſq; ad diem dari poteſt, & (*z*) ante litem conteſtatam libera poteſtas eſt, vel mutandi Procuratoris, vel ipſi domino iudicium accipiendi, Poſt litem autem conteſtatam non niſi cauſa prius cognitâ. Sed & plures Procuratores quis conſtituere poteſt. (*a*) Qui verò dedit diverſis temporibus procuratores duos, poſteriorem dando priorem prohibuiſſe videtur, Et (*b*) pluribus Procuratoribus in ſolidum ſimul datis occupantis melior eſt conditio, vt poſterior non ſit in eo quod prior petit Procurator. Poſtquam partes

u D.42.1.53.

x D.3.3.69.

y D.3.3.3.

z D.3.3.16.

a D.3.3.31.

b D.3.3.32.

tes in Iudicio comparuerunt, ne Iudicium sit abusorium, vtrinq; Cautio interponi debet, ab Actore scilicet de lite prosequendâ, & de expensas solvendo, Ita Imperator. (*c*) Non aliter libelli reis porrigantur, nisi actor apud actorum publicorum monumenta fide dignum fideiussorem præbeat, quòd & ad terminum vsq; litis assidebit, & actionem vel per se vel per legitimum procuratorem expediet, Et si iniustè litem moviſſe ostendatur, sumptuum & expensarum nomine decimam eius quantitatis partem quæ libello comprehenditur reo restituet. A reo verò Cautio præstari debet de Iudicato solvendo, vel de in iudicio vsq; ad finem litis permanendo. (*d*) Iudicatum solui expeditam habet quantitatem: in tantum enim committitur, in quantum Iudex pronunciaverit. (*e*) Hodie verò, inquit Imperator, Si quis conveniatur, satisdationem pro litis æstimatione dare non compellitur, sed pro suâ tantum personâ quòd in iudicio permaneat vsq; ad terminum litis. (*f*) Sciendum est autem possessores immobilium re-

c N.112.2.

d D.46.7.9.

e I.4.11.2.

f D.2.8.15.

g D.2.8.10. rum satisdare non compelli, & (g) si calamitas fideiussoribus insignis, vel magna inopia accidit, causa cognitâ ex integro satisdandum erit. Satisdatio verò est non solum fideiussoria, sed & Iuratoria, & Promissoria. (h) Satisdatur enim cùm committitur alicuius promissioni cum iureiurando, quam iuratoriam cautionem vocant. Sed & (i) Satisdationis appellatione etiam repromissio continetur, quâ contentus fuit is cui satisdatio debebatur.

ib l.4.11.2.

D.50.16.61.

SECT. 9.

De Disceptatione causæ.

Disceptatio est eorum quæ vtrinq; ad causam conducunt explicatio, quæ declaratione Actoris, Defensione Rei, Probatione, & Refutatione hinc inde continetur. Declaratio Actoris est descriptio causæ quam intentat. Defensio Rei est eorum quibus se tuetur Enarratio. Probatio est eorum quæ declarantur confirmatio, quæ Responsione Rei, Productione, Examinatione, & publicatione testium, & exhibitione

tione instrumentorum perficitur. Refutatio est Confirmatio iuris quo Reus nititur, & probationum Actoris infirmatio, quæ itidem agentis Responsione, aduersis testibus, & instrumentis contrarijs expeditur.

POstquam partes in iudicio conuenerunt, ad disceptationem causæ proceditur, In quâ primum vt constet inter Partes, & innotescat Iudici quid petitũ sit, (*a*) actio edi solebat? (*b*) Edere autem erat in libello complecti, & copiam describendi facere; nam æquissimum videtur eum qui acturus est Actionem edere, vt proinde sciat Reus vtrum cedere an contendere vltra debebeat, Et, si contendendum putet, veniat instructus ad agendum causa cognita qua conuenitur. Deinde, cum editur libellus, statutum est ut (*c*) citatus viginti dierum spatium habeat, vt siue Iudicium recusare, siue debitum agnoscere, & amicè cum aduersario suo transigere voluerit, eius agendi licentiam habeat. Si Reus vlterius contendere velit, fit litis contestatio, quæ constat

a D. 2, 13 3. 1.
b D. 2, 1. 1.
c N. 53. 3.

affirmatione vnius, & contradictione alterius litigantis, ex quâ Cauſa in iudicium, vel ad cognitionem Iudicis deducitur, nam(*d*) Res in iudicium deducta non videtur, ſi tantum poſtulatio ſimplex celebrata ſit, vel actionis ſpecies ante Iudicem Reo cognita. Inter actionem enim editam & litem conteſtatam multum intereſt. Lis enim conteſtata videtur, cùm Iudex per narrationem negotii cauſam audire cæperit. Et (*e*) non ſolet deterior eſſe conditio eorum qui litem conteſtati ſunt, quam ſi non, ſed plerunq; melior, deinde, lite Conteſtatâ Iuramentum calumniæ vtrinq; præſtari debet. Ita imperator, (*f*) Sancimus in omnibus litibus non aliter neq; Actorem, neq; fugientem in primordio litis exercere certamina, niſi poſt narrationem & Reſponſionem principales perſonæ ſubeant Iuramentum; & Actor quidem iuret, non Calumniandi animo Litem ſe mouiſſe, ſed exiſtimando bonam habere cauſam, & Reus non aliter ſuis allegationibus vtatur niſi prius & ipſe iurauerit quod putans ſe bonâ inſtantia

d C.3.9.1.

e D.50.17.86.

f C.2.59.2.

ſtantiâ vti ad reluctandum pervenerit (*g*) ſi quis verò litigantium huiuſmodi Iuramentum præſtare noluerit, Actor quidem amiſſionem actionis, Reus vero condemnationem ſuſtineat. Iuramento Calumniæ hinc inde præſtito, ad probandum proceditur; (*h*) Actori verò incumbit probatio, ei ſcilicet qui dicit, non qui negat. (*i*) Licentia tamen conceditur ei cui onus probationis incumbit, Aduerſario ſuo de rei veritate iuſiurandum inferre, vt iudex iuramenti fidem ſequutus ſententiam ſuam formare poſſit. Nam (*k*) cum difficilis ſit probatio, voluit prætor aſtringere eum qui conuenitur, ex ſuâ in iudicio reſponſione, vt vel confitendo vel mentiendo ſe oneret. Alterius vero confeſſio alteri non nocet, vnde (*l*) Procuratorem fateri non ſufficit, & (*m*) Alius pro alio non debet reſpondere cogi, de ſe enim debet quiſq; in iudicio interrogari. Et (*n*) licet Reſpondenti pœnitere, ſi quis poſtea plenius inſtructus inſtrumentis, vel epiſtolis amicorum de iure ſuo edoctus fuerit. Cum verò confeſſio aduerſarii Actorem

g N.124.1.

h D.22.3.21.

i D.22.3.35.

k D.11.1.2.

l D.42.2.6.

m D.11.1.9.

n D.11.1.11.

Actorem non releuat, intentionem per teſtes & inſtrumenta probare poteſt,
o C.3.11.1. & (o) Iudex perſonarum vel inſtrumentorum gratiâ dilationem dare rerum neceſſitate cogitur, dilationes vero ſecundum locorum diſtantiam moderandæ ſunt; itaq; (p) Si ex eâdem prouinciâ vbi lis agitur, vel perſonæ vel inſtrumenta poſcantur, non amplius quam
p C.3.11.1. tres menſes indulgentur, ſi vero ex continentibus prouinciis ſex menſes cuſtodiri iuſtitiæ eſt. In tranſmarinâ dilatione nouem menſes computari oportet. Et (q) Iudices non ſibi conceſ-
q C.3.11.1. ſum intelligant dandæ dilationis arbitrium, ſed eandem dilationem, ſi rerum vrgentiſſima ratio flagitauerit, & neceſſitas deſideratæ inſtructionis exegerit, non facile amplius quam ſemel, nec vllâ trahendi arte ſciant eſſe tribuendam. Intra dilationem ad probandum teſtes volentes recipiendi, inuiti compellendi ſunt, ita enim de volentibus
r D.22.5.22. præcipitur, (r) Curet Magiſtratus cuiuſq; loci teſtari volentibus, & ſeipſos, & alios teſtes & ſignatores præbere, quo facilius negotia explicentur, et probatio

probatio rerum ſalua ſit. De inuitis compellendis, (*ſ*) Conſtitutio iubet in iudiciis vnũquemq; cogi teſtimonium perhibere de iis quæ nouit, cum ſacramenti præſtatione, vel iurare ſe nihil compertum habere. (*t*) Teſtes tamen non temere euocandi ſunt a ſignis, vel muneribus, perhibendi teſtimonii cauſa. Quinetiam (*u*) in exhibitione teſtium talis debet eſſe Cautio iudicantis, vt iis venturis ad iudicium ab his per quos fuerunt poſtulati ſumptus competentes dentur, Et (*x*) Conſtitutionibus principum licentia producendi teſtes, ad ſufficientem numerum coarctatur, vt Iudices moderentur, & eum ſolum numerum quem neceſſarium putauerint euocari patiantur, ne effrænatâ poteſtate ad vexandos homines ſuperflua multitudo teſtium protrahatur. Teſtes verò quicunq; in præſentia aduerſarii admitti & iuramento onerari debent, (*y*) Si quis teſtes apud Iudicem producere voluerit, & eorum teſtimonia publicare, Aduerſarius moneatur, vt eo præſente Iudex atteſtationes recipiat. Quod ſi venire

ſ C.4.20.16.

t D.22.5.3.

u C.4.20.11.

x D.22.5.1.

y C.4.20.2.

venire noluerit, etiam eo abſente atteſtationes recipiat, & perindè valebunt at ſi eo præſente receptæ fuiſſent.

z C.4.20.9. Teſtes verò, (z) Iuriſiurandi religione, priuſquam perhibeant teſtimonium, arctari præcepit Conſtantinus. Deniq; in examinatione teſtium,& vox, & vultus obſeruari debent; nam (a) plurimum in excutiendâ veritate etiam vox ipſa & cognitionis ſubtilis diligentia affert. Nam & ex ſermone, & ex eo quâ quis conſtantiâ, quâ trepidatione quid dixerit, quædam ad illuminandam veritatem emergunt. Vnde Imperator Hadrianus reſcripſit, (b) Teſtibus ſe, non teſtimoniis crediturum. Ad probandam intentionem ſuam per inſtrumenta, non ſolum quæ in ipſorum poteſtate ſunt proferre poſſunt, ſed & ea quæ penes alios ſunt edi poſtulare. Etenim (c) Omnibus poſtulantibus & iurantibus ſe non Calumniæ cauſa petere, rationes quæ ad ſe pertinent Prætor edi iubet, Nec priuata modò ſed etiam publica, quippe (d) is apud quem res agitur mandabit acta publica exhiberi inſpicienda ad

a D.48.18.10.

b D.22.5.3.

c D.2.13 9.

d C.2.1.2.

inueſti-

inuestigandam veritatis fidem: sed non ea quæ ad aduersarium pertinent, quod (*e*) neq; iuris, neq; æquitatis ratio permittat vt aliorum instrumentorum inspiciendorum potestas fiat. Actore enim non probante qui conuenitur etsi nihil ipse præstet obtinebit. *e* C.2.1.4.

Deniq; eodem modo quo in probando actor, in refutando procedit Reus. (*g*) Nam in exceptionibus dicendum est Reum partibus Actoris fungi, vnde (*h*) qui excipit probare debet quod excipitur, &(*i*) Non debet Actori licere quod Reo non Permittitur. *g* D.22.3.19. *h* D.22.3.9. *i* D.50.17.41.

SECT. 10.

De Decisione Litis.

Decisio litis est causæ controversæ a Iudice terminatio, quæ procedit prolatione sententiæ & demandatione sententiæ executioni. Profertur sententia cùm Iudex de eo quod compertum habet pronuntiat, absoluendo scilicet vel condemnando. Demandatur sententia executioni cùm Iudex id de

quo

quo pronuntiauit vigore alicuius cõertionis effectum sortiri facit. Impeditur autem decisio litis, Appellatione & Querelâ Nullitatis. Appellatio est cum quis contra prolatam sententiam ad Iudicem superiorem pronocat. Querela Nullitatis est cùm impugnatur sententia eo quod nulliter lata, expresso iuris errore, vel omissis in ordine iudiciario necessariò requisitis, effectum nullum sortiri debeat.

CVm de causa inter partes plenè disceptatur, Iudex ad sententiam proferendam procedit, a quo quædam in ipsa sententiâ, quædam in modo proferendi sunt obseruanda. In ipsa sententiâ, 1° vt sit conformis libello, quia (*a*) vltra id quod in Iudicium deductum est, potestas Iudicis excedere non potest. 2° Vt probationibus fundetur, nam (*b*) præses prouinciæ id sequi debet quod conuenit ex fide eorum quæ probabuntur. 3°. Vt sit de re certâ, quòd (*c*) curare debet Iudex vt omninò quantum ei possibile est certæ pecuniæ

a D.10 3 18.

b D.1.18 6.

c l.4.6.32.

pecuniæ vel rei ſententiam ferat, etiamſi de incertâ quantitate apud eum actum ſit. 4°. Quòd ſit abſoluta, quia (*d*) ſub conditione ſententia dicenda non eſt. 5°. Vt condemnationem, vel abſolutionem contineat. Nam (*e*) Definitiua ſententia quæ abſolutionem vel condemnationem non continet, pro iuſtâ non habetur. In modo ferendæ ſententiæ requiritur. 1°. Vt cùm ſint plures iudices, omnes præſentes ſint, & maior pars conſentiat. Nam (*f*) tunc vniverſi iudices iudicare intelliguntur, cùm omnes adſunt. (*g*) Duo autem ex tribus iudicibus vno abſente iudicare non poſſunt, quippe omnes iudicare iuſſi ſunt, ſed ſi adſit & contra ſentiat, ſtatur duorum ſententiæ. (*h*) Inter pares verò numero iudices, quod pro Reo ſtatutum eſt obtinet, & ſi in diverſis ſummis condemnent, minima eſt ſpectanda. 2°. In præſentiâ partium ſententia ferri debet, nam (*i*) ea quæ ſtatuuntur adverſus abſentes non per contumaciam denuntiationibus ex more conventos, iudicatæ rei firmitatem non obtinent. 3°. Vt cum maturâ deliberatione

d D.49.4.1.

e C.7 45.3.

f D 42.1.37.

g D.42.1.39.

h D.42.1.38.

i C. 7.43.7.

tione proferatur. (*k*) Iudices enim non ſubitas ſed habitas deliberatione poſt negotium ſententias ponderatas ſibi ante forment, ſcriptaſq; ex libello partibus legant. Principalem deinde cauſam ſequitur cauſa expenſarum. Etenim (*l*) cùm Lis fuerit deciſa, ſciant omnes Iudices victum in expenſarum cauſa victori eſſe condemnandum, quantum pro ſolitis litium expenſis iuraverit. Sententia lata poſt iuſtum tempus executioni eſt demandanda. (*m*) Executio autem fit, cùm poſt ſententiam inter partes (auditâ omni & diſcuſſa lite) prolatam, rei iudicatæ vigor ad effectum perducitur, Cuiuſmodi Executio ab iis fieri debet qui poteſtatem habent, Ita (*n*) Magiſtratus Populi Romani iudicum à ſe datorum ſententias exequuntur, & (*o*) ſententiam Romæ dictam, etiam in provinciis poſſunt præſides, ſi hoc iuſſi fuerint, ad finem perſequi. Tempus vero intra quod ſententia effectum ſortiri, ac executioni demandari debet, a Iudice ſtatuitur. Nam (*p*) qui pro tribunali cognoſcit, non ſemper tempus iudicati ſervat, ſed non-

k C.7.44.2.

l C.3.1.13.

m C 7.53.8.

n D.42.1.15.

o C.42.1.15.

p D.42.1.2.

nonnunquam arctat, nonnunquam prorogat, pro causæ qualitate & quantitate, vel personarum obsequio, vel contumaciâ. Executionem sententiæ impedit Appellatio. Estq; (*q*) Appellandi vsus & frequens & necessarius, quippe cum iniquitatem iudicantium vel imperitiam corrigat. Et omnibus permittitur contra quos profertur sententia, nam (*l*) si quis prouocatione interpositâ suspecti iudicis velit prolatam euitare sententiã, in hâc voce liberam habet potestatem, sed & (*m*) alio cõdemnato, is cuius interest, appellare potest (*n*) Eius vero qui per contumaciam absens, cum ad agendum vocatus esset, cõdẽnatus est negotio prius perscrutato, Appellatio recipi non potest; (*o*) Nec argumentis conuictus, testibus superatus, voce etiam propriâ confessus, auditur Appellans. Sed & (*p*) Si quis ante sententiam professus fuerit se a Iudice non prouocaturum, indubitatè prouocandi auxilium perdidit, sicut & is qui postea sententiæ acquieuit. Ita imperator, (*q*) Ab eo iudicato recedi nõ potest; quod vobis absentibus, ignorantibus,

q D.49.1.1.

l C.7.62.30.

m C.7.62.41.

n C.7.65.1.

o C.7.65.2.

p D.49.2.1.

q C.7.43.3.

& indefensis prolatum esse dicitis, si vbi primùm cognouistis, non illicò querelã detulistis. Sententia enim quæ ita prolata est firmitatem non habebit, si ei non sit commodatus assensus. Deinde ab inferiore iudice ad superiorem
r N.23.4. est appellandum, cum (r) non oporteat ad pares iudices appellationes referri, sed à minore iudicio ad maius tribunal ascendere; nec per saltum licet ap-
ſ D.49.1.21. pellare, quare (ſ) Appellationes quæ rectà ad principem factę sunt, omissis his ad quos debuerunt fieri, eximio ordine, ad præsides remitti debent.
t D.49.2.1. At (t) Frustra est admonere à principe appellare fas non esse, cùm ipse sit qui
u D.49.2.1. prouocatur; Cùm etiam (u) interdum ita solet Imperator iudicem dare, ne
x C.7.62.20. liceat ab eo prouocare. Præterea (x) & in maioribus, & in minoribus negotiis appellandi facultas est, sed non ab interlocutoriâ sententia, quòd (y) non nisi auditâ omni causa atq; discussa, post
y C.7.62.6. sententiam dictam appellare conue-
z D.42.5.7. nit, sed & (z) si res dilationem non recipiat, non permittitur appellare, veluti, ne frumentum in vsum militum

in

in annonæ subsidia contrahatur, Et (a) ab executione sententiæ non licet appellare, Quin & (b) si quis in quâcunq; lite iterum prouocauerit, non licet ei tertiò in eâdem lite super iisdem capitulis provocatione vti. (d) Illi qui appellare velit, decem dies ad appellandum constituuntur, & decem dierum spacium à recitatione sententiæ numerandum est. Sed appellare licet vel ipso die inter acta viuâ voce, vel posteà infra legitimum tempus dando libellos appellatorios. Et (f) libelli appellatorii ita sunt concipiendi, vt scriptum habeant, & quis appellet, & aduersus quem; & à quâ sententiâ. (g) Appellatione interpositâ, siue ea recepta sit, siue non, medio tempore nihil innouari debet, Receptâ appellatione tam diu nihil erit innouandũ, quam diu de appellatione fuerit pronuntiatum. (h) Appellatione interpositâ in eo statu omnia quo tempore pronuntiationis fuerunt esse debent. (i) si quid in agendo negotio minus se allegasse litigator crediderit, quod in iudicio acto fuit omissum apud eum qui de appellatio-

a D.17.1.4.
b C.7.70.1.
d N.23.1.
e D.49.1.5.
f D.49.1.1.
g D.49.7.1.
h C.7.62.3.
i C.7.62.6.

k C.7 63.4. ne cognoſcit perſequatur. Sed & (k) ſi probationes illo quidem tempore defuerunt, verùm apud ſacros cognitores ſine procraſtinatione probari poterant, id quoq; eos admittere licet, quo exercitatis iam negotiis pleniore veritatis lumine ſubveniatur. (l) Ne vero temerè ac paſſim omnibus provocandi facultas præbeatur, qui malam litem fuerit perſecutus, pœnam à competenti Iudice ſuſtinere debet.

l C.7.62.6.

Secundo effectus ſententiæ tollitur querelâ Nullitatis, eſtq; Nullitas ſentẽtiæ vitium, ex quo ab initio irritũ cenſetur, nec appellatione opus habet, ſed declarato vitio nulla pronũtiatur. Eiuſmodi vitiũ eſt, cum ſententia continet expreſſum iuris errorem. Vnde (m) Non iure profertur ſententia, ſi ſpecialiter contra leges vel conſtitutiones fuerit prolata, & ſi quis ex hâc ſententiâ appellauerit, & præſcriptione ſummotus ſit, minime confirmatur ex hâc præſcriptione ſententia, ſed poteſt cauſa ab initio agitari, Nam etſi ſententia contra ius litigatoris appellatione reformari debet, contra ius conſtitutionis

m D. 42.1.19.

lata

lata eâ opus non habet. Quia (*n*) Cum contra ſacras Conſtitutiones iudicatur, appellationis neceſſitas remittitur. Contra Conſtitutiones autem iudicatur, cùm de iure Conſtitutionis, non de Iure Litigatoris, pronunciatur. Vt (*o*) ſi Iudex, volenti ſe à Curâ muneris vel tutelæ, ratione Liberorum, vel Ætatis, aut Priuilegii excuſari, dixerit neq; Filios, neq; Ætatem, aut priuilegium vllum ad muneris vel Tutelæ excuſationem prodeſſe, de iure conſtituto pronunciaſſe intelligitur: Quod ſi de iure ſuo probantem admiſerit, ſed idcricò contra eum ſententiam dixerit, quòd negauerit eum de Ætate, aut de numero Liberorum probâſſe, de Iure Litigatoris pronunciavit: quo Caſu Appellatio eſt neceſſaria. Multo magis, (*p*) Impoſſibile præceptum Iudicis, aut cui pareri per rerum naturam non poteſt, nullius eſt momenti. Item, (*q*) Si calculi error ſit in ſententiâ, appellare neceſſe non eſt, & citra provocationem corrigitur. Deniq; (*r*) Prolata ſententia contra ſolitum Iudiciorum ordinem, autoritatem rei iudicatæ non ob-

n D.49.8.1.

o D.49.8.1.

p D.49.8.2.

q D.49.8.1.

r C.7.45.4.

tinet. Nam (*s*) non vox omnis Iudicis iudicati continet autoritatem, cùm potestatem sententiæ certis finibus concludi constitutum sit. Et (*t*) Condemnatum accipere debemus eum qui ritè condemnatus est.

(*s*) C.7.45.7.

(*t*) C.42.1.4.

PARS

PARS SEXTA.

SECT. I.

De Iudicio Priuato.

IVdicium priuatum est in quo Actio priuata processu communi & coertione leuiore expeditur, Actio priuata est quæ pro Iure aliquo priuato competit, eaq; & de causâ graviori intentatur, in quâ magis præiudicium, vel de causa leviori in quâ minus præiudicium vertitur. Processus communis est qui secundum ordinem vsitatum exercetur, isq; vel Plenarius, quo plus deliberationis permittitur, & solennitas maior adhibetur, vel Summarius, in quo dilationes quantum fieri potest, amputantur, & actus merè solennes omittuntur.

Coertio leuior est quæ ad bona extenditur, vt Captio Pignoris quâ certum quid apprehenditur, & detinetur, vel Missio in bona, quâ aduersarius in possessione rei certæ, vel quorumcunq; bonorum constituitur, donec decreto Iudicis obtemperatum fuerit. Estq; Iudicium privatum vel statûs, vel Possessionis, vel obligationis Privatæ.

IVdicia privata sunt quæ de Actionibus privatis (id est) quæ hominibus singulis contra singulos competunt, instituuntur, & huiusmodi Actiones sunt vel maioris præiudicii, de quibus ipsi magistratus vel Iudices ordinarii, (a) ex officio suo debent cognoscere, vel leviores præiudicii, (b) in quibus, iis, alios Iudices dandi licentia est permissa. Nam (c) quædam sunt negotia, in quibus superfluum est moderatorem expectare prouinciæ, ideoq; Pedaneos Iudices, hoc est qui negotia humiliora disceptant, constituendi, Præsides habent facultatem. Deinde in Iudiciis priuatis & plenariè & summariè proceditur, vt

a C.3.3.2.
b C.3.3.3.
c C.3.3.5.

vt plurimum, & in gravioribus causis, plenariè, vnde Imperator, (*d*) Iudices oportet rei Qualitatem plenariâ inquisitione discutere, & tunc vtramq; partem sæpiùs interrogare, numquid novi addere desideret, cùm hoc ipsum ad alterutram partem proficiat, siue definienda causa per Iudicem, siue ad maiorem potestatem referenda sit. In Processu verò plenario, omnes Actus & termini Iudiciales obseruantur, vt in initio non solùm Citatio, sed etiam libelli oblatio, & Litis contestatio, in Progressu non modò dilatio ad probandum, sed & terminus ad proponendum omnia, & ad Concludendum ante sententiæ prolationem adhibeantur, In nonnullis tamen, in levioribus scilicet quæ moram non ferunt, (*e*) Iudex summatim cognoscere debet, id est, actus solùm substantiales permittere, quales sunt Citatio, Probatio & sententiæ pronunciatio, absq; formali libelli oblatione, & Litis contestatione, & sine termino ad proponendum omnia & ad Concludendum. Deniq; in Iudiciis privatis Coertio levior vt plurimùm exercetur

d C.3.1.9.

e D.10.4.5.

ercetur, quâ quis in bonis, quòd mandato vel decreto Iudicis non obtemperarit, plectitur; ita ob contumaciam in
e D.2.5.2. non comparendo. *(e)* Si quis in ius vocatus non ierit, ex causa à competente Iudice mulctâ pro Iurisdictione Iu-
f D.2.5.19. dicis damnari potest. Sed &*(f)* si latitet & non defendatur, mitti potest adversarius in possessionem bonorum eius, vt
g N.53. 4. habeat scil: *(g)* Secundum mensuram declarati debiti, ex primo (quod aiunt) decreto debiti conservandi causa. Deinde vt si statuto vlteriùs tempore non compareat, autoritate Iudicis ex secun-
b D 42.4 7. do decreto *(h)* possideri, vendiq; iu-
i D.42. 4.7. beantur. *(i)* Latitare autem est turpis occultatio sui: sive Latitare est cum tractu aliquo latere, & copiam sui in Publico non facere. Et siue quis eodem loci agat, siue alio, siue peregrè, si occursum debitoris evitet, latitare videtur. Ita etiam vt sententiæ Iudicum executioni demandentur, Iudices primò res
k D.42.1.15. mobiles, & animales pignori capi iubent, mox distrahi, quæ si non suffecerint, etiam res soli pignori capi, & distrahi iubent. Et si neq; quæ soli sunt

sufficiunt

ufficiunt, tunc pervenitur ad iura. *l)* Pignorum autem gratiâ, aliquid quod ad culturam agri pertinet auferre non convenit. *l)* C. 8. 17. 7. & 8.

SECT. 2.

De Iudicio Statûs privati: & de Iudicio Libertatis.

Iudicium Statûs est in quo de statu alicuius controvertitur; In specie Iudicium statûs est vel Libertatis, vel Civitatis, vel Familiæ.

Iudicium Libertatis est quo quæritur quis liber sit necne, cùm quis ex servitute in Libertatem proclamat, vel ex libertate in servitutem petitur.

IN iudiciis privatis primùm occurrit Iudicium Statûs, de quo aliquando principalitèr controvertitur, aliquando incidentèr, vt quæstio Statûs quæstioni alteri præiudicium afferat. Et primùm ad tuendum statum in genere iudicium institui potest, ex L. diffamari. C. de Ingenuis, quâ rescripsit Imperator

C.7.14.5. Imperator. (*a*) Cùm Præses à diffamato de ſtatu interpellatus, adverſam partem vocaſſet, vt Contradictionem faceret, ſi defenſionibus ſuis confideret, & conſtaret Præſidem commotum allegationibus diffamati ſententiam dediſſe, ne de cætero inquietudinem ſuſtineret, vt ſi adhuc adverſa pars perſeveret, in eâdem obſtinatione, aditus Præſes Provinciæ eum ab Iniuriâ temperare præcipiat. In quo Iudicio ad inſtantiam eius cui Quæſtio movetur, is qui Quæſtionem mouet in Ius vocatur &, ſi non probet quod intendit, ſilentium ei imponitur, & niſi obtemperet vlterior pœna.

Circa libertatem vtrinq; inſtitui poteſt Iudicium Libertatis, quod & (*b*) Liberale Iudicium appellatur. Et (*c*) ſi quis ex ſervitute in Libertatem proclamet, Petitoris partes ſuſtinet, ſi verò ex Libertate in ſervitutem petatur, is partes Actoris ſuſtinet qui ſervum ſuum dicit. (*d*) Si ex poſſeſſione ſervitutis in Libertatem quis proclamet, ibi agi oportet Statûs Cauſa, vbi domicilium conſtitutum habet is qui

b D 40.12.7.
c D.40.12.7.
d C.3.22.6.

ſe

se dominum dicit. Sed & hoc iudicio, propter ingratitudinem, manumissus in servitutem revocari potest, vt, (*e*) Si manumissor qui est æqualis patri, à liberto aliquid patiatur malignum, iniurias forsitan asperas aut indecentes, tum si quid eorum legitimis probationibus passum se convicerit is qui libertatem dedit, Libertus in priorem statum est restituendus. (*e*) N. 78. 2.

SECT. 3.

De Iudicio Civitatis.

Iudicium Civitatis est in quo quæritur quis Civis sit necne, vtpote cùm qui peregrinus habetur contendit se esse Civem, Vel ei qui se pro Cive gerit de Peregrinitate excipitur.

DE Iure Civitatis agitur principaliter rarius, quia aliorum vix interest, aliquando tamen, vt appareret, ex celebri oratione Ciceronis pro Archiâ Poeta; incidentèr verò sæpe, nimirum cum de iis primariò contenditur, quæ ad cives duntaxat

at ſpectant, vt de Iure teſtandi, hæreditates percipiendi, & ſimilibus. (a) De eius verò Conditione qui quinquennium ante mortem vt Civis Romanus vixit, quæri non debet. (b) Et cum quæritur quis civis vel Municeps ſit necne, ex ipſis rebus probationes ſumi oportet, nam ſola nominis ſimilitudo ad confirmandam cuiuſq; originem ſatis non eſt.

a D.40.15.1.

b D.5.1.38.

SECT. 4.

De Judicio Familiæ.

Iudicium Familiæ eſt in quo quæritur de Poteſtate, vel de Iure quod quis habet in familiâ, vt primò cùm quæritur quis in alienâ poteſtate ſit necne, deinde cum agitur de poteſtate in alios, vt ad matrimonium contrahendum, Ad vxorem recuperandam, ad matrimonium diminuendum. Item ad Liberos alendos, ad Liberos recuperandos, ad Liberos illegitimos excludendos. Deniq; cum quæritur de poteſtate Tutoris, cauſâ nullitatis tutelæ, vel excuſationis à tutelâ, vel amotionis à tutelâ.

Cum

CVm multiplex sit ius familiæ, multiplex etiam de eo iure solet esse Iudicium; & Primò cùm quæritur quis in potestate patris sit necne, si ab alio detinetur, (*a*) Pater qui in suâ potestate esse dicit, ad Interdictum de filio ducendo ire debet, si à nullo detinetur (*b*) cessat hoc Iudicium, sed succedit notio Prætoris, & apud eum disceptetur vtrum quis in potestate sit, an non sit. Secundò circa Matrimonium, 1. Ad matrimonium contrahendum competebat Actio ex Sponso; olim enim, vti tradit Servius apud (*c*) A. Gellium, qui vxorem ducturus erat, ab eo vndè ducenda erat stipulabatur, eam in matrimonium ductam iri; qui daturus erat, itidem spondebat se daturum. Is contractus stipulationum sponsionumq; dicebatur Sponsalia, & si post eas stipulationes vxor non dabatur, aut non ducebatur, qui stipulabatur ex sponsu agebat, Iudex quamobrem data acceptavè vxor non esset, quærebat, si nihil iustæ causæ videbatur, lite n pecuniâ æstimabat quantiq; interfuerit eam vxorem

a D. 43. 29. 4.

b D. 43. 29. 3.

c 4. 4.

orem accipi aut dari, eum qui ſpoſponderat aut qui ſtipulatus erat condemnabat. Secundò agitur ad contractum
d D.25.4.3. matrimonium probandum, cùm (*d*) An aliqua vxor fuerit necnè diſceptatur, in quo iudicio probationes non ſòlum ab inſtrumentis pendent, cum (*e*) neq; ſi-
e C.5.4.13. ne nuptiis inſtrumenta facta ad probationem matrimonii ſunt idonea, diuerſum veritate continente, neq; iure contractũ matrimonium non interpoſitis inſtrumentis irritum eſt, cùm omiſſa quoquè ſcripturâ cætera nuptiarum indicia non ſint irrita; Tertiò etiam
f D.43.29.2. agitur ad vxorem reſtituendam, (*f*) Interdicto de vxore exhibendâ & ducendâ, quo etiam Pater qui filiam in poteſtate habet rectè convenitur, Quod
g D.49.15.8. ſi ipſa ad maritum redire noluerat, (*g*) nullâ cauſa probabili interveniente,
h C.5.17.8. pœnis diſſidii coerceetur, id eſt (*h*) amittet dotem & lucra nuptialia, nec intra quinquennium alteri nubet. Deniq; etiam ex cauſa divortii agitur ad matrimonium dirimendum, Iuſta
i C.5.17.8. autem cauſa divortij eſt, (*i*) Si mulier maritum ſuum adulterum, homicidam, veneficum, vel contra imperi-

um

um aliquid molientem invenerit, vel si ad contemptum sui domûsuè suæ, ipsâ inspiciente cum impudicis mulieribus cœtum ineuntem, si suæ vitæ veneno, aut gladio, aut alio simili modo insidiantem, si verberibus, quæ ingenuis aliena sunt, sævientem probaverit, Si maritus vxorem adulteram, veneficam, homicidam, aut extraneorum virorum se ignorante vel nolente convivia appetentem, aut ipso invito foras pernoctantem, vel theatralibus ludis, se prohibente, gaudentem, vel sibi veneno, aut gladio, aut alio simili modo insidiantem, aut manus audaces ingerentem probaverit, tunc ei necessaria discedendi facultas permittitur, & causas dissidii legibus comprobare.

Tertiò circa filiationem inter liberos & parentes instituitur actio, de liberis agnoscendis, vnde (*l*) Si vel parens neget filium, idcircoq; se alere non debere contendat, vel filius neget parentem; summatim Iudices oportet super eâ re cognoscere, & si constiterit filium vel parentem esse, tunc ali iubebunt, cæterùm si non constiterit, nec decernent alimenta. Et (*m*) si quis ex his alere

(*l*) D. 25. 4. 8.

(*m*) D. 25. 4. 5.

detrectet, pro modo facultatum alimenta conſtituuntur, quod ſi non præſtentur, pignoribus captis & diſtractis cogetur ſatisfacere. Sed & parentibus contra alios pro liberis abductis vel detentis ſuccurritur, Interdicto de liberis exhibendis, quo Prætor ſic iubet,

n D.43.19.1. (n) Qui quæve in poteſtate Lucii Titij eſt, ſi is eavè apud te eſt, dolovè malo tuo factum eſt, quo minus eſſet, ita eum eamvè exhibeas. Deniq; in Iudicio quæritur, aliqui liberi legitimi ſint necnè, in cuiuſmodi cauſis præſumptio eſt à nuptijs; vnde (o) Filius definitur qui ex viro & vxore eius naſcitur; item pro ijs qui ab ea nati ſunt quæ palam vxor habebatur; ita qui vicinis, vel alijs ſcientibus vxorem liberorum cauſa domi habuit, ex quâ filia ſuſcepta eſt, quamvis neq; nuptiales tabulæ, neq; ad natam filiam pertinentes, id eſt nativitatis ſcripturæ factæ ſunt, non ideò minùs veritas matrimonij, aut ſuſceptæ filiæ ſuam poteſtatem habet.

o D.1.6.6.

p C.5.49.

Quartò circa Tutoris poteſtatem in Iudicio quæritur. Primò cùm agitur

tur Causa nullitatis Tutelæ, id est cùm quis priusquam se negotijs immiscuit, se nullitèr constitutum probare intendit. Nam (*q*) qui non justè dati sunt tutores, hoc est, à quibus non oportet, aut quos non oportet, aut quo non oportet modo, si neq; confirmati sunt, neq; administraverint; sunt immunes. Secundò cùm agitur ad excusandum se ab onere tutelæ, ex causis scilicet coram magistratu propositis & comprobatis, quales sunt (*r*) Numerus trium liberorum, Tria onera tutelæ non affectatæ, Administratio rei fiscalis, Absentia Reip: causa, Paupertas, adversa valetudo, literarum imperitia, ætas minor 25, maior 70, Militia, Professio artium ingenuarum. Tum verò (*s*) quinquaginta dierum spatium tantummodò ad contestandas excusationum causas pertinet, Peragendo autem huic negotio ex die Numerationis quatuor menses continui constituti sunt. Tertiò cum agitur ad alium amovendum à Tutelâ ex iustâ etiam aliquâ causa. (*t*) Sciendum est enim ob dolum in Tutelâ admissum, suspectum

q D. 27. 1. 13.

r l. 1. 25.

s l. 1. 25. 16.

t D. 26. 10. 3.

ctum licere postulare, si fortè grassatus in tutelâ est, si sordidè egit, vel pernicioſè pupillo, vel aliquid intercepit ex
u D.26.10.7. rebus pupillaribus. Item, (u) Si fraus non sit admissa, sed lata negligentia, quia ista prope fraudem accedit, removeri tunc quasi suspectum oportet.
x D.26.10.3. 14. Sed & (x) Tutor qui ad alimenta Pupillo præstanda copiam sui non facit, suspectus est, potestq; removeri; & generalitèr, (y) Si qua justa causa Ptæ-
y D.26.10 3. 12. torem moverit, cur non debeat in eâ Tutela versari, reijcere eum debet.
z D.26.10.1. Deniq; (z) suspectos Tutores postulandi actio quasi publica est & omnibus patet.

SECT. 5.

De Iudicio Poßessionis: & de Iudicio Dominij.

Iudicium Possessionis est, in quo agitur ad Possessionem vel retinendam, vel ad possessionem recuperandam. Deinde in specie agitur ad Rerum Possessionem Iudicio Dominij, usus, & Patrimonij. Iudicium

Iudicium Dominij est quod de dominio rei singularis instituitur; vt cum quis agit vt Rem propriam quam alius detinet recipiat, vel vt res sibi cum alijs communis dividatur, vel vt Limites prædiorum designentur.

IVdicia quæ Personarum statum cõcernunt sequuntur Iudicia de Possessione Rerum. Omnis enim realis Actionis finis est vt quis quod suum est, quietè possideat. Estq; (*a*) in Rem Actio per quam Rem nostram quæ ab alio possidetur petimus, & semper adversus eum est qui rem possidet. Ad possessionem verò agitur aliquando ex causa possessionis in genere, aliquando in specie ex Causa Dominij, vsus, vel Patrimonij. (*b*) De Possessione in Genere, omnis controversia aut eo pertinet vt retinere nobis liceat quod possidemus, aut ad hoc vt quod non possidemus restituatur nobis, vnde ad retinendam possessionem comparata sunt. Interdicta Vti Possidetis, & vtrubi Interdicto vti possidetis, Prætor sic denuntiat, (*c*) Vti eas ædes

a D.14.7.25.

b D.43.17.1.

c D.43.17.1.

des de quibus agitur, nec vi nec clam nec precario alter ab altero possidetis, quo minùs ita possideatis vim fieri veto. Et (*d*) hoc Interdictum hujus Rei causa redditur, ne vis fiat ei qui possidet, primo ne possessione rei immobilis deturbetur, nam scriptum est (*e*) de soli possessore, quem Prætor in soli possessione potiorem habet, Deindè (*f*) sufficit etiam ei qui ædificare in suo prohibetur, etenim videtur alieni possessionis controversia n facere qui prohibet eum vti possessione suâ, deniq; (*g*) locum habet si quis prohibeatur qualitèr velit suo vti.

d D.43.17.1.

e D.43. 17.1.

f D.43.'17.3.

g D.8.5. 8.

Interdicto vtrubi Prætor sic ait, (*h*) vtrubi hic homo de quo agitur majore parte hujus anni fuit, quo minùs is eum ducat vim fieri veto. Et de possessione rerum mobilium locum habet, ejusq; vis exæquata est Interdicto vti possidetis, quod de possessione rerum soli competit, vt is (*i*) in hoc interdicto vincat qui nec vi, nec clam, nec precariò, dum super hoc ab adversario inquietatur possessionem habet.

b D.43.31.1.

i D.43.31.1.

Ad recuperandum possessionem agi

potest

potest ex Interdicto vnde vi, & ex constitutione Valentiniani. Interdictum vnde vi, sic se habet, (*m*) vnde tu illum vi deiecisti, aut familia tua deiecit, de eo quod ille ibi tunc habuit judicium dabo. Et ad eos pertinet qui de solo, vel de re solo cohærenti dejciuntur. Sed & (*n*) vim facit qui non finit possidentem eo quod possidet vti arbitrio suo, siue in serendo, siue in fodiendo, siue in arando, siue quid omnino faciendo per quod liberam possessionem adversarij non reliquit. (*o*) Qui verò vi dejectus est, quicquid damni senserit, ob hoc quod dejectus est recuperare debet, pristina enim causa restitui debet quâ habiturus erat si non fuisset deiectus.

m D.43. 16.1.

n D.43.16.11.

o D.43.16.1.

Constitutione Valentiniani de restituendâ possessione rerum mobilium providetur: Et si pro ijs etiam ex causa furti vel vi bonorum raptorum etiam actio competit, Ea verò constitutio est huiusmodi, (*p*) Si quis in tantam furoris audaciam pervenerit vt possessionem rerum apud homines quoslibet constitutarum ante adventum judicialis arbitrij violenter invaserit Dominus

p C.8.4.7.

quidem constitutus possessionem quã abstulit restituat, & dominium Rei ejusdem amittat, si verò alienarum rerum possessionem invasit, non solum eas possidentibus reddat, verum etiam æstimationem earundem restituere compellatur.

Ita de re habenda agitur ex causa Possessionis in genere; in specie agitur Primo ex causa dominii, (q) Rei vindicatione quæ est in rem actio, quæ competit ei qui aut] iure gentium, aut iure Ciuili dominium acquisiuit, qua scilicet (r) Res vindicatur ab omnibus qui tenent & restituendi facultatẽ habent. Itèm (s) Hac in rem actione tenetur qui dolo desiit possidere, & (t) Locum habet in his quæ solo continentur, & in omnibus rebus mobilibus tam animalibus quam his quæ anima carent, Eiusq; effectus est (u) vt qui restituere iussus Iudici non paret, si quidem habeat rem, manu militari officio iudicis possessio transferatur, vt fructuum omnisq; causæ condemnatio fiat, si vero non potest restituere nec dolo fecit quo minus possit, non pluris quam quanti

q D.6.1.23.
r D.6.1.9.
s D.6.1.27.
t C.6.1.68.
u D.6.1.68.

quanti res est (id est) quanti aduersarii interfuit condemnandus sit, si dolo fecit quo minus possit, is quantum adversarius in litem sine vlla taxatione in infinitum iurauerit, damnandus sit.

Secundò agitur ex causa dominii, Iudicio de communi diuidundo. (*x*) Per quod iudicium corporalium rerum fit diuisio inter eos qui dominium habent, (*y*) Et si non omnes qui rem cõmunem habent, sed certi ex his dividere desiderant, hoc Iudicium inter eos accipi potest. Sed & (*z*) sicut ipsius rei diuisio venit in iudicio de Communi diuidundo, ita etiam præstationes veniunt, & ideo si quis impensas fecit consequetur.

x D. 10.3.4.

y D. 10.3.8.

z D. 10.3 4.

Tertiò ex causa dominij agitur actione finium regundorum, ad distinguendum limites, inter eos qui fundos vicinos habent, Et (*a*) hæc Actio in personam est; licet pro rei vindicatione est, Et (*b*) in hoc Iudicio Finium regundorum ratio habebetur etiam eius quod interest. Quid enim si quis aliquam vtilitatem ex eo loco percepit quẽ vicini esse apparet?

a D. 10. l. 1.

b D. 10. 1. 4.

Deinde

c D.10.1.11. Deinde(*c*) in finalibus Quæstionibus, vetera monumenta,&Censûs autoritas ante litẽ inchoatam ordinati sequenda est,modo si non varietate successionũ & arbitrio possessorum fines additis vel detractis agris postea permutati

d D.10.1.8. probentur. Sed & (*d*) ad officium de finibus cognoscendis pertinet mensores mittere,& per eos dirimere finium quæstionem vt æquum est (si ita res exigit) oculisq; suis subiectis locis.

e D.10.1.2 Deniq; (*e*) Iudici finium regundorum permittitur,vt vbi non possit dirimere fines, per adiudicationem contro-

f D.10.1.2. versiam dirimat. Quinetiam (*f*) si amovendæ veteris obscuritatis gratiâ per alias regiones fines dirigere velit, Iudex potest hoc facere per Adiudicationem, & Condemnationem, quo casu opus est vt ex alterutrius prædio, alij adiudicandum sit, quo nomine is cui adiudicatur certa pecuniâ condemnandus est.

SECT.

SECT. 6.

De Iudicio vsus siue servitutis.

Iudicium vsus siue servitutis est in quo de rei alicuius vsu seu seruitute controvertitur, vel cum agitur vt is cuius rei servitus imponitur eandem agnoscat, vel vt Res in qua alius servitutem vendicat libera declaretur.

PRæter generalia interdicta de Possessione quibus vsum vel seruitutem rei tueri licet (*a*) De seruitutibus in rem actiones competunt tam Confessoria, quam negatoria; Confessoria ei qui servitutem sibi competere contendit, Negatoria domino qui negat. Ad primam, quod attinet. (*b*) In rem actio confessoria nulli alij quam domino fundi competit, servitutem enim nemo vindicare potest præterquam is qui dominium in fundo vicino habet cui seruitutem deberi

a D.8.5.2.

b D.8.5.2.

ri dicit, Et (c) Agi potest hac actione non solum, cum domino rei quæ seruit, sed etiam cum omnibus quicunq; seruitute vti impediunt. (d) In confessoria etiam actione quæ de seruitute mouetur, fructus veniunt, & id fructuum nomine computandum, siquid sit quod interfit agentis seruitutem non prohiberi.

(c) D.8 5.10.

(d) D.8.5.4.

Econtra quod ad alteram spectat, (e) Actio negatoria siue negatiua competit adversus fructuarium, cum quis inuito se negat ius esse vtendi fructuario, vel sibi ius esse prohibendi, & (f) sicut fructuario in rem confessoriam agenti fructus præstandi sunt; ita & Proprietatis domino, si negatoria actione vtatur. Officium enim Iudicis erit vt securus consequatur fructuarius fruendi licentiam, proprietatis dominus ne inquietetur.

(e) D.7.6.5.

(f) D.7 6.5.

SECT. 7.

De *Iudicio Patrimonij.*

Iudicium patrimonij est in quo quæritur de Patrimonio: primùm cum de peculio

culio agitur; Secundò cùm de dote contenditur, vt, de dote præstandâ, vel de dote reddendâ. Tertiò cùm de Hæreditate controvertitur, vt, cùm quis se hæredem esse contendit, vel se iniustè exhæredatum ostendit, vel de Hæreditate dividundâ laborat, vel, postremò cùm de bonis inter liberos conferendis agitur.

NOn solùm de rebus singulis, sed etiam de bonis vniuersis quæ Patrimonium constituunt, controversiæ in iudicium deducuntur. Primùm, cùm de Peculio recuperando agitur, vel Peculium vendicatur. (a) Etsi enim pater vsumfructum habeat in peculio filij, alienare tamen non potest, & si alienauerit, licet liberis, quandocunq; sui iuris fuerint, nulla temporali præscriptione obsistente, easdem res omnibus modis vindicare, nisi postquam potestate parentum eos contigerit liberari, tantum temporis effluxerit, vt ex continua, & inconcussa tenentis possessione, eorum intentio excludatur. Secundò, ad iudicium

a C. 6. 60. 4.

um de patrimonio pertinet, cùm de Dote Præſtanda vel reſtituenda agitur.

b C.5.13.1. E quibus (*b*) Dos præſtanda exigi poteſt per actionem ex ſtipulatu, ſiue ſcripta fuerit ſtipulatio, ſiuè non, dum intelligatur reipſa ſtipulatio eſſe ſubſequuta. Sed & evictâ re quæ fuerat in dotem data, ſi pollicitatio vel promiſſio fuerit interpoſita, gener contra ſocerum vel mulierem ſeu hæredes eorum, condictione vel ex ſtipulatione, agere poteſt. De Dote reſtituendâ agit ſoluto matrimonio, vxor, vel eius hæres. Vxor divortio facto, quia ita (*c*) Soluto matrimonio Mulieri dos ſolui debet. Quòd (*d*) ſi probetur culpâ mulieris matrimonium diſſolutum, maritus poteſt dotem retinere, ſi vterq; ſit in culpâ, ſecùs; Nam (*e*) ex lege quam ambo contempſerunt neuter vindicetur, cùm paria delicta mutuâ penſatione diſſolvantur. Hęres vxoris agit, ſi ipſa deceſſerit in matrimonio, tunc enim (*f*) Dos non in lucrum mariti cedit, ſed ad mulieris hæredes tranſmittitur, vndè (*g*) Adverſus maritum Dotis actionem competere palam eſt, ſed (*h*) maritum in id quod facere

c D.25.1.2.
d D.25.1.38.
e D.25.1.39.
f C.5.13.1.
g D.25.1.22.
h D.25.1.12.

facere poteſt condemnari exploratum eſt, quod hæredi non eſt præſtandum, quia tale Beneficium perſonale eſt, & cum perſonâ extinguitur. Tertiò ad judicia de Patrimonio referuntur de Hereditate controverſiæ, de quâ agitur primùm Petitione Hæreditatis, quam actionem intentare poſſunt omnes (*i*) Ad quos hæreditas pertinet, aut veteri iure, aut novo, id eſt qui in teſtamento hæredes inſtituti vel ab inteſtato ſucceſſuri ſunt, & (*k*) regulariter definitur eum teneri petitione hæreditatis, qui vel jus pro hærede, vel pro Poſſeſſore poſſidet, vel rem hæreditariam, licet minimam. (*l*) Pro hærede verò poſſidet qui putat ſe hæredem; pro poſſeſſore, qui nullam cauſam poſſeſſionis poteſt dicere. Deinde (*m*) Placuit vniverſas res in hoc iudicium venire, ſiuè iura ſint, ſiuè corpora, Item (*n*) non ſolùm ea quæ mortis tempore fuerunt, ſed & ſiqua poſteà augmenta acceſſerunt, Nam Hæreditas augmentum recipit, & diminutionem, Quod ſi diminuta ſit Hæreditas, (*o*) Conſultum eſt Bonæ fidei poſſeſſoribus, ne in totum

i D.5.3.11.

k D.5.3.10.

l D.5.3.11.

m D.5.3.18.

n D.5.3.23.

o D.5.3.25.

totum damno afficiantur, ſed in id duntaxat teneantur in quo Locupletiores facti ſunt, Quemcunq; igitur ſumptum fecerint, ex hæreditate, ſiquid dilapidarunt, perdiderunt, dum re ſuâ ſe abuti putant, non præſtabunt. (p) Prædo autem de ſe queri debet, qui ſciens in rem alienam impendit; ſed benignius eſt in huius quoq; perſona haberi rationem impenſarum; non enim debet quis ex aliena iactura lucrum facere. Secundò de Hereditate agitur querela inofficioſi teſtamenti, (q) Cum parentes falſo inſimulati liberos ſuos vel exhæredant, vel prætereunt; nam (r) Querelæ inofficioſi vis illa eſt, docere ſe immerentem, & indignè præteritum, vel etiam exheredatione ſummotum, quod (ſ) plerumq; parentes faciunt malignè circa ſanguinem ſuum inferentes iudicium, nouercalibus delinimentis, inſtigationibuſq; corrupti. (t) Hôc vero colore de inofficioſo teſtamento agitur, vt videatur illum quaſi non ſanè mentis fuiſſe cùm teſtamentum iniquum ordinaret, qui tamen rectè facit teſtamentum, ſed non ex officio

p D.5.3.38.

q D.5.2.30.

r D.5.2.5

ſ D.5.2.4.

t D.5.2.5.

officio pietatis, (*u*) In hoc etiam judi- *u* D.5.2.1.
cio omnibus tam parentibus, quàm Li-
beris de inofficioſo teſtamento licet di-
ſputare. (*x*) Etſi enim parentibus non *x* D.5.2.15.
debetur filiorum hæreditas propter vo-
tum Parentum, & naturalem erga filios
charitatem, turbato tamen ordine mor-
talitatis, non minùs parentibus quàm
Liberis pijs relinqui debet; Certæ ta-
men cauſæ in jure definitæ ſunt, ex qui-
bus exhæredare, vel præterire in teſta-
mento permittitur, vt (*y*) Siquis pa- *y* N.115.3.
rentibus manus intulerit, ſi gravem &
inhoneſtam injuriam iis ingeſſerit, ſi in
criminalibus cauſis (exceptâ Maieſta-
tis) accuſaverit, ſi vitæ eorum veneno,
vel alio modo inſidiatus fuerit, ſi teſta-
ri prohibuerit, ſi novercæ ſeſe immiſcu-
erit, ſi cum maleficis verſetur, ſi inter a-
renarios vel mimos ſe ſociaverit, ſi filia
parenti volenti maritum & dotem dare
non conſenſerit, ſed luxurioſam vitam
degerit, ſi pro carcere incluſo fidejube-
re, ſi furioſum ſanare, ſi captivum redi-
mere neglexerit, &c. Ex quibus etiam
cauſis vel ſimilibus, licet liberis paren-
tes exhęredare, vel præterire. (*z*) Li- *z* C.3.28.28.

beri verò de inofficioſo querelam contra teſtamentum moventes, probationem debent præſtare, quòd obſequium iugitèr, prout ipſius naturæ religio flagitabat, parentibus adhibuerint, niſi ſcripti hæredes maluerint oſtendere ingratos liberos contra parentes extitiſſe, Sed & ſatis eſt hæredibus oſtendere legitimam illi relictam, qui queritur.

a C.3.28.8. Nam (*a*) parentibus arbitrium dividendæ hæreditatis inter liberos adimendum non eſt, dummodò non minus is, qui pietatis ſibi conſcius eſt, parte, quæ inteſtato defuncto potuit ad eum pervenire, quartâ ex judicio parentis obtineat. Deniq; effectus huius judicij eſt, quòd (*b*) ſi ex cauſa de inofficioſo cognoverit Iudex & pronunciaverit contra teſtamentum, ipſo jure reſciſſum eſt, & ſuus hæres erit ſecundum quem judicatum erit. Et (*c*) cùm inofficioſum teſtamentum arguitur, nihil ex eo teſtamento valet. Tertiò circa hæreditatem inſtituitur Iudicium Familiæ erciſcundæ, id eſt, hæreditatis dividendæ. Nam (*d*) cohæredibus volentibus à communione diſcedere neceſſarium videbatur

b D.5.2.8.

c D.5.2.28.

d D.10.22.1.

aliquam

aliquam actionem constitui, quâ inter eos res hæreditariæ distribuerentur; & (*e*) Non est Iudicium familiæ herciscundæ, nisi inter cohæredes; quamvis (*f*) Provocare apud Iudicem, vel vnũ hæredem posse, palam est; & (*g*) In hoc Iudicio vnusquisq; hæredum, & rei, & actoris partes sustinet. Deindè in hoc judicium veniunt res omnes hæreditariæ, quia (*h*) per Familiæ erciscundæ judicium dividitur hæreditas, modò sit divisibilis, Et (*i*) vniversæ res æstimari debent, non singularum rerum partes. Sed & (*k*) In familiæ ereiscundæ judicio, præteriti quoq; temporis fructus veniunt, sed & omnia, quæ quis in hæreditate dolo aut culpâ fecit. Cùm verò de rebus hæreditarijs constat, (*l*) Iudex familiæ erciscundæ nihil debet indivisum relinquere. (*m*) Si divisio tam difficilis sit, vt pœnè impossibilis videatur, potest Iudex in vnius personam totam condemnationem facere, & adjudicare omnes res; sed & (*o*) Potest pensatione vltrò citróq; factâ, eum cujus summa excedit, ejus duntaxat summæ nomine, quæ ita excedit, condem-

e D. 10. 2. 36.
f D. 10. 2. 43.
g D. 10. 2. 2.
h D. 10. 2. 2.
i D. 10. 2. 52.
k D. 10. 2. 16.
l D. 10. 2. 25.
m D. 10. 2. 55.
o D. 10. 2. 52.

nare. Postremò circa hæreditatem in Iudicium Familiæ erciscundę aliquandò incidit Iudicium Collationum Bonorum, quod (p) manifestam habet æquitatem, vt qui bona paterna appetant, sua in medium conferant, id est, vt qui post mortem patris in ijs quæ reliqua sunt partem petunt, ea quæ vitę tempore receperunt, cum alijs communicanda producant. Quod etsi ad Peculium ordinariũ extenditur, (q) Nec castrense tamen, nec quasi castrense peculium fratribus confertur. Hoc enim ijs præcipuum esse oportet. Sed & (r) quod Dignitatis nomine à patre datum est, propter onera dignitatis quis conferre non cogitur. Et (s) Quę pater filio studiorum causa peregrè agenti subministrauit, debitâ pietate ductus in rationem portionis, quę ex defuncti bonis ad eundem filium pertinet, computari æquitas non patitur. Quòd (t) siquis in Paternorum bonorum Collatione alios fefellit, præses Provincię, quod deductâ ratione plus apud eũ esse animadverterit, alijs restitui jubebit. Immò (u) Siquis non conferat,

p D.37.6.1.
q D.37.6.15.
r D.37.6.15.
s D.10.2.50.
t C.6.20.8.
u D.37.6.5.

vel

vel dolo fecerit quò minùs conferat, quanti ea res erit, in tantam pecuniam condemnabitur.

SECT. 8.

De Iudicio Obligationis. Et de Judicio Contractûs.

Iudicium Obligationis est, quandò in Personam ex Obligatione agitur, in genere; vel specialiter ex Iudicio Contractûs, Delicti, vel Officij.

Iudicium Contractûs est, in quod deducitur Actio ex Contractu; veluti, ex contractu reali, Actio Mutui, Commodati, Depositi, & Pignoratitia: ex Contractu Consensûs, Actio Empti & Venditi, Locati & Conducti, Pro socio, & Mandati: Ex Contractu verborum, Actio ex stipulatu. & Chirographo.

IVdicijs in quibus Actiones in Rem deducuntur, succedunt Iudicia in quibus in Personam agitur. Et (*a*) In Personam Actio est quando cum eo agimus (*a*) D. 44. 7. 25.

agimus qui obligatus est ad faciendum aliquid vel dandum. Eaq; Generalis esse potest quę ad plures causas ; vel specialis quę ad certum aliquod negocium referatur. Prioris generis est Condictio certi, & Actio in Factum sive Præscriptis verbis. (b) Certi condictio competit ex omni obligatione ex quâ certum petitur, sive ex certo contractu petatur, sive ex incerto : Immò etiam ex Delicto; nam, ex Lege Aquiliâ, & ex causa furtivâ per hanc actionem condicitur. Actio in Factum sivè Præscriptis verbis, est, quando agitur ex obligatione aliquâ quæ sub certo contractu non cadit. Nam, (c) Pacta pleraq; transeunt in proprium nomen Contractûs; sed, si in contractum specialem res non transeat, subsit tamen causa, vt puta, dedi tibi rem vt mihi aliam dares, vel dedi vt aliquid facias, hoc συναλλαγμα, id est, contractus est, & hinc nascitur civilis obligatio, & civilis incerti actio, id est, Præscriptis verbis. Ita (d) evenit, vt cùm deficiant vsitata Actionum nomina, descendamus ad eas Actiones quæ in Factum appellantur

b D.12.1.9.

c D.2.14.17.

d D.19.5.1. & 2.

tur,& Præscriptis verbis agendum sit. (*e*) Ad quod necesse est confugere, quoties contractus existunt quorum appellationes nullæ jure civili proditæ sunt; cùm naturâ rerum conditum,siuè inductũ sit,vt plura sint negocia quàm vocabula. e D.19.5.23.

Iudicium Contractûs est,in quo Actio specialis ex contractu aliquo deducitur.Et competit ad id quod est de natura contractûs , & de quo convenit. Ejusmodi est exContractu qui Re contrahitur:

1, Actio Mutui, vel (*f*) Condictio Certi ex Mutuo , quâ vtitur is qui rem mutuò dedit , adversus eum qui rem mutuam accepit. Nam in Iudicio mutui,id agitur,vt res ejusdem generis & eâdem bonitate soluatur quâ data est. f D.12.1.2.

2. Actio Commodati quæ datur hinc indè; Ei qui rem commodavit, vt rem eandem eâdem conditione recipiat, vel id quod interest; Nam,(*g*) Res non videtur reddita quæ deterior facta redditur,nisi quod interest præstetur: Ei cui commodata est ad sumptus in rem factos recuperandos. Nam (*e*) possunt g D.13.6.3. h D.13.6.18.

justæ causæ intervenire ex quibus cum eo qui commodâsset agi debeat, veluti de impensis in valetudinem servi factis. Item, qui sciens vasa vitiosa commodavit, si ibi infusum vinum vel oleum corruptum effusumvè est, eo nomine est condemnandus. 3. Actio Depositi quâ, is qui rem deposuit contra eum qui suscepit, agit. Et (*i*) Qui rem
i D.16.3.1.2. deposuit statim potest depositi agere; Dolo enim facit qui suscepit quod reposcenti rem non reddit. Et datur in
k D.16.3.1. simplum, (*k*) nisi depositum sit ex causa ex necessitate descendente, tunc in Duplum. Sed & depositi Actio est
l D.16.3.1.24. (*l*) Bonæ fidei: & ideò fructus, & par-
m D.16.3.1.26 tus, & omnis causa in eam venit. (*m*) In Depositi Iudicio in litem quoq; iuratur. Et (*n*) ei apud quem depositum
n D.16.3.5. est, Contrarium judicium depositi datur, in quo judicio in litem non juratur; non enim de fide ruptâ agitur, sed de indemnitate eius qui depositum suscepit. 4. Actio pignoratitia competit ad recuperandum id quod pignori datum fuit, soluto priùs quod de-
o D.13.7.9. betur. Nam (*o*) Qui rem pignori dedit

dit, ſolutâ pecuniâ poteſt Pignoratitia experiri. (p) Omnis vero pecunia ſoluta eſſe debet vt naſcatur pignoratitia actio. Sed & (q) ſi pecuniam debitor ſoluerit, poteſt pignoratitia actione vti ad recuperandam ἀντίχρησιν, id eſt vſum pignoris. quo creditor potitus eſt. (r) Si verò Creditor neceſſarias impenſas fecerit in fundum quem pignoris cauſa accepit, non tantum retentionem, ſed etiam contrariam pignoratitiam actionem habet.

p D.13.7.9.

q D.13.7.33.

r D.13.7.8.

Ex Contractu Conſenſûs:

1 Actio empti & Venditi. Empti qua agit Emptor vt rem emptam ei habere liceat: Vel (ſ) ſi res vendita non tradatur, in id quod intereſt agitur, hoc eſt, quod rem habere intereſt Emptoris. Et (t) Omnia quę contra bonam fidem fiunt, veniunt in Empti actionem, cum per venditorem ſteterit quo minus rem tradat. Sed & (u) Ex Vendito actio venditori competit ad eà conſequenda quæ ei ab emptore præſtari oportet. Veniunt autem in hoc iudicium, imprimis pretium quanti res venit, item vſuræ precij poſt diem

ſ D.19.1.1.

t D.19.1.21.

u D.19.1.13. 20.

diem traditionis. Nam cùm re emptor fruatur, æquissimũ est eum vsuras precij pendere. 2. Actio Cõducti & Locati, quæ
x D. 19. 2. 13. datur Conductori, & (x) Cõpetit ferè ex his causis, si re quam conduxit vti frui non licet, vel si quid in lege conductionis conuenit, si hoc non præstetur. Sed
y D. 19. 2. 55. &, (y) Si conductor in re conductâ, suâ operâ, aliquid necessariò aut vtilitèr fecit, ad recipienda ea quæ impendit ex conducto cum Domino experiri potest. Itèm, Actio Locati Locatori datur pro mercede a Conductore recuperandâ vnà cum vsuris post moram. Itaq; (x)
z C. 4. 65 17. Præses Provinciæ ea quæ ex Locatione debentur exolvi sine morâ curabit, non ignarus ex Locato & Conducto Actionem, cùm sit bonę fidei, post moram legitimas vsuras admittere. Quinetiam, (a) Qui contra Legem Conductio-
a D. 19. 2. 55. nis, fundum ante tempus sine iusta ac probabili causa deseruerit, ad soluendas totius temporis pensiones ex conducto conueniri potest, quatenus Locatoris in id quod eius interest indemnitas seruetur. 3. Actio pro Socio, qua Socij de re communi, fructibus, aut impensis

impensis agunt. Nam (*b*)Si societas cũ aliquo sit, & res ex Societate communes, quas impensas in eas alter fecerit, quosvè fructus ex his rebus alter ceperit, actione pro Socio consequi licet. Sed &,(*c*) Socius qui in eo quod ex societate lucri fecerit reddendo moram adhibuit, cùm eâ pecuniâ ipse vsus sit, vsuras quoq; præstare debet. 4. Actiò Mandati, quæ primùm Mandanti competit; scilicet, (*d*) Si cui fuerit mandatum vt negocia administret, actione mandati erit conveniendus,quòd mandatum susceptit, & non gessit.Cuius nodi (*e*) mandati actio tunc competit, cùm cæpit interesse eius qui mandauit, cæterùm si nihil interest,cessat mandati Actio. Deinde (*f*) Contrario mandati iudicio experiuntur qui mandatum susceperunt, ad sumptus mandati occasione factos. Nam (*g*) sumptus bonâ fide necessario factos iudicio mandati restitui necesse est.Sed(*h*)non omnia quæ impendit, mandatori imputabit, veluti quòd spoliatus sit a latronibus, aut Naufragio res amiserit: Nam, hæc casibus magis quàm Mandato

b D.17.2.38.

c D.17.2.60.

d D.17.1 6.

e D.17.1.8.

f D.17.1.12.

g D.17.1.56.

h D.17.1.26.

dato imputari oportet. In Iudicijs quę ex contractibus vel Re vel Conſenſu deſcendunt, vlterius obſeruandum eſt, quòd Regulariter dolus ſemper, quandoq; Culpa & Negligentia, nunquam verò Caſus & Infortunium pręſtari
l D. 13. 6. 52. debeat. Ita (l) In Depoſito, quia nulla vtilitas eius verſatur apud quem deponitur, meritò dolus pręſtatur ſolus; ſed in Empto, in Locato, in ſocietate, & pignore, vbi vtriuſq; vtilitas vertitur, & Dolus & Culpa pręſtatur. In Commodato autem quod ſolùm vtilitatem eius continet cui commodatur, non ſolum Dolus & Culpa, ſed etiam dili-
m D. 50. 17. 23. gentia pręſtanda. (m) Animalium verò Caſus, id eſt, mortes, quęq; ſine culpa accidunt, fugę ſervorum qui cuſtodiri non ſolent, rapinę, tumultus, incendia, aquarum magnitudines, impetus prędonum, a nullo pręſtantur.
n D. 50. 17. 23. (n) Quę, ita, niſi ſi quid nominatim conuenit vel plus vel minùs in ſingulis contractibus, Nam, hoc ſeruabitur quod initio conuenit; Legem enim contractus dedit.

Ex Contractu deniq; Verborum,

1 Actio

1 Actio ex stipulatu est qua agit is qui stipulatus est contra eum qui spospondit (o) ad prestandum id quod promisit. Nam, vbi quid fieri stipulamur, si non fuerit factum, iuxta æstimationem facti, dandam esse petitionem, Iurisconsultus ait. 2. Actio ex Chirographo, vel ex syngraphâ; qua agitur contra (p) Chirographarium debitorem, id est, qui debitorem in scriptis se constituit.

o D.45.1.72.

p C.8.42.7.

SECT. 9.

De Iudicio Delicti.

Iudicium Delicti est, ex quo intentatur Actio circa delictum, veluti cum agitur, 1° Actione Iniuriæ, vt condemnetur is qui iniuriam fecit in quantum is qui passus est æstimaverit. 2 Actione Furti, quâ si cui res ablata sit, duplum persequitur si furtum sit non manifestum, Quadruplum si sit manifestum. 3. Actione damni, quâ ob damnum datum quis pro rei læsæ Valore summo conuenitur. 4. Actione Noxali quæ pro

damno

damno à ſervo vel quadrupede illato intentatur. 5° Cum agitur ad præcavendum damnum quod quis a facto vel culpâ alterius veretur.

SEcunda Species Iudicij quâ contra Perſonam de obligatione agitur, eſt Delicti Iudicium, quod non ſolùm ad recuperandum id in quo quis læſus eſt, ſed etiam vlterius ad grauandum eum qui deliquit inſtituitur, vndè Pœnale eſt vt plurimùm, nec vltra delinquentem ipſum extenditur, (*a*) In hæredem enim non ſolent actiones tranſire quæ pœnales ſunt ex maleficio, Veluti furti, Damni Iniuriæ, Iniuriarum; niſi lis ſit conteſtata cum defuncto; tunc enim (*b*) Pœnalia Iudicia ſemel accepta in hæredes tranſmitti poſſunt.

a D.50.17.111

b D.50.17.164

In hoc Iudicio occurrit, 1° Actio Iniuriæ quâ is cuius perſona iniuriâ afficitur agit, vt pro ipſius æſtimatione & arbitrio Iudicis, fiat ſatisfactio. (*c*) Prætores enim permittunt ipſis qui iniuriam paſſi ſunt eam æſtimare, vt Iudex vel tanti reum condemnet, quanti iniuriam paſſus æſtimauerit, vel

c I.4.4.6.

vel minoris provt ei visum fuerit. Et (*d*) secundum gradum dignitatis vitæq; honestatem crescit aut minuitur æstimatio iniurię. (*e*) Qui verò agit iniuriarum, certum dicat quid iniuriâ factum sit; quia qui famosam actionem intendit non debet vagari cum discrimine alienę existimationis, sed designare, & certum specialiter dicere quam se iniuriam passum contendit. Præterea notandum, quòd (*f*) Iniuriarum actio annuo tempore præscripta est. Secundò in delicti Iudicium venit actio furti, & (*g*) In duplum agimus furti nec manifesti, in quadruplum furti manifesti. Deindè omnis (*h*) Cuius interfuit non furripi, furti actionem habet; & (*i*) Furti etiam tenetur cuius ope & consilio furtũ factũ est. Tertiò ad Iudicium delicti pertinet Actio Legis Aquilię, quâ, ratione damni in rebus illati, non solùm præsens rei valor, sed quanti antea fuit rependitur. Nam (*k*) Legis Aquiliæ capite altero cavetur, qui servum vel pecudem alienam iniuriâ occiderit, quanti id in eo anno plurimi fuit, tantum æs dare domino damnas esto: alte-

d I. 44.7.

e D.47.10 7.

f C.9.35.5.

g I 4.6.13.

h D.47.2.10.

i I.4.1.11.

k D.9 2.2.

ro

l D.9.2.27. rò, (l) Cæterarum rerum, præter hominem & pecudem occisos, si quis alteri damnum faxit, quod vsserit, fregerit, ruperit iniuria, quanti ea res erit in diebus triginta proximis, tantum ęs
m I.4.3.9. domino dare damnas esto. Vnde (m) Pœnalis est huius legis actio, quia non solùm tanti quisq; obligatur, quantum damni dederit, sed aliquando longè
n D.9.2.5. pluris. (n) In actione verò Legis Aquiliæ, iniuria est quod non iure factum est, hoc est contra ius, id est si culpa quis occiderit. Quartò huc etiam spectant; Noxalis actio, & Actio Si quadrupes
o D.9.4.1. pauperiem fecerit. E quibus (o) Noxalis actio est, quę ex noxa atq; malificio serui aduersus dominum instituitur, vt si damnatus fuerit dominus, liceat ipsi, deditione ipsius corporis quod deli-
p D.9.4.2. quit, euitare litis æstimationem. (p) Nec enim debet ex maleficio seruj in plus teneri quam vt noxę eum dedat. Quod verum est, si servus domino nesciente
q D.9.4.2. fecerit; nam (q) si servus sciente domino occiderit, dominum in solidum obligat. Noxa autem siue noxalis actio
r D.47.1. caput sequitur, vnde (r) si servuus noxam

noxam commiserit quamdiu in tuâ potestate est, tecum est actio, si in alterius potestatem venerit cum illo incipit actio esse, & si manumissus fuerit directè ipse tenetur, & extinguitur noxæ deditio. Actio si quadrupes pauperiem fecerit, noxali actioni de servo affinis est. (*s*) Pauperies autem est damnum sine iniuriâ facientis datum, nec enim potest animal iniuriam fecisse quod intellectu caret. (*t*) Hâc actione lex voluit aut dari id quod nocuit, id est animal quod commisit, aut æstimationem noxiæ offerre. (*u*) Noxia autem est ipsum delictum. (*x*) Et Noxæ dedere est animal vivum tradere. Et (*y*) Generalitèr hæc actio locum habet, quoties contra naturam fera mota pauperiem dedit, ideoq; si equus dolore concitatus, calce petierit, cessat hæc actio, & qui equum percussit, in factum tenetur. Deinde (*z*) sive corpore suo quadrupes pauperiem fecerit, sive per aliam rem quam tetigit, hæc actio locum habet, vt puta, si plaustro bos obtriuit aliquem, vel aliâ re deiectâ. Postremò, ad præcavendum damnum

(*s*) D. 9. 1. 1.
(*t*) D 9. 1.
(*u*) D 9. 1. 1. 1.
(*x*) D. 9. 1. 1. 14.
(*y*) D. 9. 1. 1. 7.
(*z*) D. 9. 1. 1. 7.

quod ex delicto contingat, competunt Nuntiatio novi operis, & Actio damni infecti. (a) Nuntiatio Noui operis est solemnis prohibitio vicino facta, ne in opere novo extruendo pergat, donec de iure ædificationis constiterit, aut præstita sit eo nomine satisdatio. Et (b) si quis contra fecerit, destruere cogetur. (c) Nuntiatio vero fit aut iuris nostri conservandi causâ, aut damni depellendi; & (d) Opus novum nuntiare potest is ad quem res pertinet, (e) Iurare autem debet, qui opus novuum nuntiat, se non calumniæ causa opus novum nuntiare; Deinde, (f) Nunciatio in re præsenti facienda est, id est, eo loci vbi opus fit, & sufficit in re præsenti nuntiare ei qui in re præsenti fuit domini operisve nomine, itaq; & fabris & opificibus qui eo loci operantur opus novum nunciari potest. (g) Actio damni infecti prospicit damno nondum facto, (h) Est enim damnum infectum damnum nondum factum quod futurum veremur: Vt si quis de ruinâ ædium vicinarum sibi vel suis metuat: vnde (i) Prætor damni infecti

a D.39.1.20.
b D.39.1.20.
c D.39.1.1.
d D.39.1.1.
e D.39.1.5.
f D.39.1.5.
g D.39.2.7.
h D.39.2.2.
i D.39.1.7.

fecti suo nomine promitti, alieno satisdari iubet, ei qui iurauit non calumniæ causa se id postulare. Deinde (*h*) si intra diem à Prætore constitutum non cauetur, is qui postulat in possessionem rei mittitur, si duretur non caueri, causa cognitâ Prætor permittit vt possidere liceat. *h* D.39.2.4.

SECT. 10.

De Iudicio Officij.

Iudicium, Officij est in quo quis conuenitur occasione officij, vt rationem reddat eorum quæ gessit in Officio, Actione Ratiocinij, vt cum contra negotiorum gestorẽ, vel Procuratorem agitur de rebus gestis, vel Contra tutorem, vt respondeat de ijs quæ fecit vel non fecit in administratione Tutelæ: Vel, cum contra Hæredem agitur ob id quod ad officium Hæredis spectat, Veluti vt sumptus in funus defuncti impensos rèstituat; Vel vt Legata, & alia quæ ex testamento præstanda sunt cum effectu præstet.

TErtia ſpecies Iudicij in quo contra Perſonam agitur, eſt Iudicium officij, in quod Actio deducitur quæ ex officio deſcendit, qualis eſt Actio Ratiocinij quæ contra negotiorum geſtorem, Procuratorem, Tutorem, vel hæredem inſtitutitur: De quo in genere obſervandum, quod (a) Qui aliena negotia adminiſtravit, vbi ea geſſit, rationem reddere oportet. Et primò (b) Si quis abſentis negotia geſſerit, vltro citroq; naſcitur actio, quæ appellatur Negotiorum geſtorum, & ſicut æquum eſt ipſum actûs ſui rationem reddere, & eo nomine condemnari quicquid vel non vt oportuit, geſſit, vel ex his negotijs retinet; ita iuſtum eſt, ſi vtiliter geſſit, præſtari ei quicquid eò nomine vel abeſt ei, vel abfuturum eſt. Secundo (c) Procurator cum in cæteris negotijs, tum in litibus ex bonâ fide rationem reddere debet, vnde ſiquid conſequutus erit debet reſtituere, & impendia bonâ fide facta debere ei reſtitui æquitas ſuadet. Tertiò (d) Tutelæ iudicio tutores quaſi

a C.3.21.1.

b D.3.5.2.

c D.3.3.46.

d L.3.28.2.

si ex contractu teneri videntur, & (*e*) In omnibus quæ fecit Tutor cum facere non deberet, & in his quæ non fecit rationem reddet, hoc iudicio, præstando dolum, culpam, & quantam in rebus suis diligentiam. Sed (*f*) Nisi finita tutelâ, Tutelæ agi non potest, Tum vero (*g*) Sciendum est hanc actionem perpetuam esse, & hæredi similibusq; personis dari, ex eo quod vivo pupillo cæptum est, sed in hæredes cæteroſq; successores non datur quia pœnalis est. (*h*) Qui vero Tutelę iudicio convenitur, reputare potest id quod in rem pupilli impendit, vel Contrario Iudicio experiri (*i*) quo agere potest de his quæ ei propter tutelam absunt; Et (*k*) consequitur pecuniam si quam de suo consumpsit, etiam cum vsuris, sed his quæ in regione observantur, vel his quibus mutuatus est, si necesse habuit mutuari, idq; donec ei reddatur pecunia; nec enim ei sterilis debet esse pecunia. Quarto contra hæredem ratione officij, Actio Funeraria, & Actio de Legato datur. 1° (*l*) Actio funeraria est quâ qui defunctum

e D.27 3.1.

f D.27.3.4.

g D.27.3.1.

h D.27.4.1.

i D.27 4.3.

k D.27.4 3.

l D.11.7.12.

um funerauit persequitur id quod impendit. Prætor enim ait, quod funeris causa sumptus factus erit, eius recuperandi nomine in eum ad quem ea res
m D.11. 7.14. pertinet iudicium dabo. Ita (m) datur hæc actio adversus eos ad quos funus pertinet, vt puta adversus hæredes
n D.11.7.45. cæteroſq; ſucceſſores. Nam (n) Impensa funeris ex hæreditate deducitur, quæ etiam omne creditum ſolet præcedere, cùm bona non ſunt ſoluendo; multo
o D.11.7.14. magis legatis præfertur; vnde, (o) ſi res legatæ ſunt a Teſtatore de cuius funere agitur, nec ſit vndè funeretur, ad eas quoq; manum mittere oportet; ſatius eſt enim de ſuo Teſtatorem funerari, quam aliquos legata conſequi. 2° Actio Legati competit pro Legato Conditionali, aut pro Legato puro. Pro Lega-
p D.36.3.1. to conditionali agitur, (p) vt Legatorum nomine caueatur, vt quibus teſtator dari fierive voluit, his diebus detur vel fiat, dolumq; malum abfuturum ſti-
q D.36.3.1. puletur. Itaq; (q) ſatiſdabitur eis, aut ſi ſatis non datur, in poſſeſſionem bonorum Prætor venire iubet. Pro Legato puro & præſenti ſtatim agitur, Nam

Hæres

(r) Hæres Legatorum nomine quasi ex contractu debere intelligitur. r I.3.28.5.
(s) Legatorum vero petitio adversus hæredes pro partibus hæreditarijs competit. Et (t) Ibi peti debet Legatum, vbi maior pars hæreditatis est, nisi probetur eo loco voluisse Testatorem præstari vbi petitur; Sed & (u) ibi peti potest vbi Hæres domicilium habet. s D.31.1.4. t D.5.1.5. u D.5.1.5.

PARS SEPTIMA.

SECT. I.

De Iudicio publico.

IVdicium publicum est, in quo de Actione publicâ Processus specialis & coertio gravior adhibetur, Actio publica est quæ proiure aliquo publico competit, quod vel singulorum est, vel totius reipublicæ. Processus specialis est, qui vel communi simplicior est cum pro necessitate negotij absq; omni figurâ Iudicii proceditur, vel accuratior cùm pro negotij magnitudine omnia curiosius exiguntur, Coertio gravior est quæ vltra Bona, etiam ad corpus & vitam extenditur. Est q; Iudicium publicum Statûs, Possessionis, & Obligationis publicæ.

Quem-

QVemadmodum ad privata jura, ita etiam ad jura publica tuenda, Iudicia comparata sunt, vnde ratione materiæ circa quam versantur, dici possunt Iudicia publica, quæ ex Actione publicâ instituuntur; cuiusmodi Actio fundatur, & in iure publico singulorum; A quo (a) Actio popularis quæ suum jus populi tuetur, ad quam exercendam cuivis aditus patet: Et in jure totius reip: à quo Actio publica magis peculiari nomine dicitur, (b) quæ ex legibus publicorum judiciorum venit, id est de quibus leges latæ sunt, vt coram populo in publico tanquam causę famosiores dijudicarentur.

a D.41.23.

b D.48.1.1.

Deinde, è causis publicis, aliæ non solùm summariè, sed etiam (c) de plano possunt expediri, quia tribunal non requirunt, & in ijs non debet is qui Iuridicundo præest (f) subtilitèr cognoscere; aliæ verò pleniorem cognitionem requirunt, quia, vbi periculum majus intenditur, ibi est plenius consulendum. Deniq; in Iudicijs publicis gravior coercitio adhibetur, vnde (g) Publicorum judiciorum quædam non

c D.1.18.9.

f D.36.4.1.

g D.48.1.2.

non Capitalia, quædam Capitalia sunt. Non capitalia sunt, ex quibus pœna pecuniaria est, aut in corpus aliqua coercitio. Capitalia sunt, ex quibus pœna mors est, servitus, aut exilium.

SECT. 2.

De Iudicio Statûs publici, & de Iudicio Subjectionis.

Iudicium Statûs publici est in quo quæritur de statu quo quis refertur ad remp: Estq; vel subiectionis, vel magistratûs, vel Maiestatis.

Iudicium subiectionis est in quo quæritur quis subditus sit necne, vt, cùm is qui extraneus habetur iura subditi ad se pertinere contendit, vel ei qui iura subditi vsurpat quòd non sit subditus obijcitur.

VTrum subditus quis sit necne in Iudicio quæritur, cùm de ijs agitur quæ propria sunt subditorum. (a) De Iure verò omnium incolarum quos quæq; civitas sibi vindicat, Præsidum

(a) D.50.1.37.

sidum Provinciarum cognitio est; Cùm tamen se quis negat incolam esse, apud eum Præsidem Provinciæ agere debet, sub cujus curâ est ea civitas à quâ vocatur ad munera, non apud eam ex quâ ipse dicit se esse oriundum.

SECT. 3.

De Iudicio Magistratûs.

Iudicium Magistratûs est, in quo quæritur quis Magistratus sit, aut an Iurisdictionem habeat necne, vt cùm diversi Magistratus de Territorijs & finibus litigant, vel alius Iurisdictioni alterius se intromittit; vel qui eundem Magistratum ambiunt, de Electione contendunt; vel qui designatus est, Magistratum fugit; vel cùm in dubium vocatur, vtrum quis ratione Personæ, aut causæ, Iurisdictionem habeat.

CVm diversi Magistratus sub eodē Principe de Territorijs litigant; ad instar judicij finium regundorum agitur; Si quis in Iurisdictionem alterius

rius intrudat, ei ſuccurritur ex Interdicto, (b) Vti poſſidetis, quo victor evadit, qui vel de finibus vel de exercitio antiquiorem poſſeſſionem probat, id eſt, pro quo magis faciunt, notorietas, inſtrumenta antiqua, & teſtes qui de actibus exercitæ Iuriſdictionis deponunt. Cùm de Electione contenditur, apud eum penes quem eſt Electionem confirmare, Exceptiones contra perſonam Electi, vel Eligentium, vel contra modum Eligendi proponuntur. Cùm quis magiſtratu abſtinet; ſi in municipio creatus munere injuncto fungi detrectet, per Præſides munus agnoſcere cogendus eſt. Et (d) Si ad Magiſtratum nominati, aufugerint, requirendi ſunt, & ſi pertinaci eos animo latêre patuerit, his ipſorum bona ſunt permittenda qui in locum eorum ad munera vocabuntur. Cùm verò quis infra territorium Magiſtratum declinat, exemptionis cauſas, ratione ſcilicet Perſonæ, vel rei, apud eundem proponere debet; Nam (e) ſi quis ex alienâ Iuriſdictione ad Prætorem vocetur, venire debet. Prætoris eſt enim æſtimare an ſua

b Weſſ. ad 2.1. 12.

c D. 50.49.

d D.50.2.18.

e D.5.1.5.

sua sit Iurisdictio, vocati autem non contemnere autoritatem Prætoris. Nam & Legati cæteriq; qui revocandi domum jus habent, in eâ sunt causa vt in jus vocati veniant privilegia sua allegaturi.

SECT. 4.

De Iudicio Maiestatis.

Iudicium Maiestatis vel Imperij est in quo quæritur de potestate aliquâ quæ propriè spectat ad Principem, vt cùm quis iura quæ à Principe solo conceduntur absq; ipsius licentiâ vsurpat, vel is qui à Principe eiusmodi potestatem habet, in eius exercitio impeditur.

QVæstiones de summâ Imperij sub judicio civili non cadunt, Potestates verò quæ ab imperio pendẽt illius autoritate maximopere muniuntur. Etenim si quis Collegium instituere, pondera aut mensuras fingere, vectigalia imponere, aut alia ejusmodi quæ sunt Principis propria, absq; illius licentia

licentiâ ausus fuerit, Iudicio civili co-
a D.47.22.1. ercetur. Ita (a) Mandatis Principali-
bus præcipitur Præsidibus Provincia-
rum, ne patiantur esse Collegia & so-
dalitia illicita, &, vt si fuerint illicita
b D.48.10.32. Collegia, dissolvantur. Item (b) Qui
mensuras publicè probatas vini, fru-
menti, vel cujuslibet rei corruperit,
quanti ea res est dupli condemnatur.
c C.9.24.3. Et (c) si quis super cudendo ære, vel re-
scripto Principis, vel etiam adnotati-
one sibi arripuerit facultatem, non so-
lùm fructum propriæ petitionis amit-
tit, verum etiam pœnam quam mere-
d C.4.62.3. tur excipiet. Item (d) Non solent no-
va vectigalia incõsultis Principibus in-
stitui, Ergo & exigi aliquid quod illici-
tè poscatur competens Iudex vetabit,
& id quod exactũ videtur, si contra Iu-
ris rationem extortum est, restitui ju-
bebit.

SECT.

SECT. 5.

De Iudicio Possessionis publicæ, & de Iudicio Dominij publici, vel rei publicæ.

Iudicium Possessionis publicæ est, quod de re aliquâ ad rempub: pertinente instituitur; Estq; vel Dominij, vel Vsûs, vel Patrimonij publici. Iudicium Dominij publici vel rei publicæ est in quo de proprietate rei quæ spectat ad remp: controvertitur. Vt cùm res quæ à privato detinetur nomine publico vindicatur; vel res nomine publico vindicata exceptione iustæ alienationis defenditur.

AD possessionem publicam tuendam inventa sunt Interdicta & Prohibitoria & Restitutoria. Prohibitoria sunt quæ imperant ne quid fiat in præjudicium Reipub: Restitutoria, quæ si quid fiat restitui jubent. a I.4.15.1.

Dominium publicum ijsdem actionibus quibus dominium privatum tueri

eri licet. Et (*b*) Defensionis facultas conceditur, ijs quibus aliquam inquietudinem fiscus infert. Et (*c*) Quamvis Agros Reip: retrahere curator civitatis debet, licèt à bonæ fidei emptoribus possideantur, cùm possint ad autores suos recurrere: (*d*) retractare tamen fiscum quod semel vendidit, æquitatis honestatisq; ratio non patitur.

b C.10.1.7.

c D.50 8 9.

d D.10.5.2.

SECT. 6.

De *Iudicio Vsûs, sive Loci publici.*

Iudicium Vsus sive Loci publici est in quo agitur de vsu Loci publici, veluti De viâ publicâ, De flumine publico, & similibus.

AD tuendum vsum rei vel loci publici qui competit vniversis subditis, etiam specialia interdicta habentur. Nam (*a*) cuilibet in publicum petere permittitur, id quod ad vsum omnium pertinet, veluti vias publicas, itinera publica, & ideò quolibet postulante

a D.43.7.1.

stulante de his interdicitur.

Primò Interdicto Ne quid in loco publico fiat, jubet Prætor (*b*) Ne quid facias invè eum locum immittas qua ex re quid illi damnum detur. Quod interdictum prohibitorium est, & tam publicis vtilitatibus quàm privatorum prospicit. *b* D.43.8.2.

Secundò ad Ædilium etiam officium spectat curare, (*c*) vt quæ secundum civitates sunt viæ adæquentur,& vt pontes fiant vbicunq; oportet,Item vt nullus effodiat vias neq; subruat, neq; construat in ijs aliquid. Item vt consternat vnusquisq; vias publicas secundum propriam domum, vt non prohibeatur vehiculum transire,deniq, vt non permittant in vijs stercora projcere, neq; morticinia neq; pelles jacere. *c* D.43.10.1.

Tertiò ad tuendum vsum fluminis publici,datur Interdictum (*d*)Ne quid in flumine publico ripâve ejus facias, ne quid in flumine publico ripáve ejus immittas, quo statio iterve navigio deterius fiat. Quinetiam si quid in eo flumine quod navigabile non est fiat vt *d* D.43.11.1.

exareſcat, vel aquæ curſus impediatur, vtile Interdictum competit Ne vis fiat ei quo minus id opus quod in alveo fluminis ripâve ita factum ſit, vt fluminis curſus deterior ſit tollere, demoliri purgare viri boni arbitratu poſſit.

SECT. 7.

De Iudicio publici Patrimonij ſive Fiſci.

Iudicium Publici patrimonij eſt quod de bonis ad fiſcum pertinentibus inſtituitur: vt, cùm à privato quid defertur, vel à Magiſtratu refertur Principi.

IN judicio Fiſci multa ſunt privilegia: nam (*a*) Ejus cauſa priùs eſt excutienda, & (*b*) Inſtrumenta ad fiſcum pertinentia etiam reus tenetur exhibere. Et tamen Iudex (*c*) non delinquit qui in dubijs quæſtionibus contra fiſcum facilè reſponderit. Et Primò (*d*) Nunciatio ad fiſcum fieri ſolet, ex varijs cauſis, ex tot ſcilicet quot res ad fiſcum devolvuntur

(*a*) D.49.14.35.
(*b*) D.49.14.2.
(*c*) D.49.14.10.
(*d*) D.49.14.1.

volvuntur. Vndè aut quod tacitè relictum est ei qui capere non potest defertur, vel quòd indignus quis hæres nunciatur, vel quòd Princeps hæres institutus est, & testamentum vel Codicilli subrepti esse nuntiantur; (*e*) Vacantium autem, bonorum nunciatio quadriennio finitur. Et (*f*) In fisci causis pacti cum delatoribus pro confessis habentur, si modò pretium vel modicum dederint. Deindè ne ex delatione fiat iniuria, per disquisitionem Magistratûs, Principi fit Intimatio; ita Imp: (*g*) Si vacantia, velalio modo bona delata legibus ad ærarium perhibeantur, certi Palatini electi, jurejurando obstricti mittuntur, vt, eorum instantiâ Præses Provinciæ, præsente fisci patrono diligentèr inquirat, cujus vacans cadensq; fuerit patrimonium, quantumq; & quale videatur, vt cùm datâ reclamandi facultate neminem id jure vindicare, locumq; ærario factum esse tam ipsius relatione, quàm publicorum monumentorum fide constiterit, rerum notitia Principi intimetur, vt jussu ipsius bona vacantia, vel res aliæ

e D.49.14.18

f D.49.14.4.

g C.10.10.5.

ærarij nomine occupentur. Nec solùm cum hominibus singulis, sed etiam cum civitatibus de hujusmodi bonis cõtenditur; ita enim rescripsit Imperator, (h) Intestatorum res qui sine legitimo hærede decesserint fisci rationibus vindicandas, nec audiendas esse civitates quæ sibi earum vindicandarum jus, veluti ex permissu arrogare nituntur, & quæcunq; intestatorum bona civitates obtentu privilegiorum suorum occupaverint ad fiscum esse revocanda.

b C.10.10.1.

SECT. 8.

De Iudicio Obligationis publicæ, & de Iudicio Publicæ Conventionis.

Iudicium Obligationis publicæ est, quo agitur de eo quod quis reip: præstare aut facere tenetur, estq; vel Conventionis, Delicti, vel Officy publici. Iudicium publicæ Conventionis est in quo agitur ratione Censûs de munere in Repub: obeundo; vel ratione Pollicitationis

tationis aut contractûs, de eo quod quis vltrò, vel ex aliquâ cáusa in se ſuſcepit præſtare Reipublicæ.

IN cauſis fiſci vel reip: in quibus ex obligatione agitur, non minor favor impenditur, quàm in cauſis ex quibus agitur de Dominio. Vnde, (*a*) Res eorum qui fiſcalibus debitis per contumaciam ſatisfacere differunt diſtrahuntur. *a* C.10.21.1.

Et primò agi poteſt ex conventione neceſſariâ pro muneribus Patrimonialibus & perſonalibus Reip: præſtandis; ita Imperator, (*b*) Omnia tributa à moderatoribus Provinciarum exigi debent, & ſiqui ex Poſſeſſoribus ad non inferenda quæ debentur audaces extiterint, per militare auxilium ſi opus exegerit ſunt compellendi. Et (*c*) Præſes Provinciæ providere debet, munera in civitatibus æqualitèr per vices iniungi, ne ſine diſcrimine & frequentèr ijſdem oppreſſis ſimul viris, & viribus deſtituatur Reſpub. (*d*) Qui verò à muneribus civilibus ſibi vindicant excuſationem, appellationem interponere debent *b* C.1.37.1. *c* D.50.3.3. *d* D.50.5.1.

bent,& qui tempora præfinita eiuſmodi appellationem peragendi, non ſervaverint, meritò præſcriptione repelluntur. Nec minùs inſtituitur Iudicium ob id quod ex Conventione voluntariâ reip: debetur; ita (*e*) De Pollicitationibus in civitatem factis Iudicum eſt cognitio,Et ſi quis de rebus ad rempub: pertinentibus contractum inierit, ſimilitèr tenetur, vt de fundis vel proventibus conductis; Ita enim (*f*) Per omnes Provincias patrimonialium fundorum ab ordinarijs judicibus Canon exigendus eſt. Et, (*g*) Non ſolutis vectigalium penſionibus, pellere conductores, nec dum tempore conductionis completo, vel ab ijs vſuras ex morâ exigere, permittitur. Nec ſolùm qui cum Rep. contrahunt, ſed & eorum fidejuſſores conveniri poſſunt; tum verò (*h*) qui pro alio à fiſco conventus debitum exolvit, non iniquè poſtulat proſequutionem bonorum illius pro quo ſoluit; in quo etiam adjuvari per officium ſolet. Sed & contra debitores debitorum reſp: agit; hôc tamen obſervato, quod (*i*) Non aliter fiſcus debitorum

e D.50.12.8.

f C.11.61.7.

g D.39.4.10.

h D.49.14.45.

i D.49.14.3.

ditorum suorum debitores convenire possit, nisi Principales debitores defecerint; vel ex ratione fisci nomina in facto liquido probentur, vel ex contractu fiscali debitores conveniantur.

SECT. 9.

De Iudicio Criminis, sive Delicti publici.

Iudicium Criminis est in quo agitur ad supplicium reip: debitum ob læsam rempublicã. Idq; vel criminis mediatè in remp: commissi; veluti in personas singulorum, vt Homicidij, stupri, violentiæ; vel immediatè in remp: perpetrati, vt in Personas publicas, Perduellionis seu læsæ maiestatis, Coniurationis, & seditionis; in Res publicas, Falsæ monetæ, Peculatûs, & Annonæ flagellatæ.

IVdicia quæ de Criminibus vel delictis publicis instituuntur, vtpote in quibus de reip: & hominum privatorum præjudicio maximè agitur, multa habent specialia. Nam Primò, quod ad

ordinem ſpectat, per viam Accuſatio-
nis, Inquiſitionis, & denunciationis
proceditur. E quibus, Accuſatio eſt vo-
luntaria criminis delatio ſub periculo
a D.48.2.1. conſimilis pœnæ; quippe (a) Libelli ac-
cuſatorij conceptio talis eſt, Apud illũ
Prætorem, vel Proconſulem, Lucius Ti-
tius profeſſus eſt Mævium de tali cri-
mine proferre, quod dicat eum in ci-
vitate illâ, in domo illius, Conſulibus
illis, menſe illo, commiſiſſe. Deindè
b D.48.2.7. (b) accedere debet in crimen ſubſcrip-
tio, quæ ad id inventa eſt ne facilè quis
proſiliat ad accuſationem, cùm ſciat
invltam ſibi accuſationẽ non futuram.
c D.48.16.1. Sed & (b) Accuſatorum temeritas tri-
bus modis detegitur; aut enim Calum-
niantur, aut Prævaricantur, aut Tergi-
verſantur; Calumniari eſt falſa crimina
intendere. Prævaricari vera crimina ab-
ſcondere, cùm quis colludit cum reo, &
tranſlatitiè munere accuſandi defungi-
tur, eo quòd proprias quidẽ probatio-
nes diſſimulat, falſas verò rei excuſatio-
nes admittit. Tergiverſari eſt in vniver-
ſũ ab accuſatione deſiſtere. Deindè In-
quiſitione Magiſtratûs crimina ad Iu-
dicium

dicium deducuntur, cùm (d) Congruat bono & gravi Præsidi sacrilegos, latrones, plagiarios & fures conquirere, & provt quisq; deliquerit in eum animadvertere. Tum etiam ad denuntiandum magistratibus delicta, constituti sunt (e) Irenarchæ, quibus mandatur, vt cum apprehenderint Latrones, interrogent eos de sociis, & receptatoribus, & interrogationes literis inclusas adq; obsignatas ad cognitionem magistratus mittant, ex quo qui cum elogio mittuntur ex integro audiendi sunt, & cùm Magistratus quæstionem faci, tiubere oportet venire Irenarchen & quod scripserit exequi (id est probare.)

d D.1.18.13.

e D.18.3.8.

Secundò Rei apprehensi pro qualitate delicti arctius cohibentur. (f) De custodia verò reorũ Proconsul æstimare debet, vtrum in carcerem recipienda sit persona, an militi tradenda, vel fideiussoribus committenda; & hoc, vel pro crimine quod objcitur, vel propter honorem, aut propter facultates, vel pro innocentiâ & dignitate, ejus qui accusatur, facere solet; Et quam-

f D.18.3.1.

quamvis in vincula conijcere poteſt, in vincula tamen cònijciendus non eſt qui fideiuſſores dare paratus eſt, niſi ſi tam graue ſcelus admiſiſſe eum conſtet, vt neq; fideiuſſoribus, neq; militibus committi debeat, verum hanc ipſam carceris pœnam ante ſupplicium ſuſtinere.

Tertio in Iudicijs criminalibus(*g*) Ad crimen proſequendum Procurator non intervenit, & multo minus ad defendendum.

g D.48.1.13.

Quartò ad probationes quod ſpectat, (*h*) In criminibus, de ſuſpicionibus non debet aliquis condemnari. Satius enim eſt impunitum relinqui facinus nocentis, quam innocentem condemnari; Imò (*i*) ſcire debent cuncti accuſatores, eam rem in publicam notionem ſe deferre debere, quæ munita ſit idoneis teſtibus, vel inſtructa apertiſſimis documentis, vel indicijs ad probationem indubitatis, & luce clarioribus expedita. In quibuſdam tamen attrocioribus, Iudices ſi certis veluti indicijs ducti inveſtigandæ veritatis gratiâ ad tormenta putaverint eſſe veniendum

h D.48.19.5.

i C.4.19.25.

niendum, id demùm facere debent si personæ Conditio patiatur; Etenim decuriones (& in dignitate positi) exortes sunt pœnarum quas fidiculæ & tormenta constituunt, Maiestatis tantummodo reos, & ex ordine municipali manet tam cruenta conditio. Tum verò ita (*l*) Tormenta adhibenda sunt; vt moderatæ rationis temperamenta desiderant, & (*m*) sic quæstionem habere oportet vt reus salvus sit vel innocentiæ vel supplicio.

(*l*) D.48.18.10.

(*m*) D.48.18.7.

Quintò in ferendâ sententiâ in causa criminali, (*n*) Prospiciendum est iudicanti ne quid aut durius aut remissius constituat quàm causa deposcit. Nec enim aut severitatis aut clementiæ gloria affectanda est, sed propenso iudicio prout quæq; res postulat statuendum est. Planè in leuioribus causis proniores ad lenitatem Iudices esse debent, in gravioribus pœnis, severitatem legum cum aliquo temperamento benignitatis sequi. Hæc de Iudicio criminis in genere. Inter eius species occurrit. 1. Iudicium homicidij quo agitur de cæde hominis

(*n*) D.48.19.11.

minis, (o) cuius pœna ex lege Cornelià de ſicarijs eſt Inſulæ deportatio, & omnium bonorum ademptio; altiores ſcilicet in inſulam dantur, humiliores ſolent vel beſtiis ſubijci. (p) Quæ lex non ſolum homicidas vltore ferro proſequitur, ſed & eos qui hominis occidendi cauſa cum telo ambulant. (q) Lenienda autem eſt pœna eius qui in rixâ caſu magis quam voluntate homicidium admiſit.

o D.48.8.3.

p I.4.18.5.

q D.48.8.1.

2. Iudicium ſtupri eſt, in quo de crimine impudicitiæ vel de læſa alicuius pudicitiâ agitur, ex (r) Lege Iuliâ de adulterijs, quæ temeratores alienarum nuptiarum gladio punit: Ei qui virginem vel viduam honeſte viventem ſtupravit, pœnam irrogat, ſi honeſtæ conditionis ſint, publicationem partis dimidiæ bonorum, ſi humiles, corporis coercitionem cùm relegatione. Sed (ſ) & Stuprum in ſponſa, eâdem pœna vindicatur; quia nec matrimonium qualecunq; nec ſpem matrimonij violare permittitur; Imo (t) Qui domum ſuam vt ſtuprum vel adulterium fieret, ſciens præbuerit, vel quæſtum

r I.4.18.4.

ſ D.48.5.13.

t D.48.5.8.

ſtum ex adulterio vxoris ſuæ fecerit cuiuſcunq; ſit conditionis quaſi adulter punitur.

3. Iudicium de vi eſt, quod (*u*) ex lege Iulia de vi publica ſeu privata, inſtituitur adverſus eos qui vim vel armatam vel ſine armis commiſerint; & ſi armata vis arguatur, deportatio ex lege Iuliâ irrogatur, ſi ſine armis, in tertiam partem bonorum publicatio imponitur. Atq; hæc de judicijs criminum quæ mediate pertinent ad rempublicam. *u* I.4.18.8.

In iudicijs criminum quibus imediate læditur reſp:, ſunt Iudicium læſæ Maieſtatis, Coniurationis, & Seditionis, Peculatús, Falſæ Monetæ, Annonæ Flagellatæ, & ſimilium.

1 Iudicium læſæ Maieſtatis eſt in quo agitur (*x*) ex lege Iulia Maieſtatis, quæ in eos qui contra Imperatorem vel remp. aliquid moliti ſunt, ſuum rigorem extendit. Cuius pœna animæ amiſſionem ſuſtinet, & memoria rei etiam poſt mortem damnatur. Imò vlterius ſtatuitur, vt (*y*) Quiſquis maieſtatis crimen perpetrare vel cogitauerit *x* I.4.18.3. *y* C.9.8.5.

cogitauerit,(cùm eâdem ſeveritate voluntatem huius ſceleris, quâ effectum puniri iura voluerint,) ipſe vtpote maieſtatis reus gladio feriatur, bonis eius omibus fiſco addictis. Deinde, vt filij eius qui paterno deberent perire ſupplicio, in quibus paterni, hoc eſt hæreditarij criminis, exempla metuuntur, ab omnium aliorum hæreditate & ſucceſſione alieni ſint perpetuo egentes, eoſq; paterna infamia ſemper comitetur, ad nullos honores, ad nulla ſacramenta perveniant, ſint poſtremo tales, vt perpetua egeſtate ſordentibus, ſit & mors ſolatium, & vita ſupplicium. (r) Quod etiam de ſatellitibus, conſcijs, ac miniſtris, filiiſq; eorum ſimili ſeveritate cenſetur.

r C.9.8.5.

2 Iudicium coniurationis eſt, in quo ex eâdem Lege, eodem ſupplicio afficiuntur,(ſ) Qui de nece virorum illuſtrium, qui conſilijs & Conſiſtorio Principis interſunt, vel Senatorum (cùm & ipſi pars ſint corporis Imperatorij) cogitaverint.

ſ C.9.8.5.

3 Iudicium ſeditionis eſt quo (t) Autores ſeditionis & tumultus, populo

t D.48.19.38.

pulo concitato, pro qualitate dignitatis, aut in furcam tolluntur, aut bestijs obijciuutur, aut in insulam deportantur.

4 Iudicium peculatûs est in quo agitur (u) ex lege Iulia Peculatûs, vt huius criminis rei Peculatûs pœnæ subijciantur, quæ est deportatio, in quem statum qui deducitur sicut omnia pristina iura ita & bona amittit. u D.48.13.1. & 3.

5 Iudicium Falsæ monetæ est; in quo, ex Constitutione Constantini, (x) si quis nummos falsi fusione formauerit, vniversæ eius facultates fisco addicuntur & solidorum adulter flammarum exustionibus mancipatur. x C.9.24.2.

6 Iudicium Annonæ flagellatæ est, in quo (y) ex lege Iulia de annona, pœna viginti aureorum statuitur adversus eum qui contra annonam fecerit, (z) Dardanarijs vero interdum negotiatione interdicitur, interdum relegari solent, & humiliores ad opus publicum dari. y D.48.12.2. z D 47.11.6.

SECT.

SECT. 10.

De Iudicio Officij publici.

Iudicium publici Officij est in quo agitur de eo ad quod quis occasione eorum quæ egit in officio reip. tenetur: veluti qui bonorum reip. curam suscepit, rationem reddere; qui magistratum gerit, pro Ambitu, Concussione, Residuo, & Repetundis satisfacere; & qui Iustitiæ propius inserviunt, de Crimine falsi, Calumniæ, Prævaricationis, Tergiversationis, & Iniqui Iudicij respondere.

IVdicium publici officij institui potest primò ad rationem reddendam de bonis reip: quæ quis in officio administravit, deinde ad Pœnam delicti vel criminis quod quis in officio vel circa officium admisit.

Prioris generis est iudicium quo conueniuntur curatores rerum publicarum, qui si (*a*) negligentèr in distrahendis bonis se gesserint, in simplum tenetur, si per fraudem in duplum

(*a*) D.50.8.9.

plum. Sed & (*b*) Nominum, quæ tempore Curatoris facta sunt deteriora, periculum ad ipsum Pertinet, Et si quid male cesserit, (*c*) Curator etiam nomine Collegæ tenetur, si intervenire & prohibere eum potuit.

b D.50.8.9.

c D.50.8.9.

Posterioris generis est Iudicium quod contra Magistratus vel ministros Iustitiæ instituitur. Contra Magistratus, veluti.

1 Iudicium ambitûs cuius pœna in vrbe Romanâ ex lege Iuliâ erat deportatio, in municipio ex Senatus-consulto, centum aureis cum infamiâ puniebatur.

d D.48.14.1.

2. Iudicium concussionis, quod restitutione & mulctâ puniebatur, cùm (*e*) Iudex competens memor censuræ publicæ post restitutionem pecuniæ etiam concussionis crimen multum non pateretur.

e D.12.5.3.

3. Iudicium repetundarum, in quo (*f*) ex lege Iuliâ repetundarum, delinquentes extra ordinem puniebantur plerunq; exilio, vel etiam duriùs prout admisissent.

f D.48.11.7.

4. Iudicium Residui in quo (*d*) ex

g D.48.13.4.

SECT. 10.

De Iudicio Officij publici.

Iudicium publici Officij est in quo agitur de eo ad quod quis occasione eorum quæ egit in officio reip. tenetur: veluti qui bonorum reip. curam suscepit, rationem reddere; qui magistratum gerit, pro Ambitu, Concussione, Residuo, & Repetundis satisfacere; & qui Iustitiæ propius inserviunt, de Crimine falsi, Calumniæ, Prævaricationis, Tergiversationis, & Iniqui Iudicij respondere.

IVdicium publici officij institui potest primò ad rationem reddendam de bonis reip: quæ quis in officio administravit, deinde ad Pœnam delicti vel criminis quod quis in officio vel circa officium admisit.

Prioris generis est iudicium quo conueniuntur curatores rerum publicarum, qui si (a) negligentèr in distrahendis bonis se gesserint, in simplum tenetur, si per fraudem in duplum

(a) D.50.8.9.

plum. Sed & (*b*) Nominum, quæ tempore Curatoris facta sunt deteriora, periculum ad ipsum Pertinet, Et si quid male cesserit, (*c*) Curator etiam nomine Collegæ tenetur, si intervenire & prohibere eum potuit.

b D.50.8.9.

c D.50.8.9.

Posterioris generis est Iudicium quod contra Magistratus vel ministros Iustitiæ instituitur. Contra Magistratus, veluti.

1 Iudicium ambitûs cuius pœna in vrbe Romanâ ex lege Iuliâ erat deportatio, in municipio ex Senatus-consulto, centum aureis cum infamiâ puniebatur.

d D.48.14.1.

2. Iudicium concussionis, quod restitutione & mulctâ puniebatur, cùm (*e*) Iudex competens memor censuræ publicæ post restitutionem pecuniæ etiam concussionis crimen inultum non pateretur.

e D.12.5.3.

3. Iudicium repetundarum, in quo (*f*) ex lege Iuliâ repetundarum, delinquentes extra ordinem puniebantur plerunq; exilio, vel etiam duriùs prout admisissent.

f D.48.11.7.

4. Iudicium Residui in quo (*d*) ex

g D.48.13.4.

lege Iuliâ Peculatûs qui publicam pecuniam in vſu aliquo acceptam retinuit, nec erogavit, amplius tertiâ parte quam debuit puniebatur.

Contra Miniſtros Iuſtitiæ.

Iudicium falſi quod ex lege Corneliâ de falſis exercetur, cùm quis ad pervertendum judicium falſas teſtationes vel inſtrumenta falſa adhibuit, (*h*) cujus pœna eſt deportatio & omnium bonorum publicatio; & ſervus vltimo ſupplicio affici jubetur; & irrogatur ei qui falſas teſtationes faciendas teſtimonia vè falſa inſpicienda dolo malo conjecerit, ſive curaverit. Sed & (*i*) eâdem pœnâ afficitur qui ob teſtimonium dicendum vel non dicendum pecuniam acceperit.

h D.48. 10.4.

i D.48.10.1.

Iudicium Calumniæ eſt, in quo pœna (*k*) ex lege Remniâ irrogatur, vt τὸ κ, fronti calumniatoris invratur, vel idem ſupplicium de quo reus periclitabatur. Nam (*l*) Quiſquis crimen intendit, ſcire debet non impunitam fore mentiendi licentiam, cùm Calumniantes ad ſupplicium poſcat ſimilitudo ſupplicij.

k D.48.16.1.

l C.9.46.6.

Iudicium

Iudicium Prævaricationis est in quo etiam (*m*) Prævaricatores eâdem pœnâ afficiuntur quâ tenerentur si ipsi in legem commisissent quâ reus per prævaricationem absolutus est, vel (*n*) Ijs qui prævaricati sunt, pœna injungitur extraordinaria.

m D.47. 15.6.

n D.47.16.2.

Iudicium Tergiversationis est in quo (*o*) si quis probetur crimen publici judicij destituisse, senatusconsulto pœna quinq; auri Librarum in desistentem statuitur.

o D.47.16.3.

Atq; hæc ad partes, Testes, Procuratores & Advocatos pertinent, contra ipsos Iudices instituitur Iudicium iniqui Iudicij, in quo (*p*) si Iudex peccaverit, per imprudentiam, tenetur in tantum in quantam eâ de re æquum religioni judicantis videbitur. (*q*) Si quis verò pretio depravatus; aut gratiâ, perperam judicaverit, ei quem læsit non solum æstimationis dispendij, sed etiam litis discriminis vindicta præbebitur. (*r*) Novo autem jure qui ob judicandum quid accepit, vel promissum habuit, si causa pecuniaria sit, dati triplum, promissi duplum ab eo exigetur,

p D.50.13.6.

q C.7.49.2.

r C.7.49.2.

dignitate ſeu cingulo amiſſo: Si verò criminalis cauſa fuerit, confiſcatis omnibus bonis mittetur in exilium. Deniq; pravos Iudices ex voto Leonis & Alexandri Imperatorum adhuc gravior manet pœna; ita enim Illi: Non arbitramur aliquem eorum qui Iudiciario funguntur munere eò vnquam ſtuporis aut inſcitiæ prorupturum, vt aliter quàm ex præſcripto legum judicium ſententiamvè ferre audeat, Quòd ſi quis in tantam evaſerit dementiam, reus peractus eas dependat pœnas quæ legibus ſunt irrogatæ. Sin fortè nos effugerit, Pervigilem tamen illum atq; inſomnem oculum, cui nihil quàm occultum ſit non patet, effugere non poterit: Sed & idipſum imprecationibus diriſq; execrationibus ſtabilire ac firmare ex re fore exiſtimauimus, experiatur igitur ſibi hoſtem deum, & ei omnes cæleſtes ac incorporeæ poteſtates adverſentur. Immaturè ex hâc vita excidat Porius quàm excedat; Incommodis inſupèr afficiatur perpetuis; Ipſius ædium fundamenta ignis devoret & poſteritas eò redigatur inopiæ vt

C. Leo. & Alex.

panem

panem osteatim quæritet. Atq; hæc meritò, quod leges quas liberrimas esse oportuit, fictorum pravorumq; iudiciorum servas quodammodò atq; captivas fecerit.

FINIS

SUpersunt quæ spectant ad ius & Iudicium extraordinarium quæ cum in communione sacra, militari, & nautica versantur, tum in ea quæ inter diversos principes vel respub: contingit. Quibus tamen forsitan quædam de iure & iudicio feudali præmittere, opportunum videbitur.